

T a k á c s L á s z l ó :

A NEMZETI BIZOTTSÁGOK MEGALAKULÁSA ÉS
TEVÉKENYSÉGÜK ELSŐ ÉVE BÉKÉS
MEGYÉBEN

/ Egyetemi doktori dolgozat. /

Battonya, 1972.

"Szerintünk az állam ereje a tömegek tudatosságában rejlik. Az állam akkor erős, ha a tömegek mindent tudnak, mindenről véleményt tudnak alkotni, és mindent tudatosan tesznek." 1.

/Lenin./

"Mi meg vagyunk győződve róla, hogy ha forradalmunk igazi sikereket ért el, azért érte el, mert a helyi hatalomra, a vidéki tapasztalatokra mindig a legnagyobb figyelmet fordítottuk." 2.

/Lenin./

"Nem hiszem, hogy történészek számára, különösképpen pedig marxista történészek számára volna-e nagyobb és szebb feladat, mint olyan történeti időszakot tanulmányozni és tanulságait feldolgozni, amely időszakban a nép kezébe kerül a hatalom, a munkásosztály vezetésével végbemegy a dolgozók társadalmi felszabadítása." 3.

/Nemes Dezső./

I.

A nemzeti bizottságok a népi demokrácia új típusú forradalmi szervei voltak. Tevékenységük bemutatása nem képzelhető el általában a lenini forradalomelmélet rövid értelmezése, különösen a magyarországi alapvető előzmények, a forradalom külső és belső feltételeinek, ezek egymáshoz való viszonyának bemutatása, sajátosan pedig egy-egy szűkebb tájegység, esetünkben a Viharsarok és Békés megye jellegzetességeinek ismerete nélkül.

1. A lenini forradalomelmélet és a magyarországi sajátosságok

A történeti irodalomban az ötvenes évek végétől jelentős eszmecserék, viták folytak a népi demokratikus átalakulás jellegéről, annak sajátos forradalmi voltáról, s a társadalmi fejlődés napjainkhoz vezető egészében betöltött szerepéről. E viták legfontosabb elvi megállapításai - természetesen helytörténeti dolgozat szerényebb lehetőségei között - témánk exponálása szempontjából szükségesnek látszanak.

A népi demokratikus forradalmi átalakulás a lenini forradalomelmélet tételeiből, pontosabban azoknak

a helyi jellegzetességekhez fűződő viszonyából vezethető le. Az 1944. őszén, a már felszabadított területeken kibontakozó népi demokratikus forradalom új forradalmi hullámként jelentkezett Délkelet-Európa országaiban, különbözött az 1917-es oroszországi gyakorlattól, sok tekintetben és számos megegyező vonás ellenére egymásaitól is. Joggal vonhatjuk le azt a következtetést tehát, hogy mindez a forradalom marxista-leninista elméletét és a forradalmi gyakorlatot is új tapasztalatokkal gazdagította.^{4.}

Lenin az oroszországi események kapcsán annak idején rámutatott arra, hogy "...forradalom nem lehetséges forradalmi helyzet nélkül."^{5.} A mi népi demokratikus forradalmi átalakulásunk szempontjából a fenti megállapításból kiindulva három kérdésre kell választ keresnünk:

Minden forradalmi helyzet a forradalom törvényszerű bekövetkezését eredményezi-e? Mikorra alakult ki forradalmi helyzet Magyarországon? Hogyan határozták meg a második világháború végén a forradalmi válságot a külső és belső okok, az objektív és szubjektív tényezők? Természetesen e három kérdéscsoport megválaszolása csak egymással összefüggésben képzelhető el.

Ami a forradalmi válság és a bekövetkező for-

radalom egymáshoz való viszonyát illeti, Lenin rámutatott arra, hogy ugyan forradalom nem lehetséges forradalmi válság nélkül, azonban a forradalmi válság nem törvénytzerűen alakul át forradalommal. "A forradalomhoz nem elegendő az, hogy a kizsákmányolt és elnyomott tömegek belássák, hogy a régi módon lehetetlen tovább élniük, és változást követeljenek; a forradalomhoz az is kell, hogy a kizsákmányolók ne tudjanak élni és kormányozni a régi módon. Csak akkor, ha az "alul levők" nem akarják a régit, és a "felsők" nem tudnak tovább élni a régi módon, csak akkor győzhet a forradalom." ⁶ Lenin a forradalmi helyzet alapvető objektív feltételének az egyes osztályok és csoportok akaratától is független általános nemzeti válságot tekintette. Ahhoz azonban, hogy ez a forradalmi helyzet átmenjen forradalomba, szubjektív tényezőknek is közre kell működnie. Ez azt jelenti, hogy a forradalmi osztályok forradalmi tömegakciókra is képesek legyenek, s e tömegakciók ereje hozzájáruljon a az idejétmúlt, régi társadalom felbomlasztásához. ⁷

A lenini forradalomelmélet elvi megállapításai természetesen érvényesek a második világháború végén kibontakozó, Délkelet-Európa országait befolyásoló forradalmi helyzetre, így a magyarországra is, anélkül azonban, hogy a történelmi fejlődéstől elszakít-

va dogmává merevednének. A forradalmi válság tünetei a háboru végére valóban kibontakoztak, ezeknek szerepe azonban nem egyértelműen csak ösztönző volt a forradalom bekövetkezésére. Molnár Erik szerint a népi demokratikus korszak problémáival csak úgy lehet foglalkozni megfelelő módon, ha azokat szoros kapcsolatban vizsgáljuk a felszabadulás előtti viszonyokkal, növekvő gondot fordítunk azoknak a tényezőknek a tanulmányozására, amelyek hazánkban is egy népi demokratikus forradalmat érleltek meg, de azokra a feltételekre is, amelyek sajátosan késleltették nálunk a demokratikus forradalmat.^{8.}

A kérdés megítélésénél a történeti szakirodalom feldolglzásai megegyeznek abban, hogy a forradalmi válság betetőzése egész Európában, hazánkban is a második világháború töméntelen szenvedése, majd a nemzetközi fasizmus fölött aratott győzelem volt. A hitleri Németország szétzuzásában a Szovjetunió európai missziót teljesített, hatalmas érdemei vannak. A Szovjetunióknak, a szovjet hadsereg egységeinek az akkori, konkrét társadalmi, történelmi folyamat alakulásában betöltött szerepére, a folyamatban való részvételére vonatkozó értékelések azonban már két, szorosan összefüggő kérdés körül lényeges véleményeltéréseket mutatnak. Részben az képezte viták tárgyát, hogy alapvetően bel-

só, vagy külső tényezők hatására alakult-e ki hazánkban a forradalmi helyzet, másrészt pedig, hogy mikor-ra, a felszabadulás időpontjára, vagy csak azt követően alakultak ki hazánkban a forradalom elindításához elengedhetetlen objektív és szubjektív feltételek? 9.

A történészek egy csoportja a forradalmi válság alapvető okait elsősorban külső tényezőkben, a Szovjetuniónak a második világháború végén betöltött nemzetközi szerepében kereste. E felfogás kizárólagossága több szempontból is hiba lenne. Elsősorban azért, mert nem lenne helyes a szovjet hadsereg felszabadító harcait a belső politikai válság kialakulásában valamiféle "magyar sajátosságként" kezelni, mert a "felsők válságának" alapvetően döntő oka hazánkban is a belső társadalmi ellentmondások elmélyülése, kiéleződése, az ellenforradalmi, fasiszta rezsim politikájának teljes csődbejutása volt. "Magyarországon a forradalmi válság a háborús viszonyok között érlelődött meg, így a belső, társadalmi problémák, az osztályok közötti ellentmondások is a külső hadviselő országok közötti ellentmondások prizmáján keresztül láttatták magukat" - írja e kérdés kapcsán egyik történészünk. Ezek a külső ellentmondások azonban csak siettették az uralkodó körök politikai válságának elmélyülését. A válság tényleges, elsődleges okai nem ezek, hanem a belső szociális ellentmondások, hiszen a külső el-

ellentmondások és ezek kiéleződése mögött mindig belső ellentmondások rejtőznek. A háboruba lépés az uralkodó osztály akaratából éppen a belső ellentmondások lecsapolására történt. S mivel ez nem sikerült, ennek következtében a külső okok tulajdonképpen a belső válságot mélyítették el. Ha az uralkodó osztályok és a fasiszta rendszer válságának kialakulásában pusztán a külső, nemzetközi feltételek szerepét hangsúlyozzuk, s nem mutatunk rá arra, hogy ezek mögött ténylegesenként belső ellentmondások állottak, akkor akarva-akaratlanul nemcsak a belső, forradalmi antifasiszta erők harcának szerepét becsüljük le a forradalom feltételeinek kialakításában, hanem azt is kétségbe vonjuk, hogy az ország akkori belső társadalmi viszonyai forradalmat, gyökeres társadalmi átalakulást tettek szükségessé, hogy az elkezdődött forradalom a magyar társadalmi belső fűjlődés szükségszerű terméke volt.^{10.}

Másrészt azért is egyoldalú lenne a külső tényezők szerepét túlbecsülnünk, mert nemcsak a Szovjetunió szerepét kell figyelembe vennünk ebben a kérdésben. Az antifasiszta erők háboruban vívták ki győzelmüket Németország fölött, és ebben a küzdelemnek a Szovjetuniónak szövetségesei is voltak. Ebben a körülményben rejlik a magyarázata annak, hogy mind az egyes országok állami szuverenitásának helyreállítása, mind a társadalmi berendezkedés demokratizálódása csakis

az európai rendezés keretében mehetett végbe, amelyben az egyes országok háborus részvételének mérlegelése, katonai és diplomáciai érdekek és a nagyhatalmak megállapodásai meghatározó tényezők voltak.¹¹ Természetesen ebben a megvilágításban is nagyra kell becsülnünk a Szovjetunió szerepét, de azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a hitleri Németország oldalán az uralkodó osztály felelőtlenségéből mindvégig kitartó Magyarország a keleteurópai országok közül a legkedvezőtlenebb helyzetbe került.

Népi demokratikus forradalmunk másik sokat vitatott kérdése a tényleges forradalmi helyzet forradalomba való átnövésének időpontjára vonatkozik. Megérték-e a forradalomra a feltételek a felszabadulás idejére, vagy csak annak következtében? E kérdés vetette fel azt a polémiát, hogy a Szovjetunió felszabadítása révén "exportálhatta"-e a keleteurópai népi demokratikus forradalmakat?¹² Az előzőekben kifejtettekben utaltunk arra, hogy a forradalmi válság belső feltételeinek kialakulása a "felsők" körében kizárná a kérdést, amde a néptömegek, az "alsók" körében más volt 1944. őszén, 1945. elején a helyzet. A tömegek aktivitása, régít nem akarása nem emelkedett arra a fokra, hogy a forradalmi helyzetet már a felszabadulás előtt teljessé tegye, megkezdje a társadalom forradalmi átalakítását. Ezért a forradalmi helyzet teljes kialakulásához

a gátló tényezők megszüntetésére, a felszabadulás következtében történt felgyorsulására volt szükség. Ez azonban három ok miatt sem jelenthette a "forradalom "exportját" Magyarországon:

Elsősorban azért nem, mert a felszabadítással és a fasiszta államgépezet erőszakszervezetének megsemmisítésével a Szovjetunió elsődlegesen a második világháborúból fakadó nemzetközi és katonai kötelezettségeinek tett eleget. Ennek következtében a szovjet hadsereg a felszabadítás tényével csak kedvező feltételeket teremtetett a belső forradalmi feltételek teljessé válásához. Végezetül a fegyveres erőszakszervezet és államgépezet egy részének megsemmisítése önmagában még nem jelent forradalmat. A forradalom ugyanis nemcsak rombolja a régit, hanem a megszüntetett helyébe újat, minőségileg magasabb rendűt is teremtet. A szovjet hadsereg ezt a feladatot nem vállalhatta magára, a kedvező feltételek megteremtése után a felszabadított országok belügyének tekintette.^{13.}

A forradalmi válság belső feltételeinek teljessé válása tekintetében a nemzeti önbírálat szellemében el kell ismerni, hogy hazánkban az antifasiszta megmozdulások nem váltak tömegmértékűvé a háború végére sem, noha szórványosabb megnyilatkozásaikat kizárni is helytelen lenne. Ennek több oka volt. Azzal, hogy a magyar uralkodó osztály az utolsó pillanatig kitartott

minden józan nemzeti érdek ellenére is a hitleri, fasiszta Németország oldalán, "megőrizte"/?/ az ország látszatfüggetlenségét. Ugyanakkor a Tanácsköztársaság vérbe fojtását követő negyed évszázad a nyílt, európai fasiszta diktatúráknak mintegy előiskolája volt. Elgondolkoztatóak erről az időszakról egyik polgári történészünk emlékei:

"Az államhatalmat kezükben tartók nézetei széles körökben találtak rezonanciára: vakságukban, éretlen korlátoltságukban, megokolatlan, sőt nemzetileg káros érzéseikben, németrajongásukban, zsidógyűlöletükben, angol- és oroszgyűlöletükben osztozott a középréteg nagy része, az iparos világban sok-sok kisember. A középosztály, élén a hadsereg tisztikarának tulnyomó része, Gömbös idejétől kezdve állt be tömött sorokba ebbe a menetbe. A kisembereket Szálasi hódította meg, s mikor kezébe került az államhatalom, egyesítette őket a középosztály azon részével, melyet még október 15. sem tudott felébreszteni. Így történt, hogy felsőházi tagoktól kis inasokig a magyar társadalom egész sprektuma elbarnult, Nyugat felé menetelt, hogy német földön védje meg Hitler, aki már ekkor talán halott is volt."¹⁴

Mindez azonban nem jelenti, hogy Magyarországon teljesen hiányzott volna az antifasiszta népfrontpolitika igénye. A Magyar Front megalakulása a koalíció kibontakozásának kétségtelen bizonyítéka volt.

Azonban nem egyforma mértékben teremődtek meg az európai országokban a népi demokratikus forradalmakat előkészítő népfrontmozgalom szervezeti és politikai feltételei. A történeti irodalom az európai országokat e tekintetben három csoportba sorolja:

Az első csoportba azok az országok tartoztak, ahol a munkásegység létrejött, s az antifasiszta harc szempontjából kedvező körülménynek bizonyult, hogy mindkét munkáspárt legalísan működhetett. Voltak azután olyan európai országok, ahol éppen ennek az ellenkezőjével találkozhatunk, mindkét munkáspárt illegalitásba kényszerült. A keleteurópai országok többségében a nyugateurópaihoz viszonyítottan kisebb létszámú munkáscsztály a látszatlegalitást élvező szociáldemokraták köré csoportosult, míg a kommunista pártok működésének csak illegális feltételei maradtak. A munkáscsztályhoz csatlakozó szövetségesek viszonyát ezek a tényzők alapvetően meghatározták.

A nemzetközi fasizmus gyors összeomlása, a Szovjetunió 1944.végén és 1945-ben elért gyors katonai sikerei a népfrontpolitikák megvalósulni készülő európai erőviszonyait azután jelentősen átrendezték. A keleteurópai országokat a Szovjetunió szabadította fel. Az eddig kedvezőbb helyzetben lévő nyugateurópai országokban a fasizmus elleni harcban létrejött és meg-

edződött népi, forradalmi szervek továbbfejlődése meg-
rekedt, a megvalósulni készülő demokráciát a polgári tö-
rekvések "lecsapolták", a meguk osztályérdekei szerint li-
beralizálták. A keleteurópai országok többségében a fa-
sizmus ellen szerveződő népi szervek továbbra is megma-
radtak, és a proletárdiktatura kivivása felé, a szocia-
lista átalakulás irányában fejlődtek. Tulajdonképpen e-
zekben az országokban a kábultságából lassan ébredező
burzsoáziának alig volt lehetősége a polgári demokrácia
alternatívájának népszerűsítésére. Pontosabban fogalmaz-
va a burzsoá-elképzelések eszméléséhez annyi időnek kel-
lett eltelnie, hogy a népi forradalmi szervek megszer-
zett hatalmának kedvező, védelmi pozíciói alakulhattak
ki. A magyarországi társadalmi fejlődés abban különbö-
zött az előbb ismertetett tendenciáktól, hogy a népi de-
mokratikus forradalom szervei, a különböző népi bizott-
ságok nem a még létező fasiszta diktatura idején, ha-
nem a felszabadulás után jöttek létre. Ilyen körülmé-
nyek között antifasiszta szerepük a fasiszta maradvá-
nyok ellen irányuló tevékenységükben nyilatkozott meg.
A népi demokratikus forradalmi helyzet teljessé válása
tekintetében azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy
a forradalom feltételei az ország egészését tekintve
időbeli ritmuskülönbséggel jöttek létre, nem az or-
szág egészének, hanem egy-egy szűkebb tájegység felsza-

badításának eredményeként. Ilymódon a szovjet hadsereg a "forradalom exportálásának" vádja nélkül közvetlenül is hozzájárult a forradalom gyors kibontakozásához Magyarországon. A már felszabadult Tiszántulnak, a Vihar-saroknak, Békés megyének az ország egyéb területeihez viszonyítotán hat hónap történelmi időnyeresége volt, törekvéseivel ezért éppen azt tudta bizonyítani, hogy a forradalmi átalakulás külső feltételeire hogyan reagál a belső népi demokratikus fejlődés.

Végezetül a kérdés kapcsán le kell szögeznünk, hogy a külső és belső feltételek kialakítása és kialakulása a kommunista párt jóvoltából nem érte felkészületlenül, váratlanul az országot. A párt külföldi és itthoni központi bizottságai már jóval a felszabadulás előtt elkészítették a forradalmi átalakulás programtervezetét. A két tervezet szöveg szerint természetesen nem lehetett azonos, hiszen teljesen függetlenül készült egymástól. Nyilvánvaló, hogy a Külföldi Bizottság, már helyzeténél fogva is jobban ismerte a kérdés külpolitikai vonatkozásait, míg a hazaiak a belpolitikai következtésekben voltak tapasztaltabbak. Ennek a jelei a két dokumentumban fellelhetők, de a követelések hasonlósága, a célok és törekvések egysége, a napirenden lévő forradalmi átalakulás osztálytartalmának azonos megítélése nyilvánvaló a két programtervezetben. Ez a programtervezet képezte az alapját a Magyar Nemzeti Független-

ségi Front elképzeléseinek, majd az Ideiglenes Nemzetgyűlés és Kormány megalakulása idején kormányprogrammá vált. Mindez azt bizonyítja, hogy a népi demokratikus forradalom kibontakoztatásához a nemzeti erők összefogására, koalíciós stratégiára és taktikára volt szükség. A demokratikus pártok a felemelkedés programjához megfelelő partnerek voltak, noha a velük való együttműködést természetesen nem lehet idillikusan értelmezni sem a nemzeti bizottságokban, sem országos szinten. A feladatok értelmezése körül folyó viták, esetenként harcok egyben azt is jelentették, hogy minden párt képviselője jelen akart lenni a döntések meghozatalánál, ami egyúttal az együttműködés kényszerét is jelentette.

A Magyar Kommunista Párt a forradalmi átalakulást soronkívű és egyben perspektivikus, bizonyos értelemben pedig sajátos feladatnak értelmezte. A kidolgozott program lényege szerint Magyarországon a történelmi előzmények és az adott nemzetközi és hazai erőviszonyok szerint demokratikus forradalom van napirenden, amelynek nincs azonban önálló jelentősége, mert kezdettől fogva túllépi a burzsoá demokrácia kereteit, s mint ilyen, kiindulópontja, része a szocializmushoz való átmenetnek. E felfogás szerint a forradalom kezdetén kialakult széles osztályszövetség, ha nem is teljesen változatlanul, de a szocializmushoz való átmenet idején is fenntartható.

Az átmenet pedig fokozatosan, több éven át fog megtörténni, nem a forradalom kezdetén kialakult állam megdöntése, hanem felhasználása útján.^{15.}

2./ A Tiszántul, a Viharsarok és Békés megye jellegzetességei

A népi szervek létrejöttének kialakulása idején az ország elsőként felszabadult tiszántuli területei egészen sajátos helyzetbe kerültek. 1944. december 21-ig, az Ideiglenes Nemzetgyűlés és Kormány megalakulásáig teljesen öntevékenyen kellett hozzákezdeniök új társadalmi berendezkedésük kialakításához. Ebből következik, hogy népi demokratikus forradalmunk kiépülésének előtörténete így környékünkön bontakozott ki.

A tiszántuli megyék, a Viharsarok, és ezen belül Békés megye azonban nemcsak a történelmi véletlen folytán jutott ilyen sajátos helyzetbe. A Horthy-korszak 25 évének összefüggő eseményeiben is sajátos szerepet játszott. A nemzeti függetlenségi mozgalomnak és a szervezkedésnek itt egy évszázadra visszavezethető hagyományai voltak, s különösen a századforduló agrár-szocialista zordulái, majd az azokat követő arató-sztrájkok hagytak mély nyomokat az emberek tudatában.

Ugyanakkor a történelmi-társadalmi fejlődés szempontjából nem tekinthető kedvező körülménynek, hogy a Tanácsköztársaság egyébként is rövid időszaka környékünkön alig valamivel több, mint egy hónapra zsugorodott össze a jelentkező intervenció miatt. A demokratikus fejlődés feltételei 1919-ben gyorsan megszakadtak, még mielőtt széles körben eltolthették volna a tömegeket. De a Tanácsköztársaság időszakában elkövetett társadalompolitikai hibák és tévedések sem táplálhatták a Horthy-korszak idején mesterségesen szított fásultságot. A preventív intézkedések sokasága ellenére a Tiszántúlon és Békés megyében az ellenforradalmi korszak legdiktatórikusabb terrorintézkedései idején is tevékenykedtek szilárd meggyőződésű, baloldali elemekből álló kisebb-nagyobb csoportok, akiknek összetartozását a rendszerrel szembenálló elégedetlenség biztosította. E csoportok tevékenységét a dolgozó lakosság nagy részének rokonszenve kísérte, s nem kis szerepük volt abban, hogy bizonyos mértékig semlegesíteni tudták a fasizmus ideológiai fertőzését környékünkön.^{16.}

További pozitív tényező volt, hogy környékünkön a kis létszámú illegális kommunista sejtek mellett az országos aránynál jóval kedvezőbben alakultak a baloldali szociáldemokraták lehetőségei. Ezek szükség esetén a szakszervezeti mozgalom szervezhető, nagyobb tö-

megeire is jó hatással voltak. Többek között ez az egyik magyarázata annak, hogy azonnal a felszabadulás után a baloldali szociáldemokraták nagy tömege csatlakozott a mostmár legális körülmények között ujjaszerveződő kommunista párthoz. A megye munkásmozgalmában kiemelkedő szerepet játszó helyi politikusok közül vonatkozik ez a megállapítás a békéscsabai Szobek Andrásra, az orosházi Keresztes Mihályra, vagy a gyulai Dr. Blánár Lászlóra. Nézettek nagy tekintélyükkel, munkásmozgalmi tapasztalataikkal eleve jelentős szervező erőként hatottak. Más kérdés ugyanakkor annak végiggondolása, hogy a történelmileg elengedhetetlenül szükséges koalíciós időszakban a megye szociáldemokrata szervezeteit bizonyos értelemben meggyengültek, tagságuk megoszlása kedvezőtlenül polarizálódott. Ez is egyike a viharsarki, Békés megyei sajátosságoknak.

Általában azt is elmondhatjuk, hogy a szociáldemokratákon és a szakszervezeteken kívül az országos összképhez viszonyítottnak a többi demokratikus pártokhoz is könnyebben találtak utat a fejlődés élén járó kommunisták, mert valamennyinek erős volt a baloldala. Elsősorban a Nemzeti Parasztpártra vonatkozik ez a megállapítás. Ebben a tekintetben a megyéből elszármazott népi írók játszottak fontos szerepet, az agrárszocialista indításu orosházi Darvas József, vagy a nagy politikai

tekintélynek örvendő Szabó Pál. A Kisgazdapártnak a szeghalmi járásból elinduló politikusai /elsősorban a szeghalmi Tildy Zoltánra és a dévaványai Z.Nagy Ferencre gondolkunk/ pedig már jóval a felszabadulás előtt megértették a koalíciós kényszer szükségességét. Ennek a pártnak vezető beosztású politikusai arra törekedtek közvetlenül a felszabadulás után, hogy korrekt munkakapcsolatokat építsenek ki a kommunistákkal. Erre vall a békéscsabai Gyöngösi Jánosnak, az Ideiglenes Kormány első külügyminiszterének alábbi levélészlete:

"A Moszkvából érkezett vezető magyar kommunistákkal volt alkalmam beszélni, és azt tapasztaltam náluk, hogy egészen átérzik a mai nehéz helyzetet, aggódnak az ország sorsáért, és dolgoznak rendbehozatalán. Nemcsak hajlandók a polgári pártokkal együttműködni, de keresik is ezt az együttműködés¹⁷.

A demokratikus erőviszonyok kedvező alakulása kapcsán még egy viharsarki pozitívumról kell szólnunk. Békés megye területének teljes felszabadítása 1944. október 6-án befejeződött. Erre az időszakra estek azok a tárgyalások, amelyek az ország teljes felszabadításáért vívott küzdelemben a Vörös Hadsereg oldalán a fasizmus elleni tevőleges harc magyar szövetségének kialakítására tettek kísérletet. Igaz ugyan, hogy Horthy reakciósan taktikázó magatartása mintegy "levezette" az alulról

kiinduló esetleges kezdeményezések radikalizmusát. Ilyen körülmények között a bizonytalanság légköre természetesen mondható, s hatással volt a már felszabadított tiszántuli területekre is. Mindenesetre jóval kevesebb feszültséget eredményezett, mint ott, ahol a létükbe görcsösen kapaszkodó reakcióval és a nyilasokkal kellett a haladás erőinek megküzdeni. Szálasi hatalomrajutásának idejére Békés megyében már eldőlt a nagy történelmi per. Miközben az ország belső területein egyre esztelenebb méreteket öltött mostmár a magyarországi fasizmus is, a Tiszántulton a felszabadítás ténye utat nyitott a demokratikus fejlődésnek. Z.Nagy Ferenc így ír erről egyik visszaemlékezésében:

"A pesti ember, aki hetekig, hónapokig a pincében élt nélkülözések és félelem között, aki átélte a nyilas terror borzalmaait, másként érezte a változást felszabadulásnak. Nálunk, és általában a Tiszántulton harcok alig-alig voltak. Német katonát az utolsó két nap visszavonulásáig Dévaványán sohasem láttunk, nem volt idő a nyilas uralom végső kifejlődéséhez. Szálasi hárból alig ismerték a Tiszántulon."¹⁸.

Ezek a pozitív, tiszántuli, viharsarki, Békés megyei jellegzetességek kétségtelen irányt szabtak a fejlődésnek, mégis helytelen lenne jelentőségüket eltuloznunk, s főként teljesen elszakítanunk őket az országos

fejlődés valamivel később megnyilatkozó tendenciáitól. Nem kis jelentőséggel bírt az ország egész fejlődéséhez viszonyítottan jelentkező több, mint egy féléves időnyereség, de a lehetőségeket környékünk sem azonos és egyértelműen csak pozitív mértékben tudta kamatoztatni.

Teljesen igaz az a megállapítás, amely szerint a felszabadulást követő hónapokban volt Magyarországon egy népi, a szó legigazibb értelmében demokratikus tömegmozgalom, a közélet alapvető kérdéseit megreformáló igénnyel. Ez az igény leginkább csak a mozgalom képviselőinek a maguk kisebb-nagyobb közösségeik ügyeit intéző tevékenységében jutott kifejezésre. Nem volt mindenben tisztázott ideológiája, nem sűrűsödött politikai programmá. Egyéb fontos körülmények mellett az ország akkori társadalmi helyzete, társadalmi viszonyainak bonyolultsága is akadályozta, hogy ezek a főként ösztönös megérzések és törekvések az elméleti tisztázottság páncélzatát öltse magukra. A mozgalom ezért is esett könnyen sebezhető tévedésekbe." 19.

Nem is lehetett ezen csodálkozni, hiszen azalatt a csaknem három hónap alatt, amíg az a központi igazgatás hiányzott és kiépült, lényegében minden feladatot a népi szervek látak el, beleértve az államhatalmi, helyi közigazgatási, igazságszolgáltatási, rendfenntartási, a háborús károk miatt emberfeletti nehézségeket magukba rejtő

gazdasági, szociális, kulturális és természetesen politikai feladatokat is. A rengeteg tennivaló eredményes megoldására vonatkozó szándék nem minden esetben eredményezte a sikeres végrehajtást. Az öntevékenység és a központi irányítás hiánya lehetőségekkel és veszélyekkel együtt járt. Joggal érezhették, hogy minden egyes község tulajdonképpen egy autonóm kis közösség, amelyik saját "háztáján" egyedül önmagának felelős tetteiért. Hogyne rejtette volna ez a felfogás a szélsőséges és káros izoláció veszélyeit? Az összefogás pozitív példái is csak a kis közösségeken belül jelentkeztek, ott azonban rendkívüli intenzitással. A koalíciós politika lényegében az egy-egy városon, községen belül tevékenykedő demokratikus pártok és szervezetek, meggyezésre egyének egymáshoz való viszonyára szűkölt le. Ilyen körülmények között a viharsarki, tiszántúli megyék tevékenységében sajátos sorrendben jelentkeztek a legfontosabb tennivalók:

Mindenekelőtt az életkörülmények továbbfolytatását kellett biztosítani. Csodálatos aktivitással láttak hozzá ezért az emberek a háborús hadszíntér miatt meglehetősen megkésett őszi mezőgazdasági munkálatok elvégzéséhez, a kifosztott és lerombolt gyárak üzembe helyezéséhez. A probléma csak a demokratikus erők összefogásával volt megvalósítható és összehangolható, s anélkül a szervek energiájának jelentékeny részét ez a feladat lekötötte.

Másodsorban éberén örködtek a polgári elemek lassu visszaszivárgása után azon, hogy megszerzett közigazgatási pozícióikat megtartsák, tovább fejlesszék, s ebben a tekintetben határozott, demokratikus, antifasiszta politikai álláspontra helyezkedtek.

Végezetül az egymáshoz való viszony tekintetében is igyekeztek helyes álláspontot kialakítani, esetenként városukon és községükön túl is tájékozódni akartak e kérdésben, ezt a törekvést azonban az Ideiglenes Kormány megalakulásáig csak a felszines politikai tisztánlátás igénye vezérelte. Ugy vélték, hogy a "fontosabb" kérdések elintézése után erre még "visszatérhetnek".

S mint ahogyan a tényleges hatalom gyors megszerzésével általában lenni szokott bizonyos foku politikai tisztánlátás hiányában a polgári közigazgatástól ellesett pózok átvételével is találkozhatunk, melyek néhány helyen anarchikus cselekedeteket is felszínre hoztak. Az egészséges, demokratikus fejlődés hamar felszámolta, "kinőtte" ezeket.

Az 1944. december 21-22-i események, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívása, majd a Kormány megalakulása zárja le Békés megyében a népmozgalmak demokratizálódási folyamatának első korszakát, és veti fel a továbblépés sok gondot, problémát okozó kérdéseit.

A történeti irodalomban találkozunk azzal a felfogással, hogy a központi, államhatalmi szerveknek 1944. december végére történő kiépülésével az ország tisztántulí, felszabadított területein a tényleges hatalom gyakorlását illetően bizonyos kettősség keletkezett. A demokrácia értelmezését tekintve azonban természetesen nem voltak a Debrecenben kiépülő központi államhatalmi szerveknek, s a helyileg már megvalósult öntevékeny népi testületeknek egymással ellentétes elképzeléseik. A különbség elsősorban abban nyilatkozott meg, hogy a koalíciós és népi jelleg aránya oszlott meg különböző mértékben. Amíg az ország egészét érintő politikai elképzelések realizálásában a koalíciós szempontoknak nagy jelentősége lévén az ideiglenes Nemzetgyűlés és Kormány paritásos alapon a polgári demokrácia mérsékeltebb irányzatait is engedte kibontakozni, a helyileg szerveződő, öntevékeny viharsarki népi szervek egyértelműen a népi demokrácia kiépülése mellett foglaltak állást, s nem kevés gyakorlati intézkedést is tettek ennek érdekében. A forradalmi tradíciók hangoztatása mellett ez a tényező is jelentékenyen hozzájárult a Viharsarokra, Békés megyére később is jellemző "balos" szemlélet megerősödéséhez. A kérdésnek népi demokráciánk korai fejlődésében többnyire pozitív jellemzői voltak, később azonban ez a felfogás társadalompolitikai problémákat is okozott.^{20.}

Nem elhanyagolható körülmény ebben a tekintetben a demokrácia tényleges gyakorlásában kialakulóban lévő feltételek számbavétele. A negyedszázados, jubileumi visszaemlékezések egyértelműen abban látták a debreceni államhatalmi szervek demokratizmusának elterjedésének legfőbb akadályát, hogy a Kormánynak nem volt még megfelelő mennyiségű pénze, közlekedési eszköze, hírközlő szolgálata, gyorsan terjeszthető sajtóorgánuma, megfelelő személyi és tárgyi feltételekkel rendelkező apparátusa még a legnépszerűbb, legdemokratikusabb gyakorlati intézkedések propagálására sem. A lokális népi szervek közvetlenebbül, gyorsabban, dinamikusabban, hatékonyabban tudták ezeket a nehézségeket áthidalni, érdekes módon többnyire a demokratizmus országos irányvonalának meghatározott szellemében, ugyanakkor a helyi adottságok figyelembevételével. Ez a látszólagos "kettősség" a demokratikus állami konszolidáció időszakában esetenként bizonyos konfliktusokat eredményezett az államhatalmi és helyi népi szervek között. A kormányon belől is nézeteltérések, harcok voltak a népi szervek hatáskörének megítélésében és kiszélesítésében, a különböző irányzatoknak, politikai pártoknak sem azonosak voltak az elképzeléseik. A különböző népi szerveknek, elsősorban a nemzeti bizottságoknak a szerepét a "közigazgatás ideiglenes rendszerében" igyekeztek értelmezni, ugyanakkor Békés megyében lényegében

ezek a szervek hosszu időre, tartósan rendezkedtek be, hónapokon át ténylegesen gyakorolták az államhatalmi funkciókat is. Többségükben jól, megfontoltan, eredményesen, visszaverve a polgári, reakciós helyi közigazgatás restaurációs kísérleteit. Ahhoz azonban politikailag, s főként közgazdaságilag nem egyenlő mértékben voltak fejlettek, hogy minden esetben meg tudják különböztetni a valóban nemkívánatos restaurációs törekvéseket a nagyonis kívánatos koalíciós elképzelésektől, annál is inkább, mert a helyi koalíció labilis értelmezésének időszakában valóban gyakran bujt a restauráció e fogalom mögé. Békés megyében nem kevés gondot okozott ennek a konfliktusnak a feloldása.

Azt azonban egyértelműen helytelen lenne állítani, hogy a népi deokrácia kibontakoztatásának kizárólag csak a helyi szervezetekben lettek volna hívei és képviselői. A nemzeti progresszív erők összefogása érdekében elsősorban a kommunista párt a már felszabadított területeken példamutató gyorsasággal megkezdte a felvilágosító munkát ebben a kérdésben. Békés megye felszabadított helységeibe a felszabadulás megtörténte után szinte napokkal Vass Zoltán végzett eredményes felvilágosító munkát, már a központi szervek megbízásából. A tisztántulni tapasztalatokból táplálkozott a közigazgatási demokratizálódási folyamat egyik irányítójának, Erdei Ferenc

belügyminiszternek álláspontja is. 1945. elején, a budapesti egyetemen elmondott beszédében így vallott erről a kérdésről:

"A mi demokráciánk harcra népi demokrácia, nem arany-szabályokkal körülírt nyugvó rend, hanem felszabadulási folyamat... A felszabadult nép vezetését olyan szervezeteknek kellett ellátniok, amelyek a tömegek ellenőrzése alatt állnak, és meg tudják védeni a demokratikus társadalmi rendet a támadások ellen. Amíg a harcra népi demokrácia eljut a konszolidációhoz, sok minént megsért, amit a történelmi demokráciák védtek és tiszteltek."²¹.

II.

Az 1944. őszétől 1945. őszéig terjedő egy év a népi forradalmi szervek létrejöttének és tevékenységének rendkívül gazdag időszaka. A periódus szemmel tartása a még megközelíthető történelmi távlatból annál inkább indokolt, mert írott forrásanyaga országos vonatkozásban is meglehetősen hiányos. Feldolgozásunkban a népi testületek közül a nemzeti bizottságok szerepére igyekszünk különös tekintettel lenni, pontosabban az egyéb népi szervek esetében pusztán a nemzeti bizottságokhoz fű-

zódó viszonyulat tesszük helytörténeti vizsgálat tárgyává. A nemzeti bizottságok megalakulása, összetételük sajátosságai, célkitűzéseik, politikai funkcióik, szerepük a helyi közigazgatás demokratizálásában, tevékenységük az antifasiszta küzdelmekben, aktív intézkedéseik az újjáépítéssel kapcsolatos feladatok eredményes megoldására, törekvéseik a szociális és kulturális kérdések rendezésére, kapcsolatuk egymással és a később keletkezett járási, megyei, országos nemzeti bizottságokkal, egy sor olyan kérdésre adhatnak választ, melyek későbbi társadalmi fejlődésünk alapvetően fontos kérdéseinek is tekinthetők. Ugyanakkor 1945. végére eső "elszürkülésük" és "elszürkítésük" történelmi tapasztalatokra is figyelmeztetnek, tanulásgul szolgálnak napjainkra vonatkozóan.

1. "Elkorhadt, tehetetlen társadalmakat
csak a nép menthet meg."

Ugy érezzük, hogy Ady Endrének a polgári demokratikus forradalommal kapcsolatos, de már "új forradalmat" is megsejtő megállapításai nagyon találóak az 1944. évi szére kialakult magyarországi viszonyokra. Békés megye felszabadulása 1944. szeptember 23-án, a Vörös Hadsereg

Battonya térségében való megjelenésével, az országhatár átlépésével vette kezdetét, és rövid két hét leforgása alatt, 1944. október 6-án fejeződött be. Bevezetőnkben utaltunk már arra, hogy a felszabadulás folyamata nélkülözhetetlen előfeltétele volt a népi demokratikus forradalom gyors kibontakozása lehetőségeinek. A mai Békés megye közigazgatási képét tekintve két egykori megyeszékhelyet is érintett ez a folyamat, Csanád megye központját, Makót, 1944. szeptember 26-án, az akkori Békés megye vármegyeszékhelyét, Gyulát pedig október 6-án szabadították fel a szovjet hadsereg katonái.²²

Rendkívül érdekes és jellemző az első napok, hetek főbb törekvéseinek vázlatos áttekintése. Főbb jellemzőit az alábbi hat csoportba foglalhatjuk össze, megjegyezve, hogy az egyes csoportokba sorolt jellegzetességek egymással is keveredtek:

a./Közvetlenül a felszabadulás után a legáltalánosabb törekvés az első magyar proletárdiktatura, a Tanácsköztársaság derékbatört hagyományainak ujjaélesztése volt Békés megyében. Elsősorban régi munkásmozgalmi veteránok álltak ennek a törekvésnek az élére. A legvilágosabban Gergely János, a dobozi Nemzeti Tanács 1919-es elnöke fogalmazta meg ezt az igényt a következőkben:

"Az első proletárdiktatura megbukott, most jön a második."²³ Jól tükröződik ez a felfogás az azonnal szerveződő népi szervek elnevezésében is, melyek kétségtelenül

a Tanácsköztársaság hagyományaira emlékeztetnek:

Város, község:	Népi szerv megnevezése:	Összetétele, jellemzői:
Tótkomlós	Községi Komité	12 kommunista taggal.
Békéssámson	Községi Komité	4 taggal.
Doboz	Nemzeti Tanács	12 taggal, elnöke az egykori direktórium elnöke volt.
Gyoma	Községi Directórium	3 taggal, valamennyien 19-esek.
Gyulavári	8-as Bizottság	Bíróvá az 1919-es direktórium elnökét választják.
Vésztő	?	A közügyek intézését a földmunkásszervezet vette át.

b./Néhány Békés megyei községben nem hoztak a fel-
szabadulás után azonnal létre népi demokratikus, forra-
dalmi szerveket, hanem ismert baloldali emberek vették
ellenőrzés alá a régi közigazgatás helyben maradt hiva-
talnokait. Tevékenységük ennél fogva nem a helyi ügyek
effektív intézésére, pusztán azok ellenőrzésére vonatko-
zott:

Város, község:

A demokratikus ellenőrzés formája:

Békésszentandrás	-	Az 1919-es direktórium volt elnöke
állítja ellenőrzés alatt munkába a
régi előljátszást.
Endrőd	-	Politikai megbizottakat állítanak
a helyükön maradt tisztviselők mel-
lé.
Szarvas	-	A helyén maradt főjegyző mellé kom-
munista megbizottat állítanak.
Gádoros	-	Főjegyzőnek nevezik ki a helyén
maradt adóügyi jegyzőt, helyette-
seül egy földmunkást, a régi bírő
mellé szintén politikai megbizot-
tat állítanak.
-

c./ A Békés megyei városok törekvései azt mutatják,

hogy a régi közigazgatási formákat igyekeztek a felszabadulás után demokratikus tartalommal megtölteni. A megye községei közül is akadtak olyanok, amelyek ezt az utat követték. Ebben a tekintetben sajátos a megyeszékhely, Gyula helyzete, ahol a tisztviselőknek csaknem a fele helyén maradt és munkára jeöntkezett, viszont a városi és megyei képviselőtestület virilis jellege az egész testület átszervezését tette szükségessé:

Város, község:	Önkormányzati szerv összetétele és elnevezése:
----------------	--

Békéscsaba	- Október 9-én <u>városi vezetőség</u> alakul, amelyet 11-én <u>városi tanács</u> nyilvánítanak. A szerv a néphatalom megtestesítője volt, elnöke viszont tulajdonképpen polgármesteri funkciókat látott el.
------------	--

Orosháza	- 5 földmunkásból, 2 asztalosból, 2 kőművesből, 1 lakatosból és 1 szabómesterből 11 tagu <u>városi tanácsot</u> hoznak létre.
----------	---

Gyula	- Novemberben összehívják a volt képviselőtestületet, a virilise-
-------	---

- ket megfosztják mandátumaiktól, és a demokratikus pártok küldötteiből új képviselőtestületet választanak.
- Csorvás - Már a felszabadulás napján, október 6-án "előljáróság" néven alakítanak a kommunisták és földmunkások helyi államhatalmi szervezetet.
- Nagyszénás - "ötös bizottságot" hoznak létre kommunistákból és baloldaliakból.
- Kondoros - 12 tagú községi tanács veszi át ideiglenesen a közügyek intézését.

d./ A demokratizálódási folyamat sajátos példái azok az esetek, amikor az új élet megindulásának lehetőségeiről, szervezeti kereteiről és formáiról népgyűlések megtartása után döntöttek az egyes községek lakói:

- Bucsán - népgyűlésen választottak kommunista bírót a régi helyébe.
- Battonyán - szintén népgyűlésen választották meg a község életét irányító 6 tagú nemzeti tanácsot.

Mezőhegyesen

- népgyűlés után titkos szavazással 9 tagú munkás-paraszt tanácsra bízta a közügyek intézését.

e./ Említettük már, hogy a városok közül a demokratizálódási folyamat koalíciós jellege elsősorban Orosházán volt példamutató, viszonylag kevés községben találkozhatunk hasonló törekvéssel:

Város, község:	Népi szerv elnevezése:	Koalíciós összetétele:
Békés	"10-es bizottság"	3 kubikus, 1 kisparaszt, 2 kulák, 2 kiskereskedő, 1 iparos, 1 pap.
Mezőberény	"9-es tanács"	Paritásos alapon az MKP, SZDP és FKP 3-3-3 taggal.
Körösladány	"16 tagú tanács"	8 paraszt, 2 lakatos, 2 asztalos, 2 tanító, 1 hiv., 1 ügyvéd.

f./ Végzetül Békés megyében is akadtak olyan közigazgatási egységek, ahol a nemzeti bizottságok rendelet-szerű létrehozása előtt nem alakultak öntevékeny népi szervezetek. Részből azért nem, mert a polgári közigazgatás elég erős volt ennek megakadályozására /Szeghalmon/, vagy az egyértelműen erőszakos egyéni, anarchikus törekvések akadályozták ezt meg /Dévaványán/, esetenként pedig a két munkáspárt egymáshoz való viszonyának helytelen volta, valamint a múlt rendszertől örökölt nemzetiségi problémák megoldatlansága késleltette az egészséges politikai konszolidációt./Kétegyháza./

Hangsúlyoztuk már, hogy a vázolt törekvéseknek, szervezeti kereteknek elsősorban a felszabadulás ténye adott kibontakozási lehetőségeket. Nem lenne azonban helyes ezeket a lehetőségeket teljesen elválasztani a korábbi történelmi tradícióktól. Békés megyében a több, mint két évtizedig tartó nyílt, erőszakos politikai elnyomás, a Horthy-rendszerrel szemben tanúsított elégedetlenség felhalmozódása, a demokratizmus utáni vágy nagy energiákat halmozott fel a népmozgalmak kibontakozásához a már felszabadított területeken. A Békés megyében különösen tapasztalható népmozgalmak mintegy "áthidalták azt az űrt, amely az ország társadalmi átalakításának hatalmas feladata, és a demokratikus erők viszonylagos szervezetlenségének alacsony foka között fennállt. A széthullott ál-

lamgépezet helyett a népi szervek ellátták az újramezítéshez nélkülözhetetlen államhatalmi funkciókat.”²⁴.

1944. december 21., az Ideiglenes Nemzetgyűlés és Kormány létrehozása, különösen pedig az 1945. január 4-én megjelent kormányrendelet után a nemzeti bizottságok létrehozása a demokratikus törekvéseknek országos irányt szabott. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a 14. és 15. számú kormányrendelet megvalósításának lehetőségei nem voltak elképzelhetők az egyik napról a másikra. A központi államhatalomnak még mindig nem alakultak ki erre az időre a megfelelő lehetőségei az államigazgatás felülről irányított szervezetének gyors kiépítéséhez. Így a népi demokratikus forradalom folyamatossága szempontjából az öntevékery népi, forradalmi szervek gazdag tapasztalatait a további fejlődésben sem lehetett figyelmen kívül hagyni.

2. A nemzeti bizottságok megalakulása megyénkben

Az öntevékery, népi, forradalmi szervek Békés megyében a demokrácia gyakorlásának kitűnő előiskolái voltak. Szinte természetes, hogy az állami közigazgatás központi elveken történő újjászervezésénél a legnehezebb időszaka-

kokban szerzett társadalmi és politikai tapasztalataikra támaszkodni lehetett. A népi szerveken keresztül jelentős tömegek szoktak hozzá, hogy egyre aktívabban beleszóljanak a közügyek intézésébe.

A központi hatalom és államigazgatás fokozatos kiépülése idején a koalíciós összetételű kormányon belől, s természetesen a helyi államhatalmi szerveken belől is a demokrácia értelmezését illetően egyre élesebb nézeteltérések alakultak ki. A kormánynak csak kimondottan polgári demokráciát kívánó tagjai idegenkedtek attól, hogy a néphatalom közvetlen gyakorlásába tartósan beleszólásuk legyen a széles néptömegeknek. Tulajdonképpen ekkor fejlődtek ki országosan is és Békés megyében is a népi demokrácia és a polgári demokrácia megvalósítására vonatkozó elképzelések éles konfliktusai.

A 14/1945.M.E.sz.kormányrendelet²⁵ ugyanis gyakorlatilag kirekesztette a nemzeti bizottságokat a néphatalom tényleges gyakorlásából:

"A nemzeti bizottságok, mint a demokratikus pártok helyi szövetségei, politikai szervek, tehát maguk ne illeszkedjenek bűle a közigazgatás szervezetébe" - olvashatjuk a kormányrendeletből. A központi rendelet szerepüket pusztán az önkormányzati testület újjaválasztása érdekében kifejtett előkészítő tevékenységre igyekezett degradálni, noha nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy

a nemzeti bizottságok tagjai az újjáválasztott önkormányzati testületeknek is tagjai lehessenek. Békés megyében a kormányrendelet megjelenése előtt a különböző elnevezésű népi szervek és az öntevékenyen alakult nemzeti bizottságok a teljes politikai és közigazgatási hatalmat együtt gyakorolták.

Ennek a sajátos helyzetnek az ellentmondásosságát, a probléma feloldását Erdei Ferenc belügyminiszter is nagyon fontos feladatnak tartotta. A közigazgatás ideiglenes rendezéséről írott cikkében világosan megfogalmazta, hogy támaszkodni lehet a népi szervek tapasztalataira:

"Nincsen kitaposott útja az önkormányzati rendszernek - el kell tehát indulnunk a népi önkormányzat új és járatlan útján, hogy az új ország, és az új demokratikus közigazgatás kiépülhessen. A magyar nép mindenütt a felszabadított területeken már elindult ezen az úton, nemzeti bizottságok alakultak. Az új, demokratikus kormánynak nem lehet más útja az államszervezet és a közigazgatás helyreállítása és kiépítése felé, minthogy alapul veszi ezeket a népi, önkormányzati szerveket, egységesíti, összekapcsolja őket, és általános rendelkezésekkel szabályozza működésüket" - olvashatjuk a cikkben.^{26.}

Ezzel a felfogással szemben Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök juttatja a leginkább kifejezésre az ellen-

tétes póluson a kormányon belüli koalíció jobbszárnyának konzervatív politikai állásfoglalását. A miniszterelnök a kérdés kapcsán levelet intézett a nemzeti bizottságok tényleges hatalmi szerepét következetesen védelmező kommunista párt vezetőségéhez, s közölte a párttal, hogy a Szövetségi Ellenőrző Bizottságál panaszt emelt a nemzeti bizottságok tevékenysége ellen. Ugyanakkor tervezetet készített a nemzeti bizottságok működésének "megrendszabályozására", amely a következőket szögezte le: "A nemzeti bizottságok hatósági jogkört nem gyakorolnak, közalkalmazottak kinevezésére, felfüggesztésére, felmentésére, elbocsájtására joguk nincs." Azt is megtudjuk ebből a tervezetből, hogy akik mindezt nem veszik tudomásul, azok "felforgató elemeknek" minősülnek, és felelősségre kell őket vonni.^{27.}

Természetesen ezeknek a polgári, konzervatív aggályoknak látszatalapját a néptömegek érettségében egyáltalán nem bizó körök a szakmai, közigazgatási fdlkészületlenség vádjával igyekeztek álcázni. Erre a vádra reflektált igen határozottan a volt Csanád megyei Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvének alábbi mondata: "Lehet, hogy nem értünk a paragrafusokhoz, de szívünk és jóakaratunk több, mint azoknak, akik eddig bitorolták az országot."^{28.}

Érthető tehát, hogy ilyen körülmények között a koalíciót alkotó pártok politikájának egyik alapját

1945. első hónapjaiban a már működő, valamint a szerveződő nemzeti bizottságokhoz való viszony képezte. Ugyan-
is a transzmisszió kiépülése és megerősödése, a konser-
vativok esetében pedig éppen hiánya és késleltetése nél-
kül egyetlen nagy horderejű reform megvalósításához sem
lehetett a siker reményében hozzákezdeni. Ez a magyaráza-
ta annak, hogy a személyes megnyilatkozások e kérdésben
pártpolitikai programokká sűrűsödtek. A koalíció balszár-
nya a nemzeti bizottságokban látta a népi demokratikus
fejlődés kiteljesedésének egyik alapvető, de nem egyedü-
li és befejezett feltételét, a jobbszárny pedig úgy vél-
te, hogy ha sikerül a népi bizottságok szerepét az állam-
hatalomban visszaszorítani, úgy megvan a lehetősége annak,
hogy a forradalmi átalakulást lezárják, befejezzék, és
burszsoá konszolidáció jöjjön létre.^{29.}

A Magyar Kommunista Párt álláspontja a nemzeti bi-
zottságok kérdésében határozottan ellenezte azt, hogy
ezeket a népi szerveket kormányrendelet szabályozza. A
párt vezető politikusai megnyilatkozásaikban ³⁰hangsu-
lyozták, hogy valóban szükséges a nemzeti bizottságok
feladatkörét a népi demokratikus forradalomban szabá-
lyozni, fel kell lépni feladatköreik esetleges túllé-
pése ellen, erről azonban nem a kormánynak, hanem a de-
mokratikus pártoknak közösen kell gondoskodni. Ebben
az álláspontban világosan kifejezésre jut egyrészt az,

hogy az adott társadalmi körülmények között szükség van a nemzeti bizottságokra, másrészt viszont nincs szükség arra, hogy valamiféle kettős hatalom alakuljon ki, és éles összütközésekre kerüljön sor a nemzeti bizottságok és a központi államhatalom között. A nemzeti bizottságok elsődleges feladata a kormányhatározatok demokratikus tartalmának értelmezése, és a végrehajtásban nyújtott radikális segítség. Ezáltal a nemzeti bizottságok elérhetnék, hogy közreműködésüket maga a kormány igényelje, másfelől azonban meg is őriznék függetlenségüket a kormánytól, és a nép ellenzék szerepét töltenék be, szükség esetén élve a bírálat és a tömegmórgósítás eszközével. Ott azonban, ahol a népi demokratikus konszolidáció még nem ment végbe, ideiglenes közigazgatási szerepüket is meg kell tartásuk, mindaddig, amíg a központi államigazgatás részéről megfelelő garancia mutatkozik a forradalmi vívmányok megtartására.

Tekintettel arra, hogy Békés megyében, mint az ország elsőként felszabadult megyéjében a kommunisták szinte a felszabadulás első percétől kezdve magukra vállalták a hirtelen keletkezett közigazgatási vákuumban a kezdeményező szerepet, a fenti politikai koncepciónak tulsulya érvényesült, talán a központi elképzeléseknél valamivel radikálisabb formában. Nem elhanyagolható körülmény ebben a kérdésben az sem, hogy a közigazgatás álla-

mi konszolidációjának kiépülése időszakában is kommunista vezetők /Szobek András, majd Keresztes Mihály/ álltak a megye élén főispáni tisztségben. Természetes, hogy az új közigazgatási állami feladatokat helyesen értelmezték, a kulcspozíciók megszerzésével és megtartásával nem kis részük volt abban, hogy az országos összképhez viszonyítottan szerencsésebben csökkenteni tudták a már működő nemzeti bizottságok és a lassabban kiépülő, központi államhatalmi elvekre épülő közigazgatás konfliktusait. 1945. első hónapjaiban nem lehet ilyen egyértelműen pozitíven nyilatkozni az alispáni feladatkörökkel kapcsolatban. Az országos események mellett a Békés megyeiek is azt igazolták, hogy a jelentkező konfliktusokat maradéktalanul feloldani nem is lehetett. Mindenesetre abban a tényben, hogy Békés megye egyike volt azon négy megyének, melyeknek élén kommunista főispánok álltak, a pártpolitikai kedvező erőviszonyok is jól kifejezésre jutottak.

A Szociáldemokrata Pártnak a nemzeti bizottságokhoz fűződő viszonyában megérződtek a polgári demokrácia konvencionálisabb maradványai. Idegenkedtek az államapparátusnak forradalmi változást eredményező átalakításától, a kormány presztisét féltették tőle. Ez azután odavezetett, hogy 1945. márciusában lényegében helyesléssel fogadták az igazságügyi minisztérium azon tervezetét, amely a nemzeti bizottságok "tulkapásait" akarta "megfé-

kezni", büntető szankciókat helyezve kilátásba azok ellen, akik a mereven szabályozott hatásköröket a legkisebb mértékben is túllépik. Békés megye a felszabadulás idején még jellegzetesen agrármegye volt. Így nem került a felszabadulást követő első hónapokban jelentékeny szociáldemokrata befolyás alá, hiszen tudvalévő, hogy a szociáldemokraták politikai súlyukat később is a városokban, elsősorban a fővárosban igyekeztek biztosítani. Azt is említettük, hogy eme párt oldalának jelentékeny része megyénkben közvetlenül a felszabadulás után a kommunistákhoz csatlakozott. Így a szociáldemokrata álláspont kétségtelenül dezorganizáló hatását a nemzeti bizottságokhoz való viszony tekintetében megyénkben ellensúlyozni lehetett.

Országosan is, megyénkben is jóval pozitívabban kell megítélnünk a Nemzeti Parasztpárt szerepét e fontos kérdésben. Két alapvető pozitívumból indulhatunk ki: Részből abból, hogy a falukutató írók révén ennek a pártnak a képviselői már a felszabadulás előtt kialakították a közigazgatás demokratikus reformjáról elképzeléseiket, amelyeknek jelentős része a felszabadulás után gyakorlati is vált. Másrészt a földreform-elképzelések kidolgozása, elterjesztése, népszerűsítése, és természetesen megvalósítása egyszerűen elképzelhetetlen lett volna olyan polgári közigazgatási közegellenállásban, amely-

nek megteremtésére a koalíció jobbszárnya törekedett. A Nemzeti Parasztpárt a demokratizálódási folyamatban Békés megyében a kommunistáknak lényegesen erősebb szövetségese volt, mint a szociáldemokraták. Tekintélyes politikussai révén a párthoz nem tartozók körében is megbecsülést vívott ki magának, népszerűségnek örvendett az értelmiség körében, noha különösen a megye városaiban nemigen voltak szervezhető tömegei. Viszont a volt Hajdu-Bihar megye ma Békés megyéhez tartozó falvaiban az első hónapokban szinte egyedül vállalta magára a népi demokrácia vívmányainak megőrzéséért vívott politikai küzdelmet. Jó példa erre a méhkeréki Nemzeti Bizottság létrehozása, ahol egyetlen párt, a Nemzeti Parasztpárt 25 tagja alkotta jö-
ideig ezt a szervezetet.³¹ Jól mutatja a párt demokratikus célkitűzéseit Biharugráról Szabó Pálnak a levele a Cséfa-nagyszalontai járás fősolgabirájához, melyben a következőket olvashatjuk: "Minden párt életét működése fémjelez. Tudom, hogy a Nemzeti Parasztpárt működése igen hasznos lesz a falu, az ország számára."³² Megjegyezzük, hogy a Nemzeti Parasztpárt ezt a progresszív szerepét megyénkben 1945. őszén is megtartotta. Nem véletlenül figyelt fel erre a reakció. Az Orosházi Hírek 1945. október 16-i száma a Nemzeti Parasztpárt orosházi választási naggyűléséről tudósítva Kovács Imrét idézi: "És itt hadd foglalkozzam a Késgazdapártnak egy olyan

állításával, amit meg kell cáfolnom. A Kisgazdapárt folyton azt hieszteli rólunk, hogy mi a kommunisták fiókvállalata vagyunk. Egyéáltalán nem vagyunk fiókvállalat. Koalícióban vagyunk, együttműködünk velük." Három nappal később joggal jegyzi meg a lap ezzel kapcsolatban: "Kovács Imre nagy beszéde döntő csapás volt a kisgazdapártiak propagandájára. Nem is igen maradt nekik egyelőre életképes tömegjelszavuk." 33.

Végezetül szólnunk kell a koalíció jobbszárnyát képviselő Független Kisgazdapárt politikai koncepciójáról a nemzeti bizottságok kérdésében. Ennek a pártnak kezdetben nem volt határozott elképzelése a közigazgatás reformját illetően. Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy helyesléssel fogadta volna a nemzeti bizottságok tényleges hatalom-gyakorlását. Később a kormányzás ketős módszerét igyekeztek propagálni olymódon, hogy a központi hatáskör fokozása mellett bizonyos decentralizálást is elképzelhetőnek tartottak, de nem a nemzeti bizottságok elismerése útján, hanem a régi típusú képviselőtestületek megtartásával, vagy újjáélesztésével. Ezt az elképzelést olyan méretekben tudták népszerűsíteni, amilyen mértékben eszmélt kábultságából a régi, polgári közigazgatás, s kapott egyre több buzdítást a polgári demokrácia lehetőségei között való manőverezésre a Független Kisgazdapárttól. Békés megyében a Kisgazda-

párt az általunk tárgyalt egy éves periódusban akcióhátránnyal küzdött, és frakciói tekintetében is az országosnál valamivel kedvezőbb, lojálisabb képet mutatott. Mindez azonban korántsem jelenti, hogy a nemzeti bizottságok kérdésében betöltött szerepének ne lettek volna hivei megyénkben is.

A fenti gondolatsort összegezve arra a megállapításra juthatunk, hogy Békés megye többek között abban különbözött a nemzeti bizottságok létrehozásában az ország többi megyéjétől, hogy a kormányrendelet megjelenése után a bizottságok többségének létrehozása a felvázolt politikai légkörben nem terelődött egyértelműen közigazgatási síkra. Nem a régi szervek képviselői hozták azokat mintegy hivatalból létre, hanem a néptömegek spontán demokratizmusa, valamint elsősorban a megyében működő kommunista pártszervezetek munkájának eredményeként szerveződtek. 34.

A nemzeti bizottságok létrehozását javasoló kormányrendelet 1945. január 4-én jelent meg. A megyében szerveződő nemzeti bizottságok létrejöttének ezt követően két etapját figyelhetjük meg:

a./Az 1945. március végéig alakultak.

b./1945. március végétől szervezettek.

Az első csoportba tartozó nemzeti bizottságok valóban "alakultak", központi igazgatástól részben független ál-

lamhatalmi szervként jöttek létre, és vették kezükbe a közügyek intézését. A második csoportba tartozók már a koalíciós erőviszonyok függvényeként meglehetősen korlátozott tényleges hatalmat képviseltek. A Békés megyei nemzeti bizottságok zöme az első csoportba sorolható.

A Békés megyében alakult nemzeti bizottságok

fontosabb adatai

Város, község:	NB alakulása ideje:	Összetétele:	Vezető tisztségek pártok szerint:
Békéscsaba	1944.XII.15.	MKP-SZDP-FKP Szakszerv.	Elnöke: Szobek A. MKP.
Gyula	1944.XII.17.	MKP-FKP-PDP Szakszerv.	Eln.: Dr. Blánár L. MKP.
Orosháza	1944.XII.4.	"Pártközi Blokk."	Eln.: Keresztes M. MKP.
Battonya	1945.I.17.	MKP-SZDP-FKP Szakszerv.	Titk.: Puja Frigyes. MKP.
Békéssámszon	1945.III.7.	9 tagu ?	-
Békésszentandrás	1945.I. ?.	MKP-SZDP-FKP NPP	?
Biharugra	1945.II.14.	FKP-NPP	Eln.: Cs. Nagy Lajos FKP.
Csabacsüd	1945.I. ?	MKP-SZDP-NPP Szakszerv.	?

Csorvás	1945.I.9.	MKP-SZDP-FKP	Eln.:Német J.
		Szakszerv.	MKP.
Doboz	1945.III.?.	MKP-NPP	Eln.:Békési L.
		Szakszerv.	MKP.
Dombiratos	1945.II.6.	MKP-FKP	Eln.:Mokres J.
		Szakszerv.	MKP.
Dévaványa	1944.X.?.	MKP-SZDP-FKP	Eln.:Z.Nagy L.
			FKP.
Gádoros	1945.I.5.	MKP-FKP	Eln.:id.Hegedüs I.
			MKP.
Geszt	1945.II.3.	25 tagu ?	?
Gyoma	1945.I.10.	?	Eln.:id.Göttler I.
			MKP.
Kaszaper	1945.I.1.	13 tagu ?	?
Kevermes	1945.I.22.	MKP-SZDP-FKP	?
		Szakszerv.	
Kunágota	1945.I.27.	MKP-FKP	?
		Szakszerv.	
Kondoros	1945.I.22.	MKP-SZDP-FKP	Eln.:Tóth Károly
		Szakszerv.	MKP.
Kötegyán	1945.II.13.	MKP-SZDP-PDP	Eln.:id.Bálint J.
		Szakszerv.	FKP.
Körösnagyhar- sány	1945.II.?.	FKP és az Ü.n.	?
		"érdekeltség"	
Magyarbánhegyes	1945.II.18.	MKP-NPP	Eln.:Tassay L.
		Szakszerv.	MKP

Mezőberény	1945.I.20	MKP-SZDP-FKP	Eln.:Szabó Á. MKP.
Mezőgyán	1945.II.19.	MKP-NPP-FKP PDP	Eln.:P.Nagy K. MKP.
Mezőhegyes	1945.I.?	MKP-SZDP-NPP	?
Mezőkovácsháza	1945.II.10.9	tagu pártál- lását nem ?	?
Mezőmegyer	1945.I.29.	MKP-SZDP és Szakszerv.	?
Megyesbodzás	1945.II.7.	7 tagu ?	Eln.:Kucsor L. MKP.
Ménkerék	1945.II.8.	Egyedül a NPP.	Eln.:Kosztai L. NPP
Nagybánhegyes	1945.II.5.	8 tagu ?	?
Nagyszénás	1945.I.25.	MKP-SZDP-FKP	?
Okány	1945.I.17.	7 tagu ?	?
Pusztótlaka	1945.III.15.	MKP-SZDP-FKP Szakszerv.	Eln.:Laurinyecz A. MKP.
Reformátuskovácsháza	1945.II.26.9	tagu ?	?
Sarkad	1945.II.24.	MKP-FKP-PDP Szakszerv.	Eln.:Pásztor I. MKP.
Sarkadkeresztur	1945.II.11.	MKP-FKP-PDP	Eln.:Juhász I. PDP

Tótkomlós	1945.I.8.	MKP-SZDP-NPP	?
		Szakszerv.	
Ujszalonta	1945.II.28.	?	?
Vésztő	1945.II.13.8 tagu ?	Eln.:Rábai Imre	
		Szakszerv.	
Végegyháza	1945.II.13.	MKP és a	Eln.:Kasza Mihály
		Szakszerv.	MKP.
Zsadány	1945.II.7.	MKP-FKP-PDP	Eln.:Hajdu Gyula
		Szakszerv.	Szakszerv.

Megjegyzések: Az öt koalíciós párt esetében a szokásos mozaikrövidítéseket alkalmaztuk. A "Szakszervezetek" esetében nem tüntettük fel külön, hogy a földmunkások, iparosok, kereskedők, vagy értelmiségiek érdekvédelmi szervét alkották-e.

A Békés megyében létrejött nemzeti bizottságok megalakulásának időponnjáról, összetételükről, a vezető tisztségek eloszlásáról a komplex források segítségével is csak megközelíthetően adhattunk teljes képet, mert az írott forrásanyag hiányos, több esetben éppen az alakuló ülés jegyzőkönyve nem található, a szóbeli visszaemlékezések pedig nemegyszer ellentmon-

dásosak. Ezzel magyarázható, hogy 25 év elteltével 75 közigazgatási egység közül 41-re vonatkozóan vannak adataink. Ezekben az esetekben sem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a Békés megyei nemzeti bizottságok közvetlenül megalakulásuk után is összetételükben, a vezető tisztségek megoszlásában gyakran változtak.

Ami a megyében alakult nemzeti bizottságok összetételének helytörténeti sajátosságait illeti, a rendelkezésünkre álló a koalíción belől kifejezésre jutó helyi pártviszonyokra következtetni lehet. 11 közigazgatási egység esetében nem állapítható meg világosan a rendelkezésünkre álló forrásokból a nemzeti bizottságokat alkotó politikai pártok összetétele, azonban a Gyomára és Medgyesbodzásra vonatkozó források a nemzeti bizottságok kommunista elnökeit említik, ami világossá teszi, hogy a két községben a Magyar Kommunista Párt kezdeményező szerepet játszott. 32 közigazgatási egységre vonatkozóan a nemzeti bizottságok koalíciós összetételét a következő összesítés jelzi:

Párt megnevezése:

Hány Békés megyei közigazgatási egységben vett részt a NB munkájában?

Magyar Kommunista Párt	29
Független Kisgazdapárt	22
Szakszervezetek	19

Szociáldemokrata Párt	15
Nemzeti Parasztpárt	10
Polgári Demokrata Párt	7

A politikai aktivitás és kezdeményezés szempontjából figyelemreméltó szemügyre vennünk a nemzeti bizottságok vezetésében a pártok pozícióarányait:

Párt megnevezése:	Hány Békés megyei közigazgatási egységben töltötte be a párt képviselője a NB elnöki tisztségét?
-------------------	--

Magyar Kommunista Párt	15
Független Kisgazdapárt	4
Szakszervezetek:	2
Szociáldemokrata Párt	1
Nemzeti Parasztpárt	1
Polgári Demokrata Párt	1

Mindkét csoportosítás egyértelműen bizonyítja, hogy Békés megyében a nemzeti bizottságok megalakulása idején a kommunisták voltak a legkezdeményezőbbek a helyi problémák megoldását illetően. A Kisgazdapárt meglehetősen heterogén hatása súlyán túl ugyanakkor feltűnő a szak-

szervezetek politikai akiviása, s ebben is a szervezett dolgozók kommunistákhoz nagyon közelálló magatartása mutatkozott meg. A Szociáldemokrata Párt viszonylagos kisebbsége annak következménye, hogy ennek a pártnak a baloldala a kommunistákhoz csatlakozott Békés megyében. Ami a Nemzeti Parasztpártot illeti, 1945. első hónapjaiban nem volt még jelentékeny tömegbázisa, 1945. márciusa után azonban rohamosan növekedett ennek a pártnak a tekintélye megyénkben. A Polgári Demokrata Párt sem akkor, sem később nem tudott a maga háta mögé számottevő tömegeket állítani.

Az időközben felleléő változások elbááre nagyjából jellemzőnek ítéelhetjük meg a vázolt képet 1945. egészére vonatkozóan. Az államigazgatás fokozatos konszolidációja és a nemzeti bizottságok téryleges hatáskörének csökkenése idején számos olyan hivatalnokot állítottak közszolgálatba, akik a megye különböző területein tevékerýkedő nemzeti bizottságokban nemcsak politikai elvhűségüket, hanem közigazgatási rátermettséget is rövid időn belől bizonyítani tudták. Sok kádert adott Békés megye a különböző pilitikai párok vezető apparátusaiba is.

A Békés megyében szerveződő nemzeti bizottságok öntevékenységet sok példa bizonyítja. A battonyai Nemzeti Bizottság már első ülésén elfogadta a helyi kommunista párt képviselőjének azon javaslatát, hogy "a helybelimx szerb és román népet is egy-egy taggal bevonják a

nemzeti bizottságba."³⁵. Hasonló nemzeti törekvés jellemezte a tótkomlói Nemzeti Bizottság tevékenységét is. A mezőmegyeri Nemzeti Bizottság 1945. augusztusában hozzájárult a helyi MADISZ szervezet azon kéréséhez, hogy a nemzeti bizottság mindenkor megbeszélésein a mindenkor titkár is részt vehessen.³⁶ Nagyon érdekes a "Dévaványai Demokratikus Női Szövetségnek" a helyi nemzeti bizottsághoz intézett alábbi beadványa: "A Demokratikus Női Szövetség felkéri a nemzeti bizottság tagjait, hogy a Női Szövetség képpviselőit fogadják be soraikba, hogy a nőket érdeklő ügyeket ők tárhassák a nemzeti bizottság elé. Ne kelljen semmiféle párthoz fordulni előbb kéréseinkkel, mert a mi ügyünket csak magunk tudjuk előadni. A budapesti központ utmutatása alapján erre a kérésre teljes jogunk van, mivel a demokratikus Magyarországon egyenlő joggal rendelkezünk a férfiakkal."³⁷.

A kaszaperi Nemzeti Bizottság a következőket jelentette 1945. február 12-én a Csanád megyei Nemzeti Bizottságnak: "A nemzeti bizottság 13 tagot választott, helyet foglal a fentiekén kívül a községi bíró és a kommunista párt titkára az üléseken."³⁸. A gyulai városi Nemzeti Bizottság, valamint a Csanád megyei Nemzeti Bizottság munkájába jogi szakértőket is bevont.³⁹

Természetesen Békés megyében is voltak olyan községek, ahol hiányzott a kívánatos öntevékenység, és a nemzeti bizottságokat közigazgatási úton kellett létrehozni.

Ez rendszerint együtt történt a községi képviselőtestületek újjaválasztásával. A Békés megyei főispán már 1945. január 8-án körlevéllel fordult ezekhez a községekhez:

"Még mindig vannak a vármegye területén olyan községek, amelyeknek lakossága nem érti meg a demokratikus átalakuláshoz szükséges teendőket, vagy helytelenül értelmezi azokat" - olvashatjuk a körlevélből. A direktiva további részei már a kormányrendelet szellemében fogalmazódtak. Ez azután több helyen félreértésekre adott alkalmat: Sarkadkeresztúron a volt bíró került a nemzeti bizottság élére, Méhkeréken pedig az egész volt előljáróság nemzeti bizottsággá "alakult át."

A megyében alakult nemzeti bizottságuk munkarendjüket, munkamódszereiket szintén öntevékenyen alakították ki. Közéleti aktivitásukra jellemző, hogy hetenként rendszeresen megtartották összejöveteleiket, gyors intézkedés szükségessége esetén pedig soronkívül is üléseztek. Közülük is feltűnő a vésztői Nemzeti Bizottság aktivitása, melyet hetenként két-három alkalommal is összehívtak.

A nemzeti bizottságok aktivitásának azonban nem a bizottsági ülések száma volt a bizonyítéka, hanem az, hogy következetesen szemmel tartották a közélet demokratizmusának minden felmerülő problémáját, hatékonyan közreműködtek azok megoldásában.

3. Célkitűzéseik, politikai funkcióik, antifasiszta törekvéseik

Az öntevékenyen, vagy államhatalmi kezdeményezésre alakult nemzeti bizottságok a kormányrendelet megjelenése után a helyi államhatalom gyakorlásának koalíciós segítőpartnerei, az 1944. december 22-én Szegeden megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervei lettek. A koalíciós jellegű feladatokat a helyi viszonyokhoz alkalmazták, és sajátos összetételüknek megfelelően értelmezték. Viszont a koalíciós politikai gyakorlati alkalmazásában nem volt számottevő politikai tapasztalatuk. Azt azonban a kommunisták jóvoltából világosan látták, hogy a politikai szövetség csak a demokratikus erők összefogását jelentheti. Békés megyében a kommunista párt sokat tett ennek az alapkoncepciónak az elterjedése és érvényesülése érdekében.

1944. november 4-én tartotta Szegeden a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottsága első legális pártterkezetét, amelyen a párt szegedi, orosházi, hódmezővásárhelyi és makói területi szervezői számoltak be a felszabadulást követő kezdeményező lépésekről, s alakították ki az addig szerzett tapasztalatok alapján a nemzeti erők összefogásával kapcsolatos állásfoglalá-

sukat. Ezen az értekezleten az orosházi kommunisták képviselőjében Keresztes Mihály vett részt, és elmondta, hogy Békés megyében a kommunista párt kezdeményezte a közigazgatás demokratikus alapokon történő újjászervezését. A megyei tapasztalatok azt bizonyították, hogy a párt képviselőit a továbbiakban is szükséges a különböző népi testületekbe delegálni, hogy "a munkásosztály érdekeit képviselve az ellenőrzés jogát gyakorolják." Az egész értekezlet állásfoglalása hangsúlyozta: "Ki kell alakítanunk egy demokratikus egyesülést. Az egyesülés neve: Magyar Nemzeti Függetlenségi Front. Amikor arra törekszünk, hogy a demokrata erőket egyesítsük, ez nem azt jelenti, hogy mindenkit befogadunk ebbe az egyesülésbe. Csak a valóban demokrata erőket akarjuk a kommunista párt vezetésével egyesíteni."⁴⁰.

A Szegeden kialakított álláspont szellemében a párt központi bizottsága képviselőjében Vass Zoltán nagyon sok Békés megyei városban, községben a helyszínen adott tanácsokat a helyi nemzeti bizottságoknak a koalíciós pártpolitika módszereit illetően. Több jel meg azt mutatja Békés megyében, hogy a helyi szervek is keresték a felsőbb irányító szervekkel a kapcsolatot a gyors politikai konszolidáció érdekében.

A gyulai kommunisták részben az orosháziak szóbeli tájékoztatása, részben a Kossuth Rádió adásai útján ér-

tesültek a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulásának részleteiről, s már 1944. decemberének végén rendszeres futárposta-szolgálatot létesítettek előbb Gyula és Szeged, később Gyula és Debrecen között. 10-10 példányban rendszeresen elhozták Gyulára a Szegeden megjelenő Délmagyarország, s a Debrecenben kiadott Néplap új számait. Ezekből külön iratcsomokban cikkgyűjteményeket alakítottak ki. Révai József, Gerő Ernő, Erdei Ferenc írásai, sajtómegnyilatkozásai tették egyre határozottabbá az akkori megyeszékhely konszolidációra való törekvéseit.^{41.}

A nemzeti bizottságok azonnal megalakulásuk után decentralizált jellegükből adódóan kísérletet tettek céljaik, hatáskörük és politikai funkcióik körvonalazására. A Csanád megyei Nemzeti Bizottság 1945. január 21-én kimondta: "A nemzeti bizottság célja és feladata minden olyan intézkedés megtétele, legyen az politikai, gazdasági, kulturális, társadalmi, vagy közigazgatási, amely a demokratikus új Magyarország felépítését célozza és előmozdítja."^{42.} A megfogalmazásból világosan kitűnik, hogy a központi államapparátus elképzeléseitől némiként eltérően a helyileg szerveződő nemzeti bizottságok a teljes intézkedési jogkör gyakorlására törekedtek. Csak így lehetett hatékony lépéseket tenni a demokrácia új értelmezésének népszerűsítése mellett a re-

akció és a fasizmus maradványainak viisszaszorítása érdekében. Ezt a törekvést mutatja a Battoryai Nemzeti Bizottság alakuló ülésén körvonalazott megfogalmazás: "A nemzeti bizottság a népakarat ideiglenes formája, annak legdemokratikusabb formában kell akarátát megvalósítania. Fő célja: Letörni minden fasizmusi megnyilvánulást, kiktisztítani a társadalmat minden reakciós elemtől."43.

A Békéscsabai Nemzeti Bizottság már 1944. december 15-én határozatba foglalta, hogy "a szerveződő új magyar kormány jogalapja csakis a felszabadult területen élő lakosság szabad megnyilatkozása lehet."44.

Gyulán 1945. január 13-án foglalkozott a nemzeti bizottság célkitűzéseinek körvonalazásával, s elfogadta azt az álláspontot, hogy "a nemzeti bizottságok a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervei, s mint ilyenek, mindenütt a legfőbb politikai irányításra vannak hivatva, továbbá a közérdekű feladatok és munkák kezdeményezői, és intézkedéseik az új, demokratikus rendszer kialakulásánál sok esetben jogforrásul is szolgálhatnak."45.

Magyarbánhegyesen dobolási hirdetmény útján tájékoztatta a helyi nemzeti bizottság a lakosságot megalakulásáról és hatásköréről: "A háboru okozta kivételes állapotok következtében az ideiglenes megalakult, törvényes Nemzeti Kormánynak nem áll módjában minden helyi életviszonyra gyors és azonnali intézkedést hozni. Ezen feladatokat a nemzeti bizottságok végzik, mint a magyar

népi demokrácia jogi szervei" - olvashatjuk a dobolási jegyzőkönyv szövegéből.^{46.}

A Tótkomlói Nemzeti Bizottság 1945. január 15-én egyértelműen így fogalmazta meg saját jogkörét: "A pártok képviselőiből alakult nemzeti bizottság a községben működő legfőbb szerv."^{47.}

Néhány Békés megyei községi nemzeti bizottság politikai aktivitása érdekes módon a régi közigazgatási keretek kiépülése és ösztönzése útján növekedett meg. Ez elsősorban annak a magyarázata, hogy a koalíciótalkotó pártok megszervezése nem egyszerre öbtént Békés megyében. Ebben a tekintetben figyelemreméltó a volt Csonka-Biharmegye főispánjának 1945. január 23-án keltezett, a járási főszolgabírókhoz intézett körlevelének néhány mondata: "Tudomásomra jutott, hogy az egyes községek vezetősége, vezetőjegyzője, községi bírója egyes pártok, vagy párt szervezkedését minden meg nem engedhető eszközzel is elősegítik, míg más pártok szervezési munkái elé akadályokat gördítenek... A pártok közötti együttműködésre hívom fel az egész megye lakosságát, mert csak így kecsegtet reménnyel a demokratikus Magyarország felépítésének érdekében kifejtett fáradozásunk."^{48.}

Említettük már, hogy Békés megyének 1944. végén kommunista főispánja volt Szobek András személyében. A közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló kormányrendelet

megjelenése után ez a körülmény azt jelentette, hogy a jól működő, öntevékeny nemzeti bizottságok hatalmi súlya továbbra is megmaradt, az újjonnan szerveződő nemzeti bizottságok pedig munkásjukhoz sok támogatást kaptak. A főispán 1945. január 11-én a Békéscsabai Nemzeti Bizottság ülésén már felhívta a figyelmet arra, hogy "a nemzeti bizottság nem ideiglenes jellegű, tehát komolyan kell vele foglalkozni."⁴⁹.

A kedvező politikai légkör ellenére országosan is és Békés megyében is 1944.végén és 1945. elején a nemzeti bizottságok közjogi helyzetének tisztázatlansága azért visszahúzó erőként hatott. A vármegye kommunista vezetése, ellentétben más vármegyék többnyire a nemzeti bizottságok tevékenysége elé akadályokat gördítő törekvéseitől, igyekezett biztosítani a Békés megyében tevékenykedő nemzeti bizottságok tényleges beleszólását a közügyek gyakorlásába. Erre vall a főispán felhívása 1945. január 18-án a nemzeti bizottságok és a képviselőtestületek újjáalakításával kapcsolatosan. Javasolja, hogy a pártok a legmegfelelőbb embereiket küldjék a nemzeti bizottságokba, "akiknek sze,élye garancia a demokratikus formák betartására." Igaz, hogy a kormányrendelet szellemében arra is figyelmeztet, hogy a nemzeti bizottságok a továbbiakban ne illeszkedjenek be a közigazgatás rendszerébe, de szigoruan vigyázzanak a községek életében felmerülő minden

kérdésnél arra, hogy azok a demokratikus formáknak megfeleljenek. Ennek megfelelően a nemzeti bizottságok indítványokat, javaslatokat készíthetnek elő, és felügyelhetnek a helyi közelet tisztaságán. Legfőbb feladatuk pedig, hogy éberren vigyázzanak a községi életben esetlegesen fellépő antidemokratikus szellem elburjánzásán.^{50.}

Az elvek ellenére mégis gyakoriak voltak a közigazgatási feladatok kettős értelmezéséből fakadó, jószándéku félreértések, de találkozhatunk a nemzeti bizottságok politikai kompromitálásának éles konfliktusaival is.

Az Orosházi Pártközi Blokk / ez volt a városi nemzeti bizottság létrejötte előtt a helyi önkormányzati szerv elnevezése/ már 1944. decemberében viára kényszerült a közigazgatással. A vitára az adott okot, hogy a helyi adóhivatal főnöke nem volt hajlandó elismerni a Pártközi Blokk és a járási közigazgatási főnök utasításait "mindaddig, amig erre felettes hatóságaitól írásbeli rendelkezést nem kap." Kökény Mihály erre az orosházi kommunisták képviselőjében kijelentette: "Amit a Blokk elhatároz és a közigazgatási főnök végrehajt, az azonnali hatállyal érvényes." A kommunisták szabotálás jogcímén az adóhivatal vezetőjének azonnali letartóztatását követelték, hogy a helyi önkormányzati szerv tekintélye már az induláskor biztosítható legyen.^{51.}

Valószínűleg hasonló okok vezethették a Kondorosi Nemzeti Bizottságot arra, hogy azonnal megalakulása után

kimondja: "A nemzeti bizottság határozataival szemben régi törvényekre hivatkozni nem lehet."⁵². Bizonyos értelemben ugyanebben a községben a közigazgatási viszonyok kedvezőtlen alakulását, valamint a Kondorosi Nemzeti Bizottságnak helyesen értelmezett, demokráciát óvó törekvését mutatja a helyi nemzeti bizottságnak 1945. júliusában a községi előljáróshoz eljuttatott alábbi levélrészlete: "A nemzeti bizottság felszólítja a községi előljáróshoz, főképp a bírót és főjegyzőt, hogy egész tekintélyüket vesék latba, hassanak oda, hogy a község háza ne átjáróház, kaszinó legyen, a tisztviselők meg ne cigaretta füstbe burkolt anekdotázó alakok, hanem ügyes-bajos dolgaink gyors elintézői."⁵³.

A Gyulai Nemzeti Bizottság 1945. februárjában hívta fel a városi közigazgatás figyelmét arra, hogy "a város polgármestere tartozik minden közérdekű, fontos ügyben előzetesen kikérni a megfelelő városi bizottság véleményét, s intézkedéseiben, határozataiban ehhez a véleményhez alkalmazkodni."⁵⁴.

Békéscsabán 1945. augusztusában került sor éles összeütközésre a helyi nemzeti bizottság és a városi közigazgatás között. A vitára három dolog adott okot: A demokrácia elveinek helytelen értelmezése, szociális problémák, valamint a spekuláció és feketézés elleni fellépés.

A városi közjegyző hat szobás lakásából ugyanis a nemzeti bizottság javaslatára a lakáshivatal kétszobát háborus károk miatti rászorulásra hivatkozva egy szegénysorsú családnak utalt ki, mire a közjegyző az igazságügyi minisztériumba táviratozott jogorvoslásért. A városi nemzeti bizottság jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy ..."e távirat kapcsán, és az ő személyes megjelenésére, a hozzá hasonló, monoklis, reakciós tanácsos a fellebbezésnek helyt adott, és a városi lakáshivatal által hozott határozatot megsemmisítette. Amikor még kibombáztak romlakásokban húzódnak meg, addig két személynek teljesen felesleges hat szobás lakás."⁵⁵ 1945. szeptemberében Zsilák András a békéscsabai kommunisták képviselőjeként a helyi nemzeti bizottság ülésén élesen támadta a helyi közigazgatást azért, mert a Budapestre szállított élelmiszerért cserébe az illetékesek nem hoztak haza gyógyszert Békéscsabára. Mindez a munkások gyógykezelését hátráltatta. Kijelentette: "A nemzeti bizottság tekintélye ne váljon semmivé! A munkásokról gondoskodni kell, nincs se ruhájuk, se cipőjük, se élelmük, holott ők dolgoznak a legbecsületesebben. A nemzeti bizottság a legmagasabb fórum a városban, amelynek megkérdése nélkül kinevezni, vagy megbízni senkit nem lehet."⁵⁶

A fentiek szellemében kötelezte a Tótkomlói Nemzeti Bizottság 1945, áprilisában a községi előljáróságot ha-

tározatilag arra, tegye közhirrre, hogy április 5-ig mind-azok a lakosok, akiknek üres lakásuk, vagy üresen álló házuk van, büntetés terhe mellett jelentsék a helybeli lakásügyi hivatalnak, hogy azok a rászorultak részére kiutalhatók legyenek.^{57.}

Mezőmegyeren a nemzeti bizottság fontosnak tartotta, hogy a közigazgatás demokratikus szelleme érdekében tagjait a községi képviselőtestületbe is delegálja: "Tudomásunk szerint nincs olyan rendelet, amely a nemzeti bizottsági tagokat a képviselőtestületekből kizárná, sőt az állandó kontaktus megtartása érdekében szükségét is látjuk annak, hogy a nemzeti bizottsági tagok a képviselőtestületben is megfelelő számban képviselve legyenek" - olvashatjuk a korabeli jegyzőkönyvből.^{58.}

Rendkívül jellemzően mutatja a polgári közigazgatás fokozódó restaurációs törekvései időszakában a nemzeti bizottságokkal vívott pozícióharc tendenciáját a Gyomai Nemzeti Bizottság ellentéte a vármegyei közhivatalokkal. A tényleges hatalmi funkciót gyakorló, a közigazgatás helyi irányításával és ellenőrzésével rendelkező Gyomai Nemzeti Bizottságot 1945. áprilisában kénytelen volt telefonon figyelmeztetni a főispán a következőkre: "Utasi-
tom a nemzeti bizottságot, hogy hatáskörét ne lépje túl! Nincsen választói joga, nincsen a rendőrségre utasítási joga, csak politikai felügyelet a hatásköre, és javasla-

tok előkészítése. Tisztviselőt elmozdítani csak a képviselőtestületnek lehet, de akkor is azt jelentsék előre hozzám." A Gyomai Nemzeti Bizottság válaszában határozottan kifejtette: "Mi elsősorban az épülő magyar demokráciáért érzünk évvállalunk felelősséget, amely demokráciát az Alispáni Hivatal rendeletei egyáltalán nem támogatnak, és olyan módon ragaszkodnak a szabályokhoz és formaságokhoz, mintha ismét a paragrafusokon akarnák kerekba törni a magyar demokrácia szellemét és lényegét... A kormányrendeleteket, amennyiben azok a demokráciát segítik elő, természetesen kötelezőnek fogadjuk el magunkra nézve."⁵⁹.

Az idézett villanásokból kitűnik, a közigazgatás demokratizálódásának felelősségteljes feladataiban a nemzeti bizottságok Békés megyében is célkitűzéseiket csak a polgári törekvések és a reakció ellen viselt küzdelem nehéz körülményei között tudták valóra váltani. Természetes hát, hogy ott értek el eredményeket, ahol a kommunisták vezetésével elég erős volt a koalíció helyi baloldala a vármegyében, a városokban és a községekben fellépő polgári tendenciáknak esetenként az államapparátus egy részétől is támogatott, visszahúzó törekvéseinek ellensúlyozására.

A közigazgatási feladatoknál jóval kedvezőbb pozíciói alakultak ki a nemzeti bizottságoknak a politi-

kai küzdőtér, elsősorban a fasiszta maradványok elleni harc területein. Bizonyos értelemben éppen közigazgatási szerepüknek csökkenése figyelmeztetett arra, hogy a forradalmi eredmények védelmében politikai aktivitásuk állandósítására és fokozására nagy szükség van. Természetesen ez a terület nem különült el mereven a közigazgatási területtől, hiszen a reakció erői éppen a közigazgatásban igyekeztek meghuzódni.

Békés megyében a Tiszántul gyors felszabadulása következtében a fasizmus elleni harcra az a jellemző, hogy a demokrácia erői már hatalmi pozícióból irányíthatták ezt a küzdelmet. Közvetlenül a felszabadulás megtörténte után nem ez volt az elsődleges feladat, tekintettel arra, hogy a Vörös Hadsereg előrenyomulásának hírére elsősorban a múlt rezsim kompromitált, reakciós képviselői szaladtak világgá. 1945. közepére azonban visszazivárogtak, és elvesztett pozícióik visszaszerzésére is több kísérletet tettek. E törekvések a népmozgalom és a nemzeti bizottságok ellenállásába ütköztek. Jól mutatja ezt néhány jellegzetes Békés megyei példa:

Battonyán már 1945. február 17-én érdekes és sajtószerű formája bontakozott ki az antifasiszta törekvéseknek: Bélyácz Milán vezetésével megalakították "a múlt rendszer által internáltak és letartóztatottak, valamint rendőri felügyelet állók szövetségét." Az egye-

sület megalakulása után arra kérte a helyi főszolgabíró, hogy tagjainak a múlt rendszerben tanúsított politikai magatartására vonatkozó iratokat lemásolásra bocsássa rendelkezésükre. Néhány visszaemlékezés arra enged következtetni, hogy ennek az egyesületnek a tagjai tevőlegesen, fegyversen is részt kívántak venni a Vörös Hadsereg oldalán a felszabadító hadműveletekben. E kérdés követésében a jugoszláv antifasiszta ellenállási mozgalom törekvéseit példának tekintették.^{60.}

Általánosabban tapasztalható Békés megyei felfogás volt azonban 1944. végén a háború befejezésének tényként történő elfogadása a front elvonulása után. Ilyen körülmények között a nemzeti bizottságok legfőbb törekvése nem a fasizmus, hanem annak helyi maradványai elleni határozott fellépésre vonatkozott. Viszont a fasizmus maradványai ellen irányuló küzdelmet a megyében működő nemzeti bizottságok országosan is több figyelmet igénylő politikai feladatként ítélték meg. Erre vall a Szeghalmi Járási Nemzeti Bizottság csatlakozása a karcagiak országos akciójához. Szeghalom, Füzesgyarmat, Vésztő, Körösladány és Bucsatelep nemzeti bizottságai közös memorandumot juttattak el 1945. március elején az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak, valamint az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökének. A rendkívül radikális követelés többek között a következőket hangsúlyozta: "Most, mikor befeje-

zéshez közeledik országunk végleges felszabadítása a fasiszta járom alól, amikor a dicsőséges Vörös Hadsereg nyugati határunkhoz közeledik felszabadító seregével, Szálasi országpusztító bandájának sok tagja visszakerül a felszabadított területekre, és itt akarják tovább folytatni a bomlasztó munkát. Meggengedhetetlen az, hogy ezek a teljesen megbízhatatlan elemek visszatérjenek régi otthonukba, ott folytassák életüket, ahol azt abbahagyták." A továbbiakban a memorandum öt pontba foglalja követeléseiket. Mindekenelőtt azt javasolja, hogy azok, akik 1944-ben elmenekültek "megbízhatatlan elemeknek" minősítettessenek. Mint ilyenek, ne lehessenek egyik demokratikus pártnak se tagjai. El kell őket továbbá tiltani a közhivatalnoki állások betöltésétől, s a nemzeti bizottságok jogköréből fakadóan bizonytalan ideig tartó közmunka tejesítésére kell a közhangulat megrontása szempontjából veszélyes elemeket kirendelni. Akik pedig kimegtésük érdekében lépéseket tennének, szintén hasonló eljárásban részesüljenek. Hogy ez a memorandum a helyi politikai viszonyokat illetően nem volt hatástalan, bizonyítja az a körülmény, hogy a szeghalmi járás területén 1945. márciusában 99 főt tartóztattak le, s osztottak munkaszázadba. A fasiszta maradványok elleni küzdelem körvonalazása szempontjából érdemes a letartóztatások okait és arányait is szemügyre vennünk:

A letartóztatás oka:

Letartóztatottak száma:

Volt nyilas	59
Népellenes magatartás	17
Németbarát érzelem	8
Csendőrségi besugó	8
Háborus bűnös	5
Munkakerülő és feketéző	2

A Vésztői Nemzeti Bizottság az együttesen elfogadott és felterjesztett memorandumot még azzal egészítette ki, hogy "az elmenekültek ingóságaikért, veszteségeikért és káraikért kizárólag az elmenekülteket tartja felelősnek, s azok megtérítésére vonatkozó követeléseket nem támogatja. A nemzeti bizottság kéri a Kormányt, hogy ilyen ügyekkel se a hatóságokat, se a bíróságokat ne foglalkoztassa, hanem rendeletben mondja ki, hogy ezek a károk a háboru számlájára tartoznak, annak a háborunak a számlájára, melyet ők, illetve a hasonló fasiszta érzelműek idéztek elő, s így ezekért a károkért senkit felelősségre vonni nem lehet."⁶¹.

A fasizmus maradványai ellen irányuló határozott intézkedésekkel a megyében tevékenkedő valamennyi nemzeti

bizottság esetében találkozhatunk. A Körösladányi Nemzeti bizottság határozatot fogadott el a fasiszták földjeinek elkobzására. A Békésszentandrási Nemzeti Bizottság a pártok és az előljáróság által összeállított bizottság elé utalta a helyi nyilasok ügyét, és kimondta, akiről bebizonyosodik, hogy tagja volt a nyilaskeresztes pártnak, azt közigazgatási eljárás alá kell vonni. Mezőhegyesen felszólították a pártokat, a szakszervezetet és az állami birtok üzemi tanácsát, hogy zárják ki tagjaik sorából azokat, akik nyilasok voltak, vagy nemzetvédelmi kereszttel rendelkeznek. Orosházán, Gádoroson, Gyulán a helybeli fasisztákról listákat állítottak össze, s ezzel akadályozták meg beszivárgásukat a demokratikus szervezetekbe. Az Ujkigyósi Nemzeti Bizottság leváltotta a jegyzőt, mert népellenes magatartást tanúsított, elbocájtotta az adóügyi jegyzőt, mert "nagy németpárti volt", a volt levanteoktatót pedig arra ítélte, hogy a községben semmiféle hivatalt nem vállalhat, mert a múltban "tul szigoruan bánt az ifjúsággal és azokat fasiszta szellemben nevelte." A Tótkomlósi Nemzeti Bizottság a néphangulatra való tekintettel ugyancsak leváltotta a volt horthysta főjegyzőt. A Körösladányi Nemzeti Bizottság elutasította azt a kérést, hogy a régi jegyzőt újra alkalmazták, mivel annak idején a "szegedi ellenforradalomban vett részt." Battonyán a helyi nemzeti bizottság ja-

vaslatára bírósági eljárást indítottak az egyik orvos ellen, mert annak idején az internáltakat nem volt hajlandó megvizsgálni. Déaványán a helyi hungarista mozgalomban részt vett egyéneket rendőri felügyelet alá helyezték, ugyancsak a nemzeti bizottság javaslatára, Körösladányban pedig a nemzetvédelmi kereszt tulajdonosait mindennapi jelentkezésre kötelezték. A Kondorosi Nemzeti Bizottság határozatba hozta, hogy helyi munkatáborokba kell gyűjteni azokat a nyilasokat és reakciós elemeket, akik ellen perrendszerű bizonyíték ugyan nincs, de a múltban közismerten népellenes politikát folytattak. A Gyomai Nemzeti Bizottság ugyancsak elrendelte a volksbundisták internálását, és kivizsgálta azoknak az ügyét, "akiknek multbeli szereplése kimondottan hazaellenesnek látszott". Az Oros-Házi Járási Nemzeti Bizottság utasította a járási rendőrpapancsnokat, hogy az összes nyilasokat, valamint feketézőket és munkakerülőket haladéktalanul internálja, és fegyveres őrizet alatt közmunkára használja fel. A Gyulai Nemzeti Bizottság határozatot fogadott el egy internálótábor felállításáról, ahol rövidesen 82 nyilas párttagot és 14 nyilasokat támogató egyént helyeztek őrizet alá.^{62.}

A Békés megyei nemzeti bizottságok antifasiszta tevékenységére az volt a jellemző, hogy 1945. nyarán, a reakció nekibátorodása idején voltak a legaktívabbak, éberén őrködve a közélet, különösen a demokratikus pártok

és szervezetek tisztaságán. Az országos amnesztia-rendelet megjelenése után erre nagy szükség is volt. 1945. június 3-án például a Magyar Kommunista Párt tótkomlói szervezete átirattal fordult a helyi nemzeti bizottsághoz, kifogásolva, hogy az óvodák felügyelő bizottságába még "a mult rendszerből itt ragadt reakciós elemek működnek". A nemzeti bizottság véleménye szerint "semmi esetre sem lehet volt kémelhárító tiszt, Imrédy-párti tag, vagy a Baross Szövetség volt elnöke, vagy más olyanok, akiknek működéséről tudjuk, hogy nem garancia arra, hogy a demokratikus építésen dolgozni tudna" demokratikus szerv tagja.⁶³

A Csorvási Nemzeti Bizottság ugyancsak 1945. júniusában küldte meg a községi előljárásnak azon javaslatát, mely szerint "az elmenekült és most visszatért földbirtokosoktól, gazdatisztektől, reakciós hivatalnokoktól havonta 20 napot és napi 8 óra munkaidőt fokozott mértékben meg kell követelni, s amennyiben ezen visszatértek visszatérésük óta nem tudnak komoly munkát felmutatni, úgy a rendőrség 48 órán belül utasítsa ki őket a község területéről."⁶⁴

Gyulán szintén a kommunisták hívták fel a nemzeti bizottság figyelmét a fasiszta elemek ellen irányuló harc továbbfolytatásának szükségességére: "Mélységes szomorúsággal kénytelen tapasztalni a pártértekezlet, hogy a

nyilas és reakciós bűnösök elleni harc egyre jobban elposványosodik. A párt lehetetlen állapotnak tartja, hogy a politikai bűnösök, s ezek közül azok is, akiket a népbíróság elítélt oly bánásmódban részesülnek, amely inkább üdülésnek, mint büntetésnek tekinthető.⁶⁵ Ugyancsak a Gyulai Nemzeti Bizottság tett arravonatkozó javaslatot, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány országos viszonylatban sürgősen kezdeményezzen tárgyalásokat, hogy a politikai elítélteket ártatlan, politikai szempontból semmiféle kifogás alá nem eső hadifoglyokkal cseréljék ki.

Az antifasiszta törekvések határozottságát mutatja az a körülmény is, hogy a nemzeti bizottságok hiteles dokumentumokkal igyekeztek alátámasztani állításaikat. A Vésztői Nemzeti Bizottság 1945. májusában olyan javaslatot fogadott el, amely arra kötelezte a lakosokat, hogy a fasiszták által elkövetett bűncselekményekről készült fényképfelvételeket a hatóságnak szolgáltatassák be.⁶⁶

A fasiszta elemeknek a különböző demokratikus testületekbe való beépülési kísérleteit többségükben sikerrel akadályozták meg a helyi nemzeti bizottságok. A provokációs mesterkedésekre határozott és gyors intézkedésekkel reagáltak. A felszámolt területekre fokozatosan viasszaszivárgó fasiszta elemek ennek következtében a különböző jogcimeken újjászerveződő polgári egyletekben

igyekeztek szervezkedni, esetenként pedig arra is kísérletet tettek, hogy ezen a jogcímen a nemzeti bizottságokba is beépüljenek. Ezzel kapcsolatban a Magyar Kommunisták Bárt gyulai szervezete már 1945. márciusában azt javasolta a helyi nemzeti bizottságnak, hogy a Polgári Demokrata Pártot oszlassa fel, tekintettel arra, hogy a demokratikus újjáépítés szellemének egyáltalán nem felel meg, azt kimondottan akadályozza, tagjai között fasiszta elemek is találhatók, többen közülük a múltban tagjai voltak a Nemzeti Egység Pártjának.^{67.}

A Csanád vármegyei Nemzeti Bizottság elnöke arról értesítette a kevermesi Szociáldemokrata Párt vezetőségét, hogy "nemzetvédelmi kereszt tulajdonosa semmiféle demokratikus pártnak tagja nem lehet, annál kevésbé a nemzeti bizottság tagja."^{68.} A kevermesi helyi reakció képviselői ezért az újjáéledő KALOT kereteit akarták kihasználni a szervezkedésre. Provokativ módon arra szőlították fel a Kevermesi Nemzeti Bizottságot, hogy 48 órán belül nyilatkozzék azzal kapcsolatban, hogy a KALOT helyiségét továbbra is zárva akarja-e tartani, mert "ezen esetben a levél másolatát illetékes helyre továbbítják." A helyi nemzeti bizottság csattanós válaszként a provokációra a KALOT ifjusági elnökét az egylet ügyében beadott sértő beadványa miatt azonnal lecsukatta, s utasította a községi rendőrparancsnokot a határozat azonnali foganatosítására.^{69.}

Vésztőn és Kunágótán a Polgári Olvasókör volt a helyi reakció gyülekezőhelye. Erősen jobboldali beállítottságuk miatt mindkét helyen intézkedés történt feloszlatusuk érdekében. A vésztői Polgári Kör ingóságait és ingatlanait a Nemzeti Parasztpártnak adták át, Kunágótán pedig a belügyminisztériumba terjesztették fel a Polgári Olvasókör feloszlatusáról szóló határozatot, működésüket a válasz megérkezéséig azonnali hatállyal betiltották.^{70.}

Tótkomlóson és Dobozon közmunkák végzésére kötelezték a fasiszta érzelmű egyéneket. A Tótkomlósi Nemzeti Bizottság 1945. márciusában arra utasította a községi előljáróságot, hogy "az utak karbantartására, mint közmunkára a ténylegesen bizonyítható és fasiszta magatartású egyéneket remélje ki. Dobozon a helyi rendőrség kapott megbízást a nemzeti bizottságtól arra, hogy "1945.március 26-án reggelre azokat az embereket, akik a nyilaspártba voltak beiratkozva szedje össze, és felügyelete alatt a Póstelken lévő napraforgó szedését kezdjék meg."^{71.} A doboziaknak az is tudomásukra jutott, hogy a községből elszármazott fasiszták Budapesten szabadlábban kószáltak. A nemzeti bizottság ezért arra is utasította a helyi rendőrséget, hogy ezeknek az ügyét "adják át a budapesti politikai rendőrségnek, akik majd megtalálják a módját, hogy az ország építésével ezek az urak kezük munkájával, fizikai hozzájárulással vegyenek részt." Ugyanez

a nemzeti bizottság egyhangulag úgy határozott, hogy állásából felfüggeszti a bírót, mert "a néppel szemben durva, és bíróhoz nem illő magatartást tanusított", eltávolítja az egyik erdőkerülőt, mert "nyilas párti egyén volt és ilyen nem lehet a község szolgálatában."⁷²

Mezőkovácsházán 1945. májusában rendkívül feszült helyzet alakult ki a községi nemzeti bizottság vezetői és az ottani bevonulási katonai központ irányítói és beosztottai között. A kommunisták képviselőjében Tóth Pál, a nemzeti bizottság elnöke joggal kifogásolhatta, hogy a bevonulási központ egyik alkalmazotta volt volksbundista, s javasolta azonnali elbocsájtását. Ezt azonban a bevonulási központ munkáját irányító alezredes vonakodott megtenni, mire a helyi nemzeti bizottság határozatilag ki- mondta: "Mindezek az esetek a községi nemzeti bizottság és a mezőkovácsházi bevonulási központ között a jó viszonyt, annak fenntartását annyira lehetetlenné tették - a bevonulási központban lévők magatartása miatt - hogy a két szerv között a szükséges együttműködés kizárt, s a községi nemzeti bizottság véleménye szerint ezen áldatlan helyzet csakis a mezőkovácsházi bevonulási központ teljes személyzetének kicserélésével oldható meg."⁷³

Hogy a nemzeti bizottságok a közélet tisztaságát mennyire fontos feladatnak tekintették, bizonyítja a Kondorosi Nemzeti Bizottság 1945. nyarán elfogadott azon ha-

tározata, mely szerint a helyi kommunista párt kezdeményezésére minden párt kicserélte a nemzeti bizottságban azon tagjait, akik a múltban korteskedésért pénzt fogadtak el.⁷⁴

Ugyanakkor a nemzeti bizottságoknak az antifasiszta küzdelmekben jelentkező esetleges tulkapásai is megfelelő figyelmeztetésben részesültek. A Csanád megyei Nemzeti Bizottság pl, arra hívta fel a Nagykamarási Nemzeti Bizottság figyelmét, hogy "a légó és ejtőernyő-figyelő szolgálatosok, akiket kötelelességszerűen hívtak be ilyen szolgálatlattelre, ha külön jobboldali tevékenységet nem fejtettek ki, ezek megbüntetését csak nagyon indokolt esetekben eszközöljék."⁷⁵

A Békés megyei nemzeti bizottságok antifasiszta törekvései azt bizonyítják, hogy a közalkalmazottak igazolásáról intézkedő kormányrendelet megjelenése előtt, attól függetlenül is politikai kulcskérdésnek tekintették a reakció elleni harcot, sokkal szélesebben értelmezték azt, mint a rendelet előírásai. Az antifasiszta törekvések területén tapasztalható tulkapásaik pedig a népharag jogos és természetes velejárói voltak. Természetesen ez a szemlélet azután jótékonyan befolyásolta az igazoló eljárások éberségét is.

A 15/1945.M.E. kormányrendelet az Ideiglenes Nemzetgyűlés határozata alapján, "addig is, amíg a felállítan-

dó népbiróságok minden népellenes cselekmény elkövetőjét és a háborus bűnösöket felelősségre vonják, fontos közérdekből a közalkalmazottak igazolását rendelte el." Ennek alapján a ténylegesen szolgálatban álló, vagy nyugállományból visszarendelt közalkalmazottakat igazoló eljárás alá kellett vonni, annak megállapítására, hogy 1939. szeptember 1. napját követőleg tanúsított magatartásuk sértette-e a magyar nép érdekeit. A rendelet azt is kimondta, hogy "önmagában, a politikai októl független elmenekülés még nem kizáró oka az igazolásnak", s ez az ügyesen megfogalmazott jogi formula már rendkívül bonyolulttá tette a megítélés kérdését. A rendelet leszögezte, hogy közalkalmazottaknak számítanak az állam, törvényhatóság, város, községi közigazgatási, igazságszolgáltatási, közoktatási, gazdálkodási tennivalókkal megbízott alkalmazottai, intézetek, közintézmények, üzemek hivatalnokai, felekezeti iskolák, hivatalok és intézmények alkalmazottai. Az igazoló eljárás lefolytatása az igazoló bizottságok hatáskörébe tartozott. Ez a bizottság az előírások szerint 7 tagból állt. 1-1 taggal képviseltette magát benne a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front valamennyi pártja, ez egészült ki egy "jogi személlyel", valamint az üzem, hivatal, stb. képviselőjével.

A kormányrendelet megjelenése után a nemzeti bizottságok kezdeményezésére sorra alakultak megyénkben is az

igazoló bizottságok. Rendkívül gazdag és felelősségteljes tevékenységük áttekintésére csak a nemzeti bizottságokhoz fűződő viszonyuk, kapcsolataik alapján vállalkozhatunk.

Gyulán a háborús bűnökért való felelősségrevonás kérdésében megelőzve a kormányzati intézkedést a helyi nemzeti bizottság népbiróság felállítását határozta el. Ugyancsak a nemzeti bizottság javaslatára Dr. Sárkány Györgyöt, aki munkaszolgálatos és politikai üldözött volt az igazságügyi miniszter népügyésszé nevezte ki. Ezt követően három igazoló bizottság alakult a városban Dallos Ferenc, Abházi István és Steiner Károly elnökletével. Különösen a Dallos Ferenc által vezetett III.sz. Igazoló Bizottság tevékenysége váltotta ki a demokrácia híveinek osztatlan elismerését.^{76.}

Mezőmegyerén már 1945. februárjában állást foglalt a helyi nemzeti bizottság azzal kapcsolatban, hogy bármilyen igazolvány a politikai megbízhatóságot illetően csak annak adható ki, akit a nemzeti bizottság nem talál megbízhatatlannak. A kormányrendelet utasításától némileg eltérően itt arra utasították a nemzeti bizottságot alkotó pártokat, hogy 3-3 személy delegálásával hozzák létre a községi igazoló bizottságot.^{77.}

A Békéscsabai Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei között 1945. áprilisától találkozhatunk a városi igazoló bizott-

ságok tevékenységére vonatkozó utalásokkal. Amikor például a Bohn-Gyár egyik cégvezetője a helyi nemzeti bizottságtól igazolását kérte, a gyár üzemi bizottsága, egyetértésben az igazoló bizottsággal kimondta, hogy nem hajlandó az illetőt állásába visszafogadni a mult rendszerben tanusított magatartása miatt. Hogy a békéscsabai igazoló bizottságok munkája 1945. nyarán nem volt kifogástalan, azt Rózsa Lászlónak, a városi nemzeti bizottság egyik tagjának a nemzeti bizottság 1945. június 28-án elhangzott hozzászólása is bizonyítja. Hozzászólásában a békéscsabai kommunisták képviselője azt hangsúlyozta, hogy az igazoló bizottságoknak fokozottabb harcot kellene indítani a reakció maradványai ellen, rámutatott arra, hogy az igazoló bizottságok néhány ügyésze jogi tudásával visszaélve félrevezeti a bizottságok kevésbé jártas tagjait, és ezáltal nagyon sok olyan egyént igazolnak, "akik internálótáborba valók". Különösen sok visszaélés volt tapasztalható a városi OTI igazoló eljárásai esetében. 1945. szeptemberében a Békéscsabai Nemzeti Bizottság újólág felhívta a figyelmet arra, hogy az elmenekült, de az időközben visszatért közhivatalnokokat meglehetősen könnyen veszik vissza állásaikba, sőt olyan esetek is elfordulnak, hogy az el nem menekülteket emezek javára elbocsájtják, holott néhány régi közhivatalnok igazolási eljárása még be sem fejeződött. Egyébként Békéscsabán is két népbíróság működ-

tetésére kértek és kaptak engedélyt a főispánon keresztül az igazságügyminisztertől. A nemzeti bizottság javaslata szerint a népbiróságok munkájában a pártok 1-1 rendes és 2-2 póttaggal képviseltették magukat.^{78.}

Békés megye községeiben tevékenykedő igazoló bizottságok közül különösen a vésztői, dobozi és mezőhegyesi bizottságok határozottsága volt szembetűnő: Vésztőn az egyik MÁV intéző ügyében összehívott igazoló bizottsági eljárás vezető állásra alkalmatlannak nyilvánította az érdekeltet, mert a vasutasok képviselője szerint a mult rendszerben a munkásokkal szemben gőgös magatartást tanusított, szegénységük miatt lenézte őket, hivatalában igen keveset tartózkodott, mégis sok mindent megtudott, mert besugókkal vette magát körül. Ugyanitt az igazoló bizottság egy hónap leforgása alatt 19 igazoló eljárásban hozott nemleges határozatot. Közülük hetet állásvesztésre ítelt, hármat áthelyezésre javasolt, négyet feddésben részesített, hármat vezető állásra alkalmatlannak minősített, két esetet pedig a népbiróság elé utalt.^{79.}

A Dobozi Igazoló Bizottság egyértelműen visszautasította és népbiróság elé utalta egy volt csendőr-főtörzsőrmester igazolásának ügyét, mert "nevezett olyan egyén volt, aki a reakciót erősen és teljes odaadással támogatta, továbbá a Vörös Hadsereg bevonulása előtt

egy tömeggyilkosságnak volt részt vevője.^{80.}

A Mezőhegyesi Állami Bíróságon a felszabadulás előtt uralkodó, meglehetősen kedvezőtlen körülményekre enged következtetni az a tény, hogy itt hatvan volt gazdatiszt közül mindössze kettőt igazoltak, mert a többiek "közismerten durván bántak a célédekkel."^{81.}

Az igazoló bizottságok 1945-ben az antifasiszta maradványok elleni küzdelemben jelentős szerepet vállaltak magukra a demokrácia védelmében. Működési területük korlátozottságát mutatta azonban az a tény, hogy tevékenységük határozottsága sok kívánnivalót hagyott maga után. Mindenekelőtt az jelentett problémát, hogy csak jogi előkészítő szereppel rendelkeztek. Békés megyében éppen ezért teljesen jogos követelés volt, hogy az igazoló bizottságok letartóztatási jogot kaphassanak a súlyosabb esetekben. Az Orosházi Hírek 1945. júliusi száma ezzel kapcsolatban a következőket jegyezte meg: "Az igazoló bizottságok működésével kapcsolatban többféle kifogás is elhangzott. Abban az esetben, ha az igazoló bizottság kimondja a népbíróság elé utalást, az igazoltatott letartóztatására jogot kellene biztosítani számukra."^{82.}

Igaz az, hogy az igazoló bizottságok koalíciós összetétele helyenként és esetenként liberalizálta törekvéseiket, de jelentőségüket elmosni nem tudta.

E népi testületek összefüggő értékeléséhez irányadónak tekinthetjük Dallos Ferencnek, a gyulai III.számú igazoló bizottság egykori elnökének visszaemlékezéseit:

"Ennyi idő távlatából visszatekintve, mint az egyik igazoló bizottság elnöke nem vitatom, hogy az igazoló bizottságok egyik-másik döntése kissé liberális volt. Nem szabad azonban működésüket az adott történelmi helyzetből kizakítva megítélni. Figyelembe kell venni, hogy a bizottságok a koalíciós pártok tagjaiból álltak, és azt, hogy akkor még nem rendelkezünk annyi, képzett, demokratikus felfogású tisztségviselővel, akiket az esetleg felmentettek helyébe állíthattunk volna. Végül azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy azok a tisztségviselők, akik súlyosabb néPELLenes, antidemokratikus magatartást tanúsítottak, vagy nem tértek vissza, vagy ha visszatértek, népbírárság elé kerültek. Az igazoló bizottságok az adott történelmi helyzetnek megfelelően betöltötték feladatukat."⁸³.

A fasizmus elleni megnyilatkozásoknak, illetőleg a fasiszta maradványok elleni fellépésnek néhány, az igazoló bizottságok meghatározott jogkörétől és tevékenységétől független megnyilatkozásaival is találkozhatunk az általunk vizsgált periódusban Békés megyében. Mindezekelőtt a múlt rendszer legreakciósabb képviselőinek közismert atrocitásaira mintegy válaszként elemi erővel

fellobbanó népitéletekre gondolunk. Ezek a kollektív népharag természetes velejárói voltak.

Jellegzetes példa erre a battonyai népitélet. A Vörös Hadsereg közeledésének hírére 1944. őszén a község földesurai, élükön vitéz jószási Purgly Emillel, Horthy Miklós sógorával, elmenekültek. A "kegyelmes ur" a felszabadulást megelőző évtizedben különösen kitűnt társai közül durvaságával, leplezetlen, erőszakos magatartásával, elannyira, hogy sértő megjegyzései és atrocitásai miatt előkelő családi összeköttetései ellenére az erősen szervilis járási közigazgatás is kénytelen volt többször figyelmeztetésben részesíteni. 1945. nyarára kitudódott, hogy a földesur Budapesten huzta meg magát, mire a battonyai politikai rendőrség vezetője, a szociáldemokrata Petri András nem egészen törvényes módon Battonyára hozatta. Több hétig tartó kihallgatás után a helyi igazoló bizottság, egyetértésben a községi nemzeti bizottsággal kialakította egységes véleményét az ügyvel kapcsolatban, elhatározták, hogy Purgly Emilt a mezőhegyesi internálótáborba küldik. Ezt megelőzően azonban egy vasárnapi napon Petri András seprűt adott a "kegyelmes" kezébe, fölsepertette vele a község főutcáját, mondván, hogy a legtöbb szemét Purgly nevéhez fűződött Battonyán. A látványosságot nagy számban és nem kis meglepődéssel nézték végig Battonya egykori szegényei, akik így szimbolikusan némi elégtételt szerezhettek maguknak a gyű-

lőtt földesurral szemben. Annak idején ez az egyedi példa elég nagy port vert fel, s alkalmat szolgáltatott a megnyilatkozások tekintetében a demokrácia és reakció erőinek összeecsapására. A battonyai politikai rendőrség kétségtelenül törvényellenes módját alkalmazta ebben az esetben a heji igazságszolgáltatásnak, noha az is igaz, hogy Purgly csak Battonyán volt megfelelő őrizet alatt. A mezőhegyesi internálótáborba való átszállítása után a budapesti rendőrség illetékesei/?/ egy nyílt parancs felmutatásával magukkal vitték Budapestre, s ezzel megakadályozták, hogy törvényes népbirósági tárgyaláson vállaljon felelősséget a multban elkövetett tetteiért. A Purgly Emil elleni battonyai népitélet a forradalmi hangulat szülötte volt, személyes bosszu nem tapasztalható benne, pusztán a népi igazságszolgáltatás sajátos, de nem elítélendő megnyilvánulásának kell tekintenünk.^{84.}

A demokrácia hiveinek a fasiszta maradványokkal szembeni küzdelmében szükségük volt ilyen látványos demonstrációkra is. Arra azonban ügyelni kellett, hogy ne váljanak ezek általánossá, és hogy differenciáltan ítéljék meg mind a háborus bűnök, mind a reakciós magatartás tekintetében a kisebb és nagyobb bűnöket elkövetőket. Éppen a nemzeti és igazoló bizottságokban megtestesülő kollektivitás vetett gátat a személyes torzsalkodásoknak, akadályozta meg a vélt "politikai konjunkturát" kihasználó

helyi hatalmasságok tartósabb tündöklését. A probléma azért rejtegetett jelentős veszélyt magában, mert tartóssá válása esetén a helyi, egyébként is sok esetben labilis koalíciót teljesen aláaknázhatta volna. Battonyához hasonló kezdeményezésről Békés megyében csak Dé-vaványán van tudomásunk, ahol a helyi rendőrség megbízottja vindikált magának teljhatalmat, és erőszakos módszereinek alkalmazását, elterjedését a belügyminiszternek kellett megakadályoznia.^{85.}

A Békés megyében tevékenykedő nemzeti bizottságoknak és igazoló bizottságoknak határozott antifasiszta tevékenysége, igyekezetük a politikai konszolidáció radikális elveken nyugvó biztosítására egyértelműen bizonyítják, hogy a magyar népi demokrácia fejlődésében a forradalmi átalakulás tendenciája azonnal a felszabadulás után, 1944. őszén elkezdődött, s megszakítás nélkül 1945. nyarán is folyt. A nemzeti és igazoló bizottságok nehéz munkával teli időszak közepette olyan gazdag tapasztalatokra tettek szert viszonylag rövid idő alatt, amelyet csak a néphatalom gyakorlati időszakában lehetett megtanulni és továbbfejleszteni.

A már felszabadított országrész tapasztalatai pedig jótékony hatással voltak nemcsak a később felszabadított területek törekvéire, hanem alapul szolgáltak a belső reakció erőinek viasszaszorítására szerveződő későbbi Baloldali Blokk kialakulásához.

4. A nemzeti bizottságok szerepe az ujjaépítésben, kapcsolatuk az üzemi bizottságokkal

A politikai hatalom megszerzése és megtartása 1944. őszén és 1945-ben alapját képezte Békés megyében az új társadalmi fejlődésnek. Ezzel együtt és ezzel párhuzamosan rengeteg gazdasági problémát kellett új és nehéz körülmények között eredményesen megoldani. A háború utolsó évében a gazdasági élet valamennyi területe megbénult. A felszabadulással kapcsolatos katonai hadműveletek megyénkben 1944. őszére estek. A mezőgazdaságban nemcsak a betakarítási munkák elvégzését késleltették, hanem a talajelőkészítő és megmunkáló tevékenység egész sorozatát is, ami pedig a megye mezőgazdasági jellegéből fakadóan a később felszabadult országrészek alapvető élelmiszer-cikkekkel történő ellátását is mintegy perspektivikusan problematikussá tehetette. Nem volt elegendő munkaerő, munkagép, ígásállat, vetőmag. A hirtelen kapott új lehetőségek jóideig háttérbe szorították a munka új szervezettségének gyors kialakulását is. A megyében lévő kevés számú üzem, amely a felszabadulás előtt is jórészt a mezőgazdasággal kapcsolatos ipari tevékenységet folytatott, sem tudott azonnal termelni. Ezeket az elemene-

kült tulajdonosok leszerelték, vagy a visszavonuló katonai alakulatok tették teljesen üzemképtelenné. Késleltette az ipari termelés gyors megindítását az üzemeltetéshez elengedhetetlenül szükséges nyersanyagok hiánya. A közlekedési viszonyok katasztrofális volta miatt jóideig ezek pótlásáról sem lehetett gondoskodni. A rekompenzációs kereskedelmi tevékenység egyéb előnyei mellett megfelelő ellenőrzés hiányában utat nyithatott a spekulációnak is.

A nemzeti bizottságokra, valamint az ezek és a kormányrendelet kezdeményezésére később megalakult üzemi-, termelési-, újjáépítési-, közgazdasági bizottságokra, az ezek kezdeményezésére alakult hivatalokra és intézményekre várt az a nehéz feladat, hogy a politikai élet konszolidálásán túl a gazdasági zűrzavarban is rendet teremtsenek. Vele párhuzamosan ki kellett alakítani a gazdasági élet demokratizmusának új strukturáját is.

Az üzemi bizottságok Magyarországon a felszabadulás után - sok más feladatuk mellett - a tőkések ellenőrzésének nagy jelentőségű, forradalmi testületei voltak.^{86.}

Feladatuk eredményes megoldása több elvi szempontból is nehézségekbe ütközött. Közvetlenül a felszabadulás után ugyanis a helyi önkormányzati szerveknek, így elsősorban a nemzeti bizottságoknak a megfelelő

politikai tapasztalat hiányában meglehetősen nehéz volt az üzemi bizottságok rendeltetését értelmezni. Ugyanis a tőkés termelés ellenőrzésének igénye a forradalmi átmenet egyik fontos, de még nem kimondottan szociálista rendszabályu feltétele, amely azonban kétségtelenül a demokrácia szolgálatába volt állítható. Ami pedig ennek az ellenőrzésnek a módozatait illeti, ez kétféleképpen volt lehetséges: A tőke feletti állami ellenőrzés formájában, valamint az alulról kiépülő munkásellenőrzés körülményei között.

A felszabadulás idején a két alternatíva nem különbözött el egymástól, mint ahogyan egyéb területeken is a koalíciós viszonyok széles társadalmi összefogást igényelve egymásba fonódtak. A történeti feldolgozások egy része e kérdésben mégis az üzemi bizottsági mozgalom elterjedésében elsősorban a spontaneitást emeli ki. Figyelemreméltóak ezzel kapcsolatban a következő megállapítások:

"Az természetesen vitathatatlan, hogy az üzemi bizottságok létrejöttét a munkásosztály nagymérvű öntevékenysége jellemezte. Tény az is, hogy az üzemi bizottságok nagy többsége - különösen kezdetben - gyakorlati munkája során tulment a párt programjaiban foglaltakon. Elsősorban ezek alapján beszélhetünk a munkásosztály, s egyáltalán a néptömegek öntevékenységről. Ez az ön-

tevékenység azonban szerves összefüggésben volt a KMP alapvető helyes politikai irányvonalával, abból egyenesen következett."⁸⁷.

A kérdés megítélésénél a legtöbb vitára az ad okot, hogy a kommunisták által kidolgozott, és a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front közvetítésével meghirdetett kormányprogramból hiányzik a tőkés termelés munkásellenőrzésének igénye, csupán az állami ellenőrzés elfogadása fogalmazódik meg. Ez azonban korántsem azt jelenti, hogy a kommunisták nem tartották volna fontosnak ezt a kérdést. A párt emigrációba kényszerült Külföldi Bizottsága a magyar társadalmi valóság áttételesebb ismeretében a program kidolgozása idején több szempontból indokoltak vélhette az alulról kiinduló munkásellenőrzés követelése megfogalmazásának elmulasztását. Egy ilyen célkitűzés programba vételével nem akarták veszélyeztetni a széles nemzeti összefogást, pontosabban annak lehetőségeit. Nem számoltak továbbá a néptömegek, ezen belől is első sorban a munkásosztály a fasiszta diktatúra alatt ugyan elfojtott, de objektíve meglévő elégedetlenségével és forradalmiságával, a ténylegesen kedvezőtlen felszínből ítélték meg a munkásosztály csekély harckészségét. Különösen az első hónapokban túlértékelték a forradalmi változással szembenálló reakció erejét, és túlbecsülték a burszoázia, a tőke bevonásának lehetőségeit az

ország ujjaépítésébe. Mindezek a tényezők együttesen befolyásolhatták a programtervezet kialakításának feltételeit.^{88.}

A körvonalazott elvi megállapítások helyességét a Békés megyei viszonyok még a következőképpen színezik: A megye gyors felszabadulásával nemcsak közigazgatási értelemben keletkezett légüres tér, hanem a gazdasági élet szinte minden területén is. Egyszerűbben fogalmazva: A háboru és a hazai reakció dezorganizáló hatására kezdetben nem a tőkés termelés munkásellenőrzésének kérdései vetődtek fel elsődleges feladatként, hanem a termelés mielőbbi megindításának problémái. Azonnal hozzátesszük: nem kizárólag Békés megyei sajtosság ez sem, de a mi megyénkire különösen jellemző. Más megyékhez viszonyítottan más tekintetben ugyanakkor hátrányosabb is volt az akkori Békés megye helyzete, ugyanis jelentékeny ipari centrumokkal, vagy akár üzemekkel csak nagyon csekély mértékben rendelkezett. Következésként a munkásellenőrzésnek nem voltak meg a megyében élő kevesebb számú munkásosztályon belől azok a szubjektív feltételai, amelyek az ipariág fejlettebb országrészekben jóval kedvezőbben alakulhattak. Viszont e kérdés kapcsán utalnánk ismételen arra, hogy a viharsarki agrárszocialista tradíciók tekintetében a földmunkásmozgalom legjobb törek-

véseit azonnal a felszabadulás után az üzemi bizottságok tevékenységének szolgálatába lehetett állítani, ami nemcsak a gazdasági feladatok eredményes megoldásához nyújtott jelentékeny segítséget, hanem a koalíciós viszonyokon belől politikai érdekazonosságok megteremtésére és elmélyítésére is. Ebben a tekintetben is összefügg a kérdés a szakszervezeteknek Békés megyére 1944. végén és 1945. elején jellemző aktivitásával, valamint a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt megyei szervezeteinek egymáshoz való jó viszonyával.

Az 1944. végén és 1945. tavaszán jelentkező gazdasági törekvések néhány jellegzetességének felelevenítésével a nemzeti bizottságok aspektusából foglalkozhatunk csupán:

A nemzeti bizottságok ezirányú tevékenységét mindenekelőtt a reális helyzetfelmérések, majd pedig a súlyos problémák eredményes megoldására vonatkozó, a helyi adottságokat messzemenően kiaknázó szívós munka jellemezte. Békés megyében a gazdasági feladatok megoldására vonatkozó törekvések is öntevékenyen jelentkeztek, valamivel előbb, mint amikor 1945. február 18-án a 30.000/1945.FM.sz. kormányrendelet azt hivatalosan is kívánatosnak tartotta. Az élet megelőzte ezt a rendeletet, a tömegek politikai célokat is kereső szemével észrevette a rendelet kiadása előtt a legfontosabb meg-

oldásra váró feladatokat:

A rendkívül válságos helyzetben a sárréti főszolgabíró 1945. január 2-i jelentéséből a következőket olvashatjuk: "Leírhatatlan, és orvoslás tekintetében percnyi halasztást nem tűrő nyomor uralkodik a tanálykon, mint Hoszszuhát, Lőrincmajor, Lovassy-tanya, Csillag-tanya, Pernyés-puszta, mert mindezek cselédsége, valamint az egyes községekben élő ellátatlanok éheznek, miután a háboru e-lől a vezetőség a kommenció kiadása nélkül bűnös módon elmenekült. Ez a réteg a lelkiismeretlen vezetők eléggé el nem ítéltető bűne miatt maradt kenyér nélkül, s ma betevő falat nélkül áll."⁸⁹.

Válságosnak ítélte meg 1945. januárjában a mezőgazdaság helyzetét az Orosházi Nemzeti Bizottság is: "A mezőgazdasági termelés ebből a szörnyű lerongyolódott állapotból a lehetőségekhez képest oly mértékben és tempóban fog felemelkedni, amilyen mértékben az elkövetkezendő idők vissza tudják szerezni a magyar föld dolgozóinak megtépázott munkakedvét" - olvashatjuk a korabeli jegyzőkönyvből.⁹⁰.

Ennek érdekében az Orosházi Nemzeti Bizottság azt javasolta, hogy az egész járás területén, tekintettel arra, hogy az átvonuló háboru az egyes községeket különböző módon és nagyságban sújtotta, tehát különböznek a termelőmunka megindításának helyi adottságai, a viszo-

nyokat alaposan ismerő termelési bizottságokat hozzanak létre. Ezek a bizottságok dűlőbiztosokat, tanyacsoport-
-vezetőket nevezzenek ki az egyszerű emberek köréből.

A demokratikus munkamódszerek kialakítására enged következtetni az nemzeti bizottság alábbi intenciója: "A megválasztott tanyacsoport-vezető, aki sorstársai között maga is hasonló körülmények között él, ismeri a csoportjába tartozók életkörülményeit és viszonyait, a maga nyelven beszélve közös munkára buzdít."

A Battonyai Nemzeti Bizottság ugyancsak 1945. februárjában az elhagyott birtokok megmunkálása érdekében pártközi akcióbizottság megalakítását kezdeményezte. A létrejött bizottság már első ülésén határozatba foglalta a következőket: "Az illetékesek mindent kövessenek el, hogy Battonya járáshoz tartozó községek egész mezőgazdasági területe, bármiként is, de meg legyen művelve." Javasolták, hogy a még megműveletlen földeket adják ki részesmunkára. Amennyiben a gazdák a legsürgősebb betakarítási munkákat a meghatározott határidőre nem végeznék el, elvesztik a terméshez való jogukat. A termelési bizottság a gazdátlan és műveletlen földek után csak az évi közadó fizetését követelte meg. Határozott intézkedések történtek Battoryán az elszaporodott, a sürgős mezőgazdasági munkáktól sok hasznos energiát elvonó házi szeszfőzések megakadályozása érdekében. A volt uradalmi gaz-

daságok gépeit a termelési bizottság vette át ebben a köz-
ségben, és gondolkodott azoknak maximális kihasználásáról.
A helyi nemzeti bizottság ugyanakkor felhívta a járási
főszolgabíró és a helyi előljáróság figyelmét arra, hogy
"a fenti rendelkezéseket haladéktalanul foganatosítsák,
és betartásukat a legszigorubban ellenőrizték."⁹¹.

A Gádorosi Nemzeti Bizottság már 1945. januárjában
a különböző gazdasági rendelkezések gyors és maradéktalan
végrehajtása érdekében minden utcába utcabiztosokat neve-
zett ki. Arra utasította ugyanakkor a községi előljáró-
ságot, hogy az elhagyott gazdaságokban található és a köz-
ségben lévő traktorokat vizsgálta felül, állapítsa meg,
hogy hol, mi használható, továbbá kérjen szakvéleményt
arra vonatkozóan, hogy milyen és mennyi üzemanyagra van
szükség a tavaszi munkák elvégzéséhez. A valamivel később
létrehozott termelő bizottság jelentése alapján a helyi
nemzeti bizottság arra vonatkozó határozatot fogadott el,
hogy a termelés érdekében minden igavonó állat csak a
szántással és a vetéssel legyen elfoglalva. Kötelezték
az igavonó állatokkal rendelkező tulajdonosokat arra,
hogy ekével és fogassal jelenjenek meg a községházán,
s kezdjék meg a volt gazdaságok területének felszántá-
sát. 1945. februárjában a Spilka-testvérek gazdaságába
Zalai József személyében a termelés irányítására gazda-
sági ellenőrt neveztek ki, aki időközönként köteles volt

a két bizottságnak a termeléssel kapcsolatos problémákról beszámolni.^{92.}

A Kondorosi Nemzeti Bizottság 1945. február elején elfogadta a helyi kommunista párt képviselőjének, Major Andrásnak azon javaslatát, hogy "a nagy gazdaságok vezetésére üzemi bizottság alakitassék 8 tagból, ezek az uradalmi személyzetből választassanak egy helyi kiküldöttel az élükön." A földeket az önként jelentkezők között felparcellázták, összeírták és leltárba vették a gazdaságokban található munkagépeket és szerszámokat.^{93.}

A Csorvási Nemzeti Bizottság ülésén a helyi földmunkás szakszervezet kérte, hogy a község az elmenekültek tulajdonát képező uradalmak fölött vegye át a zárgondnokságot és rendeljen el rovincsolást. Itt az uradalmi alkalmazottak közül az exponáltabbaknak azonnal felmondtak, felszólították őket arra, hogy lakásaikat a cselédeknek átadva hagyják el a gazdaságok területét. A várható tavaszi munkaerő-gondokra tekintettel elhatározták, hogy ideiglenes napköziotthont létesítsenek, ezáltal biztosítsák a kisgyermekes családnyak bekapcsolódását is az égetően fontos mezőgazdasági munkálatokba.^{94.}

A Tótkomlósi Nemzeti Bizottság már első ülésén szintén megalakította a termés biztosítása érdekében a mezőgazdasági bizottságot, és felhívta ennek a szervnek a figyelmét arra, hogy minden intézkedésével segítse elő

a gazdasági munkálatok időben történő elvégzését. A Magyar Kommunista Párt helyi szervezete javaslatára orosházi mintára felállítandó közgazdasági hivatal létesítését is elhatározták. Már ez a szerv értesítette az illetékeseket arról, hogy "Iczkovits Lipót géparuházában mezőgazdasági eszközök vannak kihasználatlanul". A termelés biztosítása érdekében a nemzeti bizottság szükségesnek látta az ott lévő leltári értékek azonnali értékesítését. A lebonyolítással a termelési bizottságot bízta meg.^{95.}

Vésztőn ugyancsak 1945. februárjában alakult meg a nemzeti bizottság javaslatára a helyi "mezőgazdasági termelő bizottság", és 14 pontból álló termelési programtervezetet terjesztett elő az aktuális mezőgazdasági problémák sikeres megoldása érdekében.^{96.}

A Békéssámsóni Nemzeti Bizottság a következő hivta fel a községi előljáróság figyelmét: "Mivel a belsőmajori Zelinszky-féle uradalom kisemberek között lesz szétosztva, nem engedhető meg, hogy a gépműhelyből a közösség vagyonát képező értékes dolgok tűnjenek el." Két személyt arra szólítottak fel, hogy azonnali hatállyal hagyják el az uradalom területét. Amikor pedig az egyik volt uradalmi ispán négy mázsa buza és árpa elszállítására kért engedélyt az előljáróságtól, a kérést a helyi nemzeti bizottság javaslatára azzal az indoklással utasították el, hogy a kért mennyiséget inkább vetőmag cél-

jaira fogják felhasználni.^{97.} A kellő mennyiségű vetőmag biztosítása máshol is gondokat okozott, erre utal az Oroszázi Nemzeti Bizottság egyik határozott gazdasági intézkedése. A helyi kommunista párt javaslatára a nemzeti bizottság közhirre tette és sajtó útján is propagálta, hogy azok, akik a kötelező beszolgáltatáson túl vetőmag céljaira kölcsönként a következő termésig búzát ajánlanak fel, tizenkét százalékos kamatmegtérítésben részesülnek.^{98.}

A Nagyszénási Nemzeti Bizottság termelési biztost nevezett ki, akinek az volt az elsődleges feladata, hogy az elhagyott nagybirtok területén megindítsa a termelő tevékenységet. Számbavették a rendelkezésre álló igaerőt, erőgépeket, és hétezer hold volt uradalmi földet közösen vettek művelés alá. Az Ujkigyósi Nemzeti Bizottság is rendkívül határozottan fogalmazta meg gazdasági törekvéseit, szabotálónak minősített minden olyan traktorvezetőt, aki félóránál többet állt gépével a nagy munkák idején, és nem tudta annak elfogadható okát megmagyarázni. A Gyomai Nemzeti Bizottság hatékony támogatásáról biztosította a kezdeményezésére szerveződő helyi termelő bizottságot a tavaszi munkák elvégzésének életfontosságú érdeke miatt. Felhívta a figyelmet a feltétlenül szükséges munkák megszervezésének tervszerű előkészítésére, egyúttal azt is kilátásba helyezte, hogy a termelő bizottságnak büntető rendelkezéseket is biztosít,

mert "tudatában van annak, hogy egyes emberek önzése nem tudna felemelkedni a cél magasságához. Amennyiben a munkák elvégzéséhez kényszerrel kell alkalmazni, és azt a termelő bizottság jogosan és a népi demokrácia szellemének megfelelően alkalmazza a munkák eredményes lefolyása érdekében, mindig maga mellett fogja találni a nemzeti bizottságot teljes súlyával és minden büntető hatalmával."^{99.}

A Mezőmegyeri Nemzeti Bizottság javaslatára mezőgazdasági munkabérmegállapító bizottságot hoztak létre.

Ugyanez a nemzeti bizottság nem tartotta szükségesnek az ipari munkabérmegállapító bizottság létrehozását a községben található iparosok csekély számaránya miatt, de javasolta, hogy az ipari munkabérekre a Békéscsabán megállapított munkadijak legyenek az irányadók.^{100.}

A nemzeti bizottságoknak ezekre a határozott intézkedéseire az adott körülmények között, különösen pedig 1945. nyarán, a spekuláció fokozott térhódítása idején elengedhetetlenül szükség volt. Nem véletlenül tett ekkor javaslatot az Orosházi Járási Nemzeti Bizottság arra, hogy a termelőmunkában való arányos részvétel biztosítása érdekében mindenkit munkalappal lássanak el, hogy az effektíve elvégzett, produktív munka könnyen igazolható is legyen.^{101.} A javaslat szellemével egyetértésben és azt továbbfejlesztve a Békés megyei nemzeti bizottságok a Kormányhoz intézett feliratukban azt javasolták, hogy

közellátásban és ipari cikkekkel való részesedésben csak azok részesülhessenek, akik a bevezetendő munkakötelezettségnek igazolhatóan eleget tesznek, azt munkalappal, vagy munkakönyvvvel dokumentálni is tudják. Minden bizonnyal ez a javaslat is hozzájárult a dolgozó tömegeknek abban az időben mind jogosabban és hangosabban megfogalmazott politikai jelszava kialakításához: "Aki nem dolgozik - ne is egyék!"¹⁰².

Békés megyében a mezőgazdaság területén fogantatott határozott intézkedések nagyban hozzájárultak a később jelentkező szociális országos gondok enyhítéséhez. Nem kevésbé határozott intézkedések történtek megyénkben az ipari termelés mielőbbi beindítása érdekében. Elsősorban a mezőgazdasággal kapcsolatos ipari tevékenység gyors konszolidációjára vonatkozó törekvésekkel találkozhatunk a nemzeti bizottságok, valamint a velük szoros együttműködő üzemi bizottságok korabeli iratanyagában. Ezen a területen is a helyi törekvések nemegyszer megelőzték az országos rendelkezéseket.

Békés megyében az első üzemi bizottság 1944. november 12-én szerveződött az Orosházi Hengermalom Pipis Testvérek Orosházi Malomcégnak üzemében. Ennek az üzemnek a beindítását a kommunisták kezdeményezték. Keresztes Mihály felkérésére Kiss Ferenc almolnár irányította ezt a munkát. A jelzett időszakban megválasztották

az üzemi tisztikart, s az ennek tevékenységét segítő és egyben ellenőrző, az üzemi demokrácia szellemét biztosító, valamint a munkásellenőrzés jogát gyakorló üzemi bizottságot. Az új szervezet már első ülésén rendet és fegyelmet kért az üzem munkásaitól. Ezek képviseletében Bugyi Imre munkás kérte fel a megválasztott vezetőséget arra, hogy ... "a munkásokkal mindenkortisztességes hangot használjanak." A jelentkező jelentékeny gazdasági nehézségek ellenére 1944. november végére a folyamatos termelést ebben az üzemben már biztosítani lehetett. Az üzemi bizottság tevékenysége egyre határozottabban bontakozott ki, s a későbbiekben is érvényesült.^{103.}

A megye más városaiban és községeiben is találkozunk az üzemi bizottságok szervezésének jeleivel. A Dobozi Nemzeti Bizottság arra utasította a helyi malomtulajdonosok visszaélései miatt a községi képviselőtestületet, hogy "azonnali hatállyal állítson a malomhoz megfelelő, részre nem hajló, le nem fizethető, nyílt és becsületes ellenőrt, aki a nép érdekeit szem előtt tartva végezze teendőit." A községi képviselőtestület késedelmes intézkedése miatt, valamint az ott őrlött liszt kenyérsütesre alkalmatlan minőségére való tekintettel a nemzeti bizottság üzemi bizottságot nevezett ki a malom munkájának ellenőrzésére.^{104.}

Békéssámszonban arra figyelt fel a helyi nemzeti bi-

zottság, hogy a Németh-testvérek malma 1945. március 9-én beszüntette a termelést. A malmot időközben egy orosházi malomtulajdonos vásárolta meg, üzembehelyezését azonban nem szorgalmazta. A nemzeti bizottság ezért felszólította az új tulajdonost, hogy tizennégy napon belül helyezze üzembe a malmot, mert, mint írták "nem engedhető meg, hogy bárki, csak azért, hogy pénzét átmentse, olyan malomba fektesse, amelyet nem igyekszik üzembe helyezni." 105.

Vésztőn szintén elhatározták, hogy a község malmaiban ellenőrző bizottságokat állítanak fel. Ebben az ügyben a helyi szakszervezeti bizottság az érdekelt munkavállalókat és munkáltatókat közös megbeszélésre hívta össze, ahol kialakították a helyi üzemi demokrácia gyakorlati szabályozó rendelkezéseit. 106.

Az ipari üzemek közül megyénkben elsőként a mezőhegyesi Cukorgyárban és a helyi ecetgyárban indult meg a termelés. A Cukorgyárban három tagu termelési bizottság vette kezébe az üzem ügyeinek intézését, az Ecetgyárban pedig a Mezőhegyesi Nemzeti Bizottság az üzem karbantartását a helyi ipari szakszervezetre bízta. A szomszédos Mezőkovácsházán már 1944. október 14-én megindították a helyi seprűkötő üzem termelő tevékenységét. 107.

A háborús károk helyreállítása és az ujjaépítés szempontjából nagy jelentősége volt Békés megyében a téglagyárak mielőbbi üzembehelyezésének. A Gyulai Nem-

zeti Bizottság 1945. február 2-án foglalkozott ezzel a fontos kérdéssel és határozatként fogadta el, hogy "...a jelenleg nem dolgozó gyulai téglagyárak üzembe helyezésének ügyében a szakszervezetnek megfelelően el kell járnia, s a mielőbbi üzembehelyezés és a termelés tekintetében részletes tervet kell kidolgoznia." Ez a tervezet 1945. márciusára készült el és a következőket javasolta: "A téglagyár üzembehelyezése céljából üzemi biztos kinevezése szükséges. A kinevezendő üzemi biztos minél előbb állapítsa meg a cél mielőbbi elérése okából szükségessé váló intézkedéseket, és utasítsa a tulajdonost azok megtételére. Az üzem megindulásának 15-20 napon belül meg kell történnie."^{108.}

Hasonló intézkedések történtek a téglagyárak üzembehelyezése ügyében Békéscsabán, Gádoroson, Orosházán és Gyomán. A Békéscsabai Bohn és Társai Tetőcserép és Téglagyár RT üzemében 1944. november első napjaiban ötös munkásbizottságot alakítottak a szovjet hadsereg egyik politikai tisztjének javaslatára. A bizottságnak Kozma Péter, Tóth Elek, Susanszky György, Gábor Mihály és Vasvári Pál voltak a tagjai. Vasvári Pált 1945. április 28-án titkos szavazással üzemvezetővé választották meg.^{109.}

A Gádorosi Nemzeti Bizottság 1945. február 23-án foglalkozott az ottani Szerényi-féle téglagyár üzembehelyezésének problémáival. Megállapította, hogy a gyár két kemencéje égetetlen téglával be van rakva, és "miu-

tán a téglá nagyon szükséges volna Gádoros községnek, az ügy elintézését a gazdasági bizottságra bízta."110.

Az Orosházi Hírek 1945. július 29-i száma szintén részletesen foglalkozott az ottani téglagyár üzemeltetése kérdéseivel. Az említett napon "Szenet az orosházi Kristó téglagyárnak! Egy millió nyers téglá és cserép megy tönkre, ha nem kezdheti meg a gyár rövidesen az égetést! Riport a téglagyár üzemi bizottságának három tagjával és a gyár vezetőivel" - címszavak alatt jelent meg részletes tudósítás. Megtudjuk belőle, hogy az üzemi bizottság határozata folytán buzáért adták a kész téglát, így kívánták biztosítani a munkások évi gabonafejadagját. A munkások béréből azután hetenként, részletekben vonták le a gabona árát. A gyárban egyébként 37 munkás dolgozott, de 100-120 munkás foglalkoztatására lett volna lehetőség, ha megfelelő szénkészlettel rendelkeztek volna. Két vagon szénre lett volna okvetlenül szükség a kemencék befűtéséhez, ezt követően pedig heti két vagon igényelt volna a rendszeres üzemeltetés. A tudósítás megjegyzi: "A gyár szénhiányának biztosítása érdekében mindent el kell követni már most, hogy Orosháza be tudjon kapcsolódni az ország ujjaépítésébe, azonkívül a gyár munkásainak lelkes munkája ne menjen tönkre." Hogy a probléma nem oldódott meg azonnal eredményesen, bizonyítja a lap 1945. szeptember 21-i száma. Az orosházi Kristó-téglagyár üzemi

bizottsága a lapban nyílt levelet intézett Bán Antal iparügyi miniszterhez, amelyben a Szabad Nép 1945. szeptember 14-én megjelent cikkére hivatkozva megmagyarázzák, hogy a téglagyárak késedelmes termelésének nem a spekuláció az oka, hanem a kormány bizonyos foku határozatlansága is. Többek között ezeket írták: "Az orosháziak be akarnak kapcsolódni a termelésbe, az ujjaépítésbe, számtalanszor szóban, írásban, ujságban, segítséget, szemet kértek ehhez, de mindedig csak kiutalási diszpozíciót kaptak." Újólág kérték a miniszter támogatását a termelés megindítása, az alapveően szükséges szénmennyiség biztosítása érdekében.^{111.}

A Gyomai Nemzeti Bizottság 1945. márciusában értesítette az ottani Ailer-féle téglagyár bérlőjét az üzembehelyezés igényéről: "A Gyoma-Endrődi Össz-Szakszervezet az ön bérletében lévő téglagyárnak üzembehelyezésével és a munka megindításával megbizta. A nemzeti bizottság felhívja a tisztelt címet, hogy minden akadékoság nélkül, tisztességes haszonbérrel megfelelő szerződést kössön az össz-szakszervezetek megbizottaival."^{112.}

Az ipari termelés mielőbbi megindításában az üzemi-, termelői-, gazdasági bizottságoknak, üzemi biztosoknak, ellenőröknek és megbizottaknak mulhatatlan érdemei vannak Békés megyében. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a határozott gazdaságpolitikai intézkedések esetében is összecsapnak egymással a demokrácia és a reakció erői.

A tulajdonviszonyoknak fontos befolyásuk volt ugyanis a politikai erőviszonyok alakulására. A legtöbb vitára megyénkben az üzemi bizottságok és üzemi biztosok jogköré-
nek értelmezése adott okot. Ezek tevékenysége ellen fő-
ként a Kisgazdapárt képpviselőinek voltak aggályaik, és
természetes, hogy a kommunisták voltak a legfőbb védel-
mezők. Ebben a törekvésében jó szövetségesre talált a
párt a szakszervezetek képviselőiben, annál is inkább,
mert a szakszervezeteknek már a felszabadulás előtt is
kialakult elképzeléseik voltak a dolgozók munka-, és é-
letkörülményeinek megjavítására, az üzemi demokrácia ki-
fejlesztésére.

Gyulán 1945. áprilisában került sor éles és hosszú
ideig tartó vitára a nemzeti bizottság ülésén az üzemi
biztosok kinevezésével kapcsolatban. A Gyulai Nemzeti
Bizottság tagjainak többsége szükségesnek ítélte meg,
hogy a Földművelők Gözmalmában helyén maradjon az oda
kinevezett és jól dolgozó üzemi biztos. A Kisgazdapárt
helyi képviselői viszont a kommunista üzemi biztos helyé-
re saját jelöltjüket akarták állítani. Hollós Mihály,
a nemzeti bizottság kommunista tagja azért ellenezte
ezt a cserét, mert időközben kitudódott, hogy a malom-
ból feketézés céljaira lisztet szállítottak ki. Erre
az állításra a Kisgazdapárt helyi képviselői egyértel-
mően felszisszentek, hozzászólásaikban pedig kifejtették,

hogy "a magántulajdon sérthetetlen, és mint ilyen nem ellenőrizhető." A kommunisták éppen a visszaélések megszüntetése érdekében ragaszkodtak álláspontjukhoz, határozottan azt követelték, hogy minden gyulai üzembe ellenőrzési jogkörrel rendelkező üzemi biztost nevezzenek ki. Végülis a nemzeti bizottság 7 szavazattal 2 ellenében kimondta: "Szükségesnek tartjuk az eddig minden szempontból kifogástalanul működő üzemi biztosnak a Földmunkások Gőzmalmában való megtartását." A Gyulai Nemzeti Bizottság javaslatára a város polgármestere ezen túl az Alsófehérvárosi Ármentesítő Társulathoz, a Szövetkezeti Téglagyárhoz, a Bkésémegyei Takarékpénztár Egyesület gyulai Téglagyárához, Szabó Béla és Soltész Béla péküzemébe, a Földművelők Gőzmalmába és Vincze Lajos gőzmalmába nevezett ki 1945. áprilisában üzemi biztosokat. Feladataikat az ipari üzemek megindításának elősegítésében, az árutermelésnek, áruelosztásnak, valamint az áruknak a fogyasztókhoz való eljuttatásának szervezésében és ellenőrzésében határozta meg. Májusban a Gyulai Szakszervezeti Tanács fordult beadvánnyal a nemzeti bizottsághoz, javasolta, hogy a Columbia Textilgyárhoz is üzemi biztost nevezzenek ki a gyár eredményes működése érdekében. A beadvány jogosan kifogásolta, hogy a gyár nem működött, a munkások nem dolgoztak, pedig valamennyi nyersanyag rendelkezésükre állt, s a ruházati ellátás szempontjából rendkívül

fontos lett volna, hogy a gyár mielőbb működésbe lépjen. A Gyulai Nemzeti Bizottság támogatta ezt a javaslatot, 1945. májusában üzemi biztost nevezett ki a Columbia Textilgyárba, júniusban pedig sor került 4 rendes és 4 pótagból álló üzemi bizottság megalakítására is az üzemben. A gyár üzemi bizottságát 3-3 munkás és 1-1 tisztviselő alkotta.^{113.}

Azt is rendkívül fontosnak tartotta a Gyulai Nemzeti Bizottság, hogy a visszaéléseket gyors, határozott gazdaságpolitikai intézkedésekkel akadályozza meg. A bizottság javaslatára a város polgármestere szállítási engedélyhez kötötte az élelmiszereknek a városból történő kiszállítását, ezáltal megfékezte a feketepiac elburjánzását. Annál inkább szükség volt erre, mert 1945. tavaszára a város élelmezési helyzete, elsősorban a zsirellátás biztosítása területén válságossá vált. A Kovács-féle olajütő malom jó minőségű étolaj biztosításával segíthetett volna a helyzeten, de az üzemben a szabótálás jelei mutatkoztak. Ezért a nemzeti bizottság javaslatára ide is üzemi biztost neveztek ki, akinek jogköre a tulajdonos utasítására is kiterjedt.^{114.}

A Békéscsabai Nemzeti Bizottság szintén gyakran foglalkozott gazdaságpolitikai kérdésekkel ülésein. A probléma fontosságára való tekintettel 1945. június 26-ra a városháza nagytanács termébe újjaépítési gyűlést hívtak össze. A gyűlés állást foglalt azzal kapcsolatban,

hogy ... "Békéscsabán minden körülmények között elsősorban a gyáripárt kell megindítani és átadni a termelésnek." A kommunista párt részéről Dukász Imre három pontból álló programtervezetet terjesztett elő az építésügyi, mezőgazdasági és közlekedésügyi nehézségek felszámolására, hangsúlyozva, hogy a sorrend nem fontossági szempontok alapján értenőd, mindhárom gond együttes megoldására van szükség. A nemzeti bizottság a javaslatot magáévá tette, s a fentiekén kívül szükségesnek vélte még külön gyáripari, és ugyanevezett "vegyes bizottság" alakítását is. A városi ujjáépítési bizottság mindenekelőtt a termelés biztosításához szükséges nyersanyagok beszerzését tartotta fontosnak: "Szenet kell elsősorban vásárolnunk, mert ha van szén, a Such-téglagyár annyi meszet tud égetni, hogy Békéscsaba környékének egy egész évi szükséglete biztosítható" - olvashatjuk a jegyzőkönyvből. 1945. elején négy tagu küldöttség indult Budapestre Békéscsabáról a Nemzeti Bankhoz és az iparügyi miniszterhez tárgyalásokat folytatni a város ujjáépítési gondjainak megoldása érdekében. A tárgyalások eredményre vezettek, júliusban a város három milliót kapott a villanytelep rendbehozásának céljaira. Ekkor kezdték meg az Emódi-híd kiemelésének munkálatait is. Eredménnyel jártak a dunántúli bányászvárosokkal folyó tárgyalások is. Innen havonta tíz vagon szenet kapott Békéscsaba az ipari termelés folyamatosá-

gának biztosítására. Cserébe tojást, olajat, baromfit, küldtek a Dunántulra, s 400 "éhes gyermek" elhelyezését, ellátását vállalták.^{115.}

Orosházán 1945. júniusában szakszervezeti naggyűlést hívtak össze a remzeti bizottság javaslatára az ujjáépítés problémáinak megtárgyalására. Ezen a pártok képviselői ismertették elképzeléseiket. Megindult a "napi egy órát az ország ujjáépítéséért akció". A mozgalmat ugyan csak az orosházi szakszervezetek indították el, élükön a szervezett munkások, elsősorban a vasutasok álltak. Így ír erről a korabeli helyi lap: "Elénk vetül egy iskolai kép, amint a gyerekek a kezüket nyújtják, hogy felelni akarnak. Ilyen most Oroshéza: Felelni akar a demokráciából, kötelességteljesítésből."^{116.} Június 24-en azután népgyűlés összehívását határozták el a pártok az ujjáépítés helyi munkálatainak meggyorsítása érdekében. Ezen a népgyűlésen nemcsak szavakkal, hanem tettekkel bizonyították be az orosháziak tenniakarásukat. Birkás Imre, a helyi kommunista párt képviselője beszédének végén felszólította a hallgatóságot, hogy aki dolgozni akar, kövesse őt: "Hogyha építeni akarunk, rohamunkát kell végeznünk! Aki ebben részt akar venni, jöjjön utánam a vasutra zsákolni!" A kommunista párttitkárral az élen 300 ember estig 22 vagonra rakott meg búzával, s az újság megjegyzi, hogy lelkesen, nevetve, vidáman folyt a munka.^{117.}

Sajnos a határozott gazdasági intézkedések ellenére, összefüggésben a népi bizottságok hatáskörének fokozatos visszaszorítására vonatkozó reakciós törekvésekkel, 1945. végéfe meglehetősen megromlott a gazdasági helyzet Békés megyében is. Mindenekelőtt a napról-napra fokozódó áremelkedések voltak káros hatással a néptömegek hangulatára. A nemzeti és üzemi bizottságok természetesen megszerzett pozícióikat a gazdaságpolitika területén is következetesen védelmezték, s a problémák megoldására vonatkozó kezdeményező szerepüket igyekeztek megtartani. Erre utal az Orosházi Nemzeti Bizottság 1945. november végén készült jegyzőkönyvének néhány mondata: "Felkéri a nemzeti bizottság a demokratikus pártok kiküldötteiből alakult közellátási bizottságot, a termelési bizottságot, a községi előljáróságot, valamint az összes demokratikus pártok képviselőjét, vezetőségét, hogy a minden vonalon óráról-órára emelkedő és szinte fenyegető szegénységünket akadályozza meg, a munkástársadalmat sújtó áremelkedések ellen tegyenek megfelelő javaslatokat."¹¹⁸.

A nemzeti bizottságokkal együttműködő üzemi bizottságok az adott történelmi körülmények között teljesítették felelősségteljes feladatukat Békés megyében. Nagy jelentőségük volt az államosítás előtt abban, hogy gáttat vetettek a tőkés tulajdon egészségtelen elterjedésének és növekedésének, s a gazdasági feladatok szervezésében éppugy államhatalmi feladatokat teljesítettek,

mint kezdetben a közigazgatás területén a nemzeti bizottságok. További jelentős érdemük, hogy mintegy öntevékenyen kiválasztották és felkészítették azt az új üzemi vezető gárdát, amelyeknek nehéz időben szerzett tapasztalatai, új vezetési stílusa garancia volt a később megvalósítandó gazdasági feladatok eredményes megoldásához.

5. A nemzeti bizottságok szociális intézkedései

Békés megyében, kapcsolatuk a Nemzeti

Segély akcióival

Az újjáépítést célzó gazdasági feladatok végrehajtását, a háború okozta károk mielőbbi eltüntetését, valamint az új élet alapjainak megteremtését csak akkor lehetett eredményesen megoldani megyénkben is, ha a létfenntartáshoz elengedhetetlenül szükséges szociális problémák is rendeződnek. A Horthy-korszak rendkívül válságos szociális örökséget hagyott maga után, a háború befejező szakasza pedig még fokozta a nehézségeket. A régi és az új gondok közvetlenül a felszabadulás után egyszerre jelentkeztek, a velük való foglalkozás és a tömegek bizalmának megnyerése alapvető politikai kérdéssé vált. A Békés megyében tevékenykedő nemzeti bizottságok felismerték ennek jelentőségét, és szociális intézkedések sokaságával is bizonyították demokratikus szellemüket.

A helyi és országos szociális gondok természetesen együtt jelentkeztek. Elsősorban a nagyvárosokban, főként Budapes-
ten fenyegető éhínség leküzdését kellett eredményesen meg-
oldani.

Mint az élet egyéb területein, ebben a kérdésben is
a kommunisták tették a felszabadulás után az első kezdemé-
nyező lépéseket. A Magyar Kommunista Párt Központi Veze-
tősége 1945. januárjában tartott ülésén országos segély-
mozgalom megszervezésére tett javaslatot. A szociális
problémák enyhítését célzó felhívás szövege a Debreceni
Néplap 1945. január 9-i számában "Magyarország népéhez" cim-
mel jelent meg, rövid idő alatt ismertté vált a már fel-
szabadított területeken, Békés megyében is.

Ennek a felhívásnak a szövegére rendkívül gyorsan re-
zonált Békés megye. Mindez azt mutatja, hogy az alapvető
szociális kérdések együtt jelentkeztek társadalmi, gaz-
dasági és politikai kérdésekkel.

A Békéscsabai Nemzeti Bizottság 1945. január 18-i
jegyzőkönyvéből megtudhatjuk, hogy a város kommunistái-
nak javaslatára 1945. január 21-re naggyűlést hívtak
össze, amely három kérdéssel volt hivatott foglalkozni:
A hadsereg problémáival, a Nemzeti Parasztpárt földreform
tervezetével, valamint a nemzeti segélybizottság felállí-
tásával. A naggyűlés elnöke Kiszely András, a békéscsa-
bai kommunisták képviselője volt.^{119.}

A kérdés kapcsán utalnunk kell néhány Békés megyei sajátosságra: A Viharsarok szociális ellátottsága a felszabadulás előtt a minimális szintet sem érte el. Tulajdonképpen egyebek között ezt kifogásolták és ábrázolták megrázó erővel, jogosan a harmincas évek, a gazdasági válság után íródott megyei szociográfiák, Féja Géza, Darvas József, Erdei Ferenc alkotásai. A második világháború időszaka és különösen vége a szociális gondokat a lét legalsó határáig csökkentette. Mégis azt kell mondanunk, hogy a tartósabb ideig hadszíntérre vált területek, városok és községek lakossága még alapvetőbb szociális problémákkal küzdött, mint a gyorsan felszabadult Békés megye. Azt sem hagyhatjuk teljesen figyelmen kívül, hogy az elmenekült nagybirtokosok jelentékany élelmiszerkészleteket voltak kénytelenek a megyében hagyni, a nemzeti bizottságok pedig gondosan ügyeltek arra, hogy válságos helyzet esetén ezeket a közösség és az ország érdekében lehessen felhasználni. Mindez hozzájárult a helyi szociális gondoknak az országosnál valamivel kedvezőbb alakulásához, ahhoz is, hogy Békés megye 1945. elején az iparvidékek és a főváros legjelentékenyebb "tartalék élelőkamrájává" vált.

Ugyanakkor sajátos nehézségek és gondok is jelentkeztek megyénkben. A megyeszékhely, Gyula a szovjet hadsereg kórházi gyűjtőközpontja volt, több ezer sebesült

katona ellátásáról, orvosi gyógykezeléséről kellett gondoskodni. Kiemelkedő érdemei vannak e munkák megszervezésében DR. Blahár László kommunista orvosnak, a Gyulai Nemzeti Bizottság egykori elnökének.^{120.}

Jellegzetes szociális problémát jelentett Békés megyében az is, hogy az Arad - Békéscsaba - Lőkösháza vasuti utvanalon tömegesen hazaérkező magyar hadifoglyok alapvető ruházati cikkekkel és élelemmel történő ellátását is gyorsan és folyamatosan kellett megszervezni.

Találónan állapította hát meg a Békési Nemzeti Bizottság a Nemzeti Segély akciójának megszervezése kapcsán a következőket: "A baj és a nyomor nem áll meg a szomszéd portáján! Átcsap hozzád is!" A felhívás szövege leszögezte, hogy egyetlen becsületes magyar ember sem nézheti tétlenül, hogy anyák, csecsemők, betegek éheznek és pusztulnak el, ezért párthoz való tartozásra tekintet nélkül össze kell fogni az egész falunak a segítségre, mert csak így építhetjük fel az új, demokratikus Magyarországot. A helyi Nemzeti Segély felhívása egyaránt szólt az adakozóknak és a rászorulóknak, kérve őket arra, hogy keressék fel a községi akcióbizottságot. A történelem ironikus véletlenjei közé tartozik, hogy a Békési Nemzeti Segély hivatalos helyisége éppen az, akkor még Horthy Miklós nevét viselő utcában tevékenykedett. A békésiek azt is elhatározták, hogy ..."minden elfogott feketét

legalább két napi erdőirtásra köteleznek, s ezzel lehetővé teszik, hogy az amugyis sok ellátatlan a téli hónapokban tüzelőhöz jusson."121.

1945. februárjában-márciusában mind többször szerepelnek a megyében tevékenykedő nemzeti bizottságok napirendjein szociális intézkedések. A Vésztői Nemzeti Bizottság pártközi értekezletet hívott össze a községben jelentkező szociális gondok számbavételére, s úgy határozott, hogy minden mártból 2-2 küldött, valamint az ifjuság és a nők 2-2 képviselője hozza létre a Nemzeti Segély helyi szervezetét. A megalakult szervezet egy héttel létrejötte után már rendkívül fontos határozatot fogadott el, ki- mondta, hogy ... "a szegénységi bizonyítvánnyal rendelkező betegek a községtől kapott utalvánnyal bármelyik orvost felkereshetik, vagy kérhetik az orvos kihívását. Ezen utalványokat minden orvos a hónap elején a község pénztáránál elszámolhatja." A Nemzeti bizottság később arra utasította a községi előljáróságot, hogy az ellátatlanok számára a képviselőtestület által elhatározott holdankénti két kilógram terményt szedesse be és adja át a Nemzeti Segély szervezet számára, hogy abból a hadiözvegyek, hadiárvák és a hazatérő hadifoglyok gyors megsegítése biztosítható legyen. A fenti intézkedésekből az öntevékenység korszerűsége szembetűnő.122.

Határozott szociális intézkedések jellemezték a

Tótkomlói Nemzeti Bizottság tevékenységét is. Itt arra utasították a helyi Nemzeti Segély Bizottságot, hogy "az igen inséges viszonyok között élő családoknak a bizottság birtokában lévő ruha- és élelmiszersegélyekből juttassanak, a rendelkezésre álló, de elszállításra szállítási akadályok miatt nem kerülő romlandó árukat pedig fele-fele arányban juttassák el a kórháznak, illetőleg a napközi otthonnak. A segélybizottság az evangélikus népiskola igazgatóját azzal bizta meg, hogy írja össze azokat a tanulókat, akik ruhahiány, vagy nagyon hiányos ruházat miatt nem látogatják az iskolát. 98 tanuló segélyezését rendelték el, lehetővé tették ezzel a szegénysorsu tanulók rendszeres iskolába járását. Ugyancsak ez a bizottság utasította a helyi előljáróságot arra, hogy egy helybeli világtalan kosárfonó részére szociális juttatásként rádiókészüléket utaljanak ki. A demokratizmus szellemében arra is megkérte a Nemzeti Segély Tótkomlói Szervezete a helyi nemzeti bizottságot, hogy a koldulást, mint "a mult rendszer szégyenletes nyomát" tiltsa be.^{123.}

A Mezőmegyeri Nemzeti Bizottság 1945. májusában elhatározta, hogy azoknak a hadirokkantaknak, vagy hadiözvegyeknek a járandóságát, akiknek esetében a havi járulék nem teszi ki a negyven pengőt, a község saját anyagi lehetőségeire támaszkodva öntevékenyen és egységesen negyven pengőre emeli fel. ^{124.}

Békéssámszonban a Demokratikus Nőszövetség helyi szervezete lépett fel kezdeményezően a szociális problémák megoldására. A helyi nemzeti bizottsághoz címzett beadványukban rámutattak arra, hogy a református szeretetházban tűrhetetlen állapotok tapasztalhatók. Az ápoltak még kenyérből sem kapnak annyit enni, hogy jól lakjanak. Arra kérték a nemzeti bizottságot, adjon felhatalmazást arra, hogy a szeretetház vezetését átvegyék. A nemzeti bizottság, tekintettel arra, hogy a községben akkor még nem alakult meg a Nemzeti Segély helyi szervezete, a Nőszövetségre bízta ennek a szociális problémának az eredményes megoldását.^{125.}

Jól mutatja a jelentkező szociális gondok demokratikus szellemben törekvő megoldását a Csorvási Nemzeti Bizottság egyik intézkedése is. A bizottság azt javasolta az állami iskola gondnokságának, hogy az egyik iskolai elttisztet a pincelakásból telepítse ki, és más, egészséges lakásról gondoskodjon számára, mondván: "Nem szociális az, hogy emberek családotól egészségtelen pincelakásokban éljék le életüket."^{126.}

Az Orosházi Nemzeti Bizottság arra szólította fel 1945. áprilisában a Nemzeti Segély városi szervezetét, hogy részletes tervet dolgozzon ki a városban jelentkező szociális gondok távlati megoldására vonatkozóan. A nemzeti segély jelentéséből kitűnik, hogy tervbevették kór-

ház létesítését, valamint munka- és gyermeküdülő szervezését, továbbá olyan menház építését, ahol minden munkapéptelenné váló egyén megfelelő elhelyezést nyerne. Javaslatokat dolgoztak ki a városi szülőotthon bővítésére és korszerűsítésére.¹²⁷ A tervek megvalósulást jelzi Szemenyei Pálnak a Nemzeti Segély városi vezetőjének a helyi lapban közzétett nyilatkozata: "Mig az orosházi közönségnek szive és lelke van, addig a Nemzeti Segély munkája biztosított!" Az ügyintéző rámutatott arra, hogy "szegény ország vagyunk, szegények a lehetőségeink is, anyagiakban még szegény a demokrácia, de most kezd gazdagodni lelkiekben és szellemiekben, és ennek a gazdagságnak legübb kifejezője a Nemzeti Segély." Megtudjuk ebből a nyilatkozatból, hogy a hadikórházban 1945. júliusában 170 beteget kezeltek, javítottak fel, akik testiekben és lelkiekben megerősödve rövidesen el is hagyhatják a kórházat. Összesen 650 pesti gyermek nyaraltatását bonyolította le a helyi Nemzeti Segély, ezek közül 25-30 gyermeket a gyopárosi napközi otthonban helyeztek el, felügyeletükről, egészségügyi ellátásukról maximálisan gondoskodva. Nem feledkezett meg a Nemzeti Segély a rohammunkásokról, és a mezőgazdasági munkákban különösen kitűnt földművesekről sem. Akik a rohammunkáknál elsők voltak, értékes ajándékot kaptak. Az ügyvezető megjegyezte: "A mezőgazdasági munkák során kitűnt egy új földhözjutta-

tott és egy régi kiskazda is. Ezek olyan ajándékot fognak kapni, amire most nagyon nagy szükség van." Megszervezték Orosházán a beteg és egészségileg leromlott orosházi gyermekek és felnőttek rendszeres tejellátását is. A Nemzeti Segély Orosházi Szervezete a megye legaktívabb szociális testületei közé tartozott.^{128.}

Magyarbánhegyesen szintén a demokratikus pártok 2-2 képviselőjéből szerveződött a Nemzeti Segély helyi szervezete, ezenkívül a MADISZ is részt vállalt annak munkájában. Az ottani nemzeti bizottság jóváhagyta a helyi Nemzeti Segély azon javaslatát, hogy az akció támogatására és megindítására a malmok, a Futura Szövetkezet, valamint a terménykereskedők bruttó forgalmuk 0,25 %-át természetben, a többi üzemek és vállalatok pedig bruttó forgalmuk 0,5 %-át készpénzben el minden hónap 5. napjáig a helyi segélyszervezetnek.^{129.}

Dobozon nemzeti segély elnevezésű szervezet helyett a helyi Nemzeti bizottság Szociális Bizottság létrehozására vonatkozó javaslatot fogadott el, s biztosította annak tevékenységét támogatásáról.^{130.}

Érdekes módon fonódott össze a szociális törekvés demokratikus jellege a magántulajdon tiszteletbentartásával a Nagyszénási Nemzeti Bizottság egyik állásfoglalásában. Sonkoly Mihály 1945. szeptemberében arra kérte a helyi nemzeti bizottságot, hogy három újszülött gyer-

mekének tejjel történő ellátására a római katolikus plébános részére visszajuttatott tehenet újra megkaphassa. A nemzeti bizottság a folyamódó kérését ugyan "a magántulajdon szentségére való tekintettel" elutasította, de gondoskodott arról, hogy a kérelmező a csecsemők ellátásához szükséges tejet a községi tejcsarnokból rendszeresen megkapja.^{131.}

A nemzeti bizottságok támogatását élvező segélybizottságok nemcsak a helyi szociális gondok megoldására törekedtek, hanem az országos nehézségek leküzdéséhez is igyekeztek segítséget adni. Nagy jelentősége volt annak a kompenzációs üzleti kapcsolatnál tulmutató törekvésnek, amely Békés megye városai, községei, valamint a dunántúli bányavárosok és ipari központok között a kölcsönös támogatás alapján már 1945. elején kifejlődött. Békéscsabán 1945. januárjában megtartott tömeggyűlésen Szobek András felhívással fordult a város lakosságához, s kérte, nyújtson a város hatékony segítséget a borsodmegyei bányászok élelmezésének megjavításához.^{132.}

Gádoroson ugyancsak 1945. januárjában a demokratikus pártok 2-2 képviselőjéből pártközi bizottság alakult a diósgyőri munkások és a salgótarjánai bányászok megsegítésére.^{133.} Gyulán a helyi Nemzeti Segély határozatban mondta ki: "A Borsod megyei bányászok a német katonasággal szemben tanusított önfeláldozó, hősiességükért

megérdemlik a segítséget." ¹³⁴. A Tótkomlói Nemzeti Bizottság szintén foglalkozott ezzel a kérdéssel: "Szükségesnek látja a nemzeti bizottság azoknak a munkásoknak a megsegítését, akik bátor kiállásukkal megmentették nemzetünknek a gyári berendezéseket a kivonuló német csapatok pusztításaitól, éppen ezért elrendeli, hogy a jelenleg nagy inségben szenvedő munkástelevérek megsegítése érdekében Tótkomlóson gyűjtés útján gabonát, bármilyen terményt, előjóságot szedjen össze mindhárom párt ifjúsága." Ebben a községben az ózdi és diósgyőri munkások részére összegyűjtött búzát a malmok ingyen őrölték meg, s 1945. februárjában 5 vagon élelmiszerrakományt minden párt 1-1 képviselője kísért el a munkásvárosokba. ¹³⁵.

Békés megye és a dunántúli munkásvárosok kapcsolatai később állandósultak. Békéscsabának és Salgótarjánnak te tsvérvárosi kezdeményezései jelentősen hozzájárultak a megye energiaellátásának megjavításához, ami az üzemek termelőmunkája beindításának és tartósításának elengedhetetlen előfeltétele volt. Természetes, hogy a szociális kapcsolatok a kölcsönösség alapján a politikai szövetség erősödésében is szerepet játszottak. Erre utal a Szabad Nép 1945. május 6-i számában megjelent cikk is: "Élelmet ad - mezőgazdasági szeraszámokat kér a viharsarok népe." Az írás beszámol arról, hogy a MÁVAG-ban a kommunista párt üzemi szervezete a májusi versenyt értékelte.

A gyűlés egyik szónoka Szobek András, Békés megye főispánja volt, mint ahogyan a lap írja..."azé a Békés megyéé, amely elsőnek sietett az éhező főváros megsegítésére, és azóta is rengeteg élelmet küldött Budapestre." Szobek András beszédében többek között hangsúlyozta: "Az ipari munkásság végre a földmunkássággal ünnepelhetné május elsejét. Mikor Békés megye dolgozóinak üdvözlétét tolmácsolom, nem lehet elhallgatnom, hogy Békés megye kérő tekintettel fordul Budapest felé. Szerszámra, ásóra, kapára van szükségünk, és ezeket a főváros munkásainak kell számunkra megtermelniük."¹³⁶.

Jelentős szerepet vállalt magára a Nemzeti Segély Békés megyében a hazatérő hadifoglyok megsegítésében, a hadikórházak ellátásában, valamint a szerveződő, demokratikus hadsereg élelmezésében is. A Nemzeti Segély békéscsabai szervezete 1945. januárjában felhívással fordult a megyében tevékenykedő nemzeti bizottságokhoz és községi előljáróságokhoz, hogy a hadifoglytáborokból tömegesen hazatérő magyar katonák ellátását közfeladatnak tekintsék. Ez a felhívás rámutatott arra, hogy a hazatérők rendkívül gyenge kondícióban vannak, a hiányos táplálkozás miatt soknak jártányi ereje sincs. Békéscsaba a hazatérő hadifoglyok útjába eső első olyan nagy állomás, ahol a vonatok hosszabb ideig tartózkodnak, és ..."így mód van arra, hogy a nagy uttól elcsigázott testvéreinket élelem-

mel és frissítőkkal lássuk el." Arra is figyelmeztetett ez a felhívás, hogy "Békéscsaba kamrái nagyon kiürültek", ezért az egész megyének segíteni kell. Azonnal kell cselekednünk, ez szent kötelességünk! A Békéscsabai Nemzeti Bizottság a jelentékeny probléma megoldására Népgondozó Hivatal felállítását határozta el. Addig is, amíg ez megszerveződött, a Nemzeti Segély egy közkonyha működését rendelte el a békéscsabai vasutállomás területén.^{137.}

Átérezte ennek a problémának a súlyát az Orosházi Nemzeti Segély szervezete is. Az ottani szervezet felhívással fordult Orosháza lakosságához, adakozásra szólította fel őket. A jelentékeny segítség szükségességét a következőképpen magyarázta: "Az átutazó hadifoglyoknak is juttatunk élelmiszereket, a saját földijeink pedig, kivétel nélkül mindegyik, aki nálunk jelentkezik és arra szüksége van 600 pengő értékben kap segítséget. Körülbelül ezer földit várunk haza. Akkor bizony ez a támogatás 600.000 pengőbe kerül." Az Orosházi Nemzeti Segély az átutazó hadifoglyok ilyen nagy volumenű támogatását szinte pár óra leforgása alatt képes volt megszervezni. Nagy érdemei voltak ebben a Demokratikus Nőszövetség aktivistáinak, akik mint a korabeli tudósítás írta: "Nagy kosarakban hordták a kenyeret a hadifoglyokat szállító vagonokhoz." ^{138.}

A Kondorosi Nemzeti Bizottság szintén az MNDSZ ja-

vaslatára hozta létre a Nemzeti Segély szervezetét a községben. Működésének szükségességét így indokolta: "Tekintettel arra, hogy a Nemzeti Segély az a szerv, amely sokrétű, nemes munkája mellett hadifoglyaink megsegítését is első feladatának tekinti, a nemzeti bizottság a nemes cél érdekében utasítja a Nőszövetséget, hogy alakítsa meg a Nemzeti Segély helyi szervezetét."^{139.}

Gádoson 1945. márciusában husz sebesült katona élelmezéséről gondoskodott a nemzeti bizottság úgy, hogy a jobb módban élők egyet-egyét lakásukon ellátásra elvállaltak. Ugyancsak a helyi nemzeti bizottság javaslatára 7432 pengőt osztottak ki a hadiárvaik között. A bizottság azzal a kéressel fordult a honvédelmi miniszterhez, hogy a szovjet fogságban lévő volt magyar katonák érdekében a legmesszebbmenőleg lépjen közbe a szovjet hadvezetőségénél, javasolta, hogy az ártatlan hadifoglyok helyett szedjenek inkább össze volt nyilas vezetőket, s azokkal cseréljék ki őket. Az Oroszázi Járási Nemzeti Bizottság megelégedéssel vette tudomásul, hogy ... "a föllállítandó hadikórház céljaira szükséges felszerelési tárgyak együtt vannak, a község 850 sebesült magyar hadifogoly hat napi élelmezéséről tud gondoskodni."^{140.}

A Gyulai Nemzeti Bizottság 1945. májusában azzal a kéressel fordult a hadügyminiszterhez, hogy lépjen érintkezésbe az illetékes szovjet hatóságokkal, tegyék lehe-

tővé a hadifoglyokkal való érintkezést levelezés formájában, mert mint írták: "Ilymódon a lakosság nagy részének aggodalmait el lehetne oszlatni, és nagy megnyugvással szolgálna már néhány sor is."¹⁴¹.

A szociális intézkedések demokratizmusát mutatja a Békéscsabai Nemzeti Bizottságnak a gyulai Pénzügyigazgatósághoz intézett azon javaslata, melyben kérték, hogy trafik-engedélyt csak az elmúlt rendszer üldözöttjeinek, partizánoknak, a demokratikus hadsereg hadirokkantainak és azok hozzátartozóinak adjanak ki.¹⁴².

Az Oposházi Járási Nemzeti Bizottság a demokratikus magyar hadsereg éhezésének haladéktalan orvoslása ügyében fordult beadvánnyal Békés vármegye főispánjához: "Főispán Ur! Ehező hadseregünk ellátásra kérünk sürgős intézkedést! A nemzeti bizottság értesülése szerint a hajmáskéri táborba éheznek a katonák. Sürgős, nagyon sürgős intézkedést kérünk az illetékesektől, hogy a nyugtalanság megszűnjön" - olvashatjuk a peticióból.¹⁴³.

Rendkívül nagy jelentősége volt a nemzeti bizottságok szociális tevékenységében azoknak az akcióknak, amelyek a válságos körülmények között tengődő nagyvárosok, elsősorban a főváros gyermektársadalmának megsegítésére vonatkoztak. A háboru okozta élelmiszerhiányokat, a hihetetlenül rossz lakáskörülményeket a kisgyermekek érezték legérzékenyebben. A jövő szempontjá-

ből elsődleges feladat volt az ő ellátásukról gondoskodni. Békés megye ebben is példát mutatott. Békéscsabán 1945. márciusában jelentek meg az utcán azok a rendkívül agitativ jellegű plakátok, melyek a fővárosi gyermekek megsegítésére szólították fel a város lakosságát. A "Segíts a gyermekeken!" címszó alatt megjelent felhívás egyebek között megállapította: "Történelmünk legnagyobb válsága következtében népünk létfennmaradása végveszélybe került. A háboru és az elbukott rendszer bűnös politikája olyan hatalmas rést ütött a magyar nép soraiban, amelyet a természetes szaporulat belátható időn belül nem képes betölteni. Az igazságtalan háboru nyomában járó szenvedések és nélkülözések most nemzetünk jövőjének legfőbb biztosítékát, a magyar főváros szeretett gyermektársadalmát sujtják. Budapesten elárvult, nyomorgó gyermekek olyan megpróbáltatások sulya alatt sinylódnak, melynek elviselésére zsenge szervezetük és a hónapokig tartó egészségtelen életviszonyaik következtében képtelenek. A fővárosi gyermekek életének megmentése egyetlen becsületes magyar ember számára sem lehet közbős. Mindenkinek fel kell ismernie, hogy néünk felemelkedését és boldogulását kizárólag úgy szolgálhatjuk, ha az öncélú, egyéni élet tartózkodásából a közösségi áldozatvállalásnak és a társadalmi jótekonyságnak fáradtságos, de emberhez méltó útjára lépünk." A továbbiakban

a plakát szövege tipográfiaailag is kiemelte a következőket: "A budapesti gyermektársadalmat meg kell mentenünk! Ez a magyar létfenntartás parancsa!" Arra is rámutatott a felhívás, hogy Békéscsaba a háborús végzet kegyeiből Budapesthez viszonyítva kiváltságos helyzetet élvez, "mely bennünket arra kötelez, hogy a legnagyobb áldozatkészséggel járuljunk a fővárosi gyermekek megsegítésének ügyéhez. Minden családnak vállalnia kell legalább egy sorsára hagyott, vagy ellátatlan gyermek gondozását." Hangsúlyozta a felhívás, hogy a segélynyújtás emberi kötelezettsége alól sem kényelmi, sem anyagi okokból nem mentesülhetnek a város becsületes lakói, mert aki közömbös marad az éhező gyermekek sorsa iránt, az egyszersmind méltatlanná is válik a magyar demokrácia felépítésében való részvételre. A plakát szövege a következő mondattal fejeződött be: "Mentsük meg fővárosunk nyomorgó gyermekeit, és velük együtt mentsük meg a magyar nép jövőjét!" A felhívást a Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok nevében dr. Lukács Pál, a város megbízott polgármestere írta alá.^{244.}

A felhívás hatására Békéscsaba lakosai tömegesen keresték fel a város szociális ügyosztályát, a felekezeti lelkesítő hivatalokat, a politikai pártok hivatalos helyiségét, a városi MNDSZ irodáját, és jelentették be csatlakozásukat a fővárosi gyermekek megsegítésére indult akcióhoz. A gyermekek megsegítésére vonatkozó szo-

ciális akció számos jelével találkozhatunk a községi nemzeti bizottságok korabeli iratanyagában is.

Gyomán Göttler/Győri/Imre, a helyi kommunista párt titkára, Endrődön szintén a kommunista Szelei József irányították a fővárosi gyermekek vidékre való kihelyezésének és fogadásának nemes akcióját. Gyomán nemcsak a családoknál helyezték el az arra rászoruló gyermekeket, hanem központi üdülőhelyet is létesítettek, gondoskodtak az iskoláskorú tanulók oktatásáról. Azokat az élelmiszereket, melyeket a feketézóktól koboztak el, a Nemzeti Segély rendelkezésére bocsájtották, ezeket pedig a szervezet elsősorban a gyermekek élelmezésére használta fel.^{145.}

Vésztőn a helyi nemzeti bizottság mellett a Magyar Pedagógusok Szakszervezete lépett fel kezdeményezően a fővárosi gyermekek megsegítésével kapcsolatosan. A szakszervezet aktivistái négyszáz jelentkezési ívet osztottak ki az egyházak, iskolák és a pártok között, s valamennyi megértésre talált.^{146.}

Tótkomlósán Móré János, a Nemzeti Segély országos központjának megbízottja mondott köszönetet a helyi nemzeti bizottságnak 1945. júliusában azért, mert a község 207 budapesti és pestkörnyéki gyermek elhelyezését magára vállalta. Békéssámszonban 63 nehéz körülmények között élő fővárosi gyermeket helyeztek el tartósabb időre.^{147.}

A Békés megyében eredményesen megszervezett gyermek-szociális akció a nélkülözhetetlen segítség eredményei mellett nagy mértékben hozzájárult a demokrácia erőinek egyéb területein tapasztalható összeforrottsága kialakulásához. Természetesen nemcsak a gyermektársadalom megsegítését célozta mindez, hanem a főváros lakosságának megsegítését is. A Békés megyében tevékenykedő nemzeti bizottságok különösen 1945. februárjában-márciusában nyújtottak sok segítséget az éhező főváros lakosainak, munkásainak, sorra csatlakozva az országos méreteket öltő segélyakciókhoz.

Endrődről 1945. februárjában jelentős mennyiségű és értékű élelmiszerküldemény indult a fővárosba. A helyi lakosság gyűjtéséből 2.830 kg. kenyeret, 235 kg. lisztet, 106 kg. babot, 398 kg. szalonnát, 82 kg. füstölt húst és 68 kg. kolbászt küldtek Budapest élelmezésének megjavítására.^{148.}

A Csorvási Nemzeti Bizottság 1945. január 27-i jelentéséből tudjuk, hogy a község két vagonot kapott az éhező főváros élelmiszerrel történő megsegítésére. A községben január 28-án a helyi kommunista párt kezdeményezésére demonstratív gyűlést hívtak össze, amelyen a föld-reform gyors végrehajtásának igényén túl elsősorban Budapest szociális megsegítéséről esett szó.^{149.}

A Gádorosi Nemzeti Bizottság 1945. február 28-án

megtartott ülésén Szabó Mihály, a Nemzeti Segély helyi szervezetének vezetője tett jelentést a gyűjtés addigi eredményeiről. Gádorosról a következő, jelentős élelmiszerszállítmányt küldték a fővárosba:

A küldött élelmiszer megnevezése:	Mennyisége:
Buza	266 mázsa 96 kg.
Bab	45 mázsa 82 kg.
Tengeri	34 mázsa 77 kg.
Burgonya	59 mázsa 00 kg.
Borsó	2 mázsa 48 kg.
Vöröshagyma	8 mázsa 62 kg.
Liszt	3 mázsa 50 kg.
Szalonna	2 mázsa 10 kg.
Mák	14 kg.
Sárgarépa:	11 kg.
Füstölt hus	8 kg.
Füstölt kolbász	3 kg.
Sonka	23 darab
Tojás	136 darab

A község a fentieken kívül 1.552 pengő gyorssegélyben részesítette Budapest lakosságát.^{150.}

Az Orosházi Járási Nemzeti Bizottság ugyancsak 1945. februárjában foglalkozott a helyi segélyakció eredménye-

ivel. Itt a Nemzeti Segély titkára azt jelentette, hogy 7 vagon élelmiszerrakományt szállítottak Budapestre. A nemzeti bizottság nagy meglepéssel vette tudomásul, hogy a szállítmány meg is érkezett, azt a főváros alpolgármestere ünnepélyes külsőségek között vette át. Arra is utal a nemzeti bizottság jegyzőkönyve, hogy a járás községeiben több vagonnyi élelmiszert gyűjtöttek össze, amelyeket szállítási eszközök hiányában nem tudtak azonnal utnak indítani.^{151.}

Az orosháziak akciójának sikerére utal a Népszava 1945. február 23-i számában megjelent cikk is: "Orosháza ismét tanubizonyságot tett mindig segíteni akaró testvéri érzelmeiről. Szarvas lakóival összefogva újabb nyolc vagon élelmiszert juttattak el a főváros lakosságához. A szállítmányból 48.000 kg. Orosháza népének adománya, főleg kenyér, liszt, buza, bab."^{152.}

A főváros megsegítésére vonatkozó élelmiszerszállítmányokról a Közellátási Kormánybizottság /vezetője az a Vas Zoltán volt, aki a demokratikus közigazgatás megszervezésében Békés megyében 1944. őszén a kommunista párt megbízásából jelentős munkát végzett/ időközönként országos kimutatásokat készített, és azokat közzétette a központi lapokban. A Békés megyében kibontakozó segélyakció nagy volumenére következtethetünk az 1945.február 17 - február 26 közötti országos kimutatás adataiból:

Város, község:	A fővárosba küldött vagonok száma:	élelmiszer mennyi- ség súlya:
Békéscsabáról	9	105.894 kg.
Szarvasról	7	57.151 kg.
Orosházáról	7	55.600 kg.
Gyomáról	4	24.844 kg.
Csorvásról	5	41.176 kg.
Nagyszénásról	3	27.451 kg.
Mezőberényből	1	14.400 kg.
Gyuláról	1	14.124 kg.
Mezőhegyesről	1	13.370 kg.
Endrődről	1	6.944 kg.
Békés megyéből	39	360.954 kg.

Ugyanebben az időben a Közellátási Kormánybiztosság az ország egyéb területeiről küldött élelmiszersegélyekről is összesítést készített. Érdeemes ennek adatait összehasonlítani a Békés megyei segélyakció adataival:

A következőkben közölt kimutatásnak Békés megyei adatokkal való összehasonlítása arról tanuskodik, hogy a vonatkozó periódusban a Budapestre küldött élelmiszer-

vagonok számát tekintve Békés megye 47,05 %-os arányban, az élelmiszerek súlyát tekintve pedig 35,44 %-os arányban vette ki részét az országos 100 %-hoz viszonyítottan a főváros megsegítéséből: 153.

Város, község:	A f ő v á r o s b a k ü l d ö t t vagonok száma:	élelmiszer mennyi- ség sulya:
----------------	---	----------------------------------

Karcagról	11	123.825 kg.
Nyiregyháza-ról	11	119.797 kg.
Kisujszállásról	10	142.700 kg.
Hódmezővásárhelyről	9	127.080 kg.
Hajdunánásról	5	80.155 kg.
Berettyóujfaluról	5	58.289 kg.
Makóról	3	27.000 kg.
Törökszentmiklósról	2	7.410 kg.

Összesen:	56	686.256 kg.
-----------	----	-------------

Békés megye és az or- szág egyéb egységei:	95	1047.210 kg.
---	----	--------------

A fentiek alapján érthető, hogy az ország vezetői nagy elismeréssel nyilatkoztak a segélyakció sikeréről, abban Békés megye szerepéről. Dr. Valentiny Ágoston igazság-

ügyminiszter a következőket mondta: "Az ország legszerencsésebb része, Dél-Magyarország tudja kötelességét Budapest lakosságával szemben. A budapesti gyermekeknek nyújtott otthonnal a gyermekek ellátását már meg is kezdte, s a felküldött élelmiszerekkel is biztosítja." ¹⁵⁴.

A fővárosban megjelenő központi lapok a segítséggel kapcsolatban egyértelműen megállapíthatták: "A vidéknek tartozó elismerés során nem lehet meg nem említeni Békés megyét, amelynek lakossága főispánja, Szobek András felszólítására a legtöbbet küldte Budapestre." ¹⁵⁵.

Természetesen Békés megyének a főváros megsegítésére vonatkozó áldozatkészsége nem maradt viszonzatlan. A gazdasági élet fokozatos konszolidációjának idején Budapest viszonozta ezt a segítséget, mezőgazdasági erő- és munkagépekkel, az ipari termelésnek a mezőgazdaságban nélkülözhetetlen sok kellékével, közszükségleti cikkekkel járult hozzá megyénk hiányosságainak enyhítéséhez. A Békés megyében eredményesen kibontakozó Nemzeti Segély akciója a munkás-paraszt szövetség erősödésének alapvető bizonyítéka is volt. Kifejlesztette és erősítette a kölcsönös egymásra utaltság szálait, amelyeknek a népi hatalom biztosítása, stabilitása szempontjából politikai jelentősége volt.

6. A Békés megyei nemzeti bizottságok néhány kulturális intézkedése

Népi demokráciánk első évének bemutatása vázlatosan sem lenne teljes, ha a politikai, társadalmi, gazdasági és szociális kérdések megoldására vonatkozó törekvések mellett megfeledkeznénk azoknak a törekvéseknek a szemmel tartásáról, amelyek a közoktatásügyre, közművelődésre, általában a kultúra területeire vonatkoztak, és szerves részét képezték a demokratizálódási folyamatnak. Ezeken a területeken is jelentős művelődéspolitikai feladatok álltak a nemzeti bizottságok, valamint az azok kezdeményezésére alakult különböző kulturális bizottságok, népművelési szervezetek és tanácsok előtt.

Békés megyében a háborús hadszíntér a művelődés területein is éreztette hatását. 1944. szeptemberében a legtöbb iskolában vagy meg sem indult a tanítás, vagy csak formálisan vette kezdetét. Az iskolai élet megindulását a megye gyors felszabadulása után is több tényező hátráltatta. Az iskolák épületállaga, butorzata, szertári felszereltsége alapvető károkat szenvedett. A nevelők egy része a demagóg háborús hisztéria hatására elhagyta munkahelyét. Természetesen az új rendszer művelődésügyi igényei sem alakulhattak ki az egyik napról

a másokra. Ahol azonban a helyi nemzeti bizottságok teljesen gyakorolták az első hónapokban az államhatalmi funkciókat, ott találkozniok kellett törekvéseik közben olyan kulturális gondokkal, amelyeket még a mult rendszer "hagyományozott" rájuk, de olyan igényekkel is, amelyek már a megváltozott társadalmi és politikai helyzetből fakadtak. A közművelődés minden területén éppoly öntevékenységre volt szükség, mint az élet egyéb munkaterületein. A Békés megyei nemzeti bizottságok ezirányu kezdeményezései pedig esetenként országos inspirációt is adhattak, s negyed évszázad távlatából is többségükben korszerűeknek, maradandóknak tűnnek ezek a kezdeményezések.

A közművelődési problémákkal mindenekelőtt a nemzeti bizottságok politikai, gazdasági, szociális intézkedéseinek ismertetése és eredményes propagálása függött össze. Ezért Orosházán a helyi nemzeti bizottság már 1945. január 7-én elfogadta Birkás Imrének az orosházi kommunisták képviselőjének azon javaslatát, hogy az "Orosházi Hírek" címmel megjelenő lap a helyi nemzeti bizottság sajtóorgánuma legyen, szerkesztését demokratikus koncepciók határozzák meg. A lap volt főszerkesztőjét leváltották, helyébe kommunista főszerkesztőt állítottak.

A cserével kapcsolatban a nemzeti bizottság leszögezte: "Bár egy ember egzisztenciájáról van szó, a háboru folyamán több egzisztencia ment tönkre." 156.

Az orosháziak világosan látták, hogy ennek a helyi lapnak a kiadása, szerkesztése alapvetően politikai kérdés. Megítélésüket a lap első évfolyamának következetes demokratizmusa mindenben alátámasztotta. Hasonló módon foglalt állást a Gyulai Nemzeti Bizottság is a városban megjelenő "Alföld" című napilappal kapcsolatban.

Békéscsabán 1945. február 1-én fogadott el a nemzeti bizottság határozatot helyi sajtóbizottság által szerkesztett városi lap indítására.^{157.}

A kultúra és a politikai tájékoztatás demokratizmusának helyi adottságokhoz igazodó összefonódottságát jól mutatja a Tótkomlói Nemzeti Bizottság kezdeményezése is. 1945. márciusában az ottani nemzeti bizottság szlovák nyelven megjelenő hetilap kiadására vonatkozó tervezetet fogadott el. A "Slobodny LUD" címmel megjelenő politikai hetilapot a tervek szerint egy három tagú szerkesztő bizottság szerkesztette volna, amelyben a kommunista párt, a szociáldemokrata párt, valamint a helyi kisgazdapárt képviseltette volna magát egy-egy taggal. A helyi nemzeti bizottság a tervezet indoklásaként a következőket szögezte le: "Tótkomlós lakosságának 92 %-a szlovák anyanyelvű, ezért fontos, hogy a demokratikus elvek alapján anyanyelvén kapja az itteni nép a kulturát, hogy a magyar nyelv mellett anyanyelvét is tökéletesítse, ami

a multban nem történhetett meg... A demokratikus elvek ilyen alkalmazása csak építő jellegű lehet ebben az új, demokratikus Magyarországon."158.

1945. februárjában sorra alakultak a megye területén kulturális bizottságok, s körvonalazták saját feladatköreiket. Az Orosházi Nemzeti Bizottság február elsején fogadott el erre vonatkozó határozatot. A városban szerveződött testületnek minden kulturális megnyilvánulásban véleményező jogot biztosítottak, eredményes tevékenységéhez a demokratikus pártok egy-egy képviselőjük delegálásával járultak hozzá.159.

Ezek a kulturális bizottságok a közművelődés demokratizálására számos konstruktív javaslatot dolgoztak ki. A Tótkomlói Nemzeti Bizottság fontosnak tartotta, hogy összefogva a közszéki kulturális bizottsággal az ifjúság nevelése érdekében a fiatalok pártonkénti széttagolását a művelődés és a sport területein megakadályozza.160.

A Békéscsabai Nemzeti Bizottság 1945. február 28-án megtartott ülésén Viznyiczai János arra tett javaslatot, hogy "a békéscsabai muzeumot a mai új korszellemnek megfelelően szervezzék át, és erre vonatkozóan tegyenek javaslatot a városi képviselőtestületnek."161.

Vésztőn a Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok és a MADISZ felhívással fordult a közszéki előljáróságához a közszéki ifjúsági könyvtára felállításának érdekében.

Ez a felhívás a következőket hangsúlyozta: "Az ország domokban hever, anyagi eszközei hiányosak, ezért szükséges a lelki és szellemi romok felépítésében is segíteni. A jó könyv tudást jelent! A tudás jó erkölcsöt és becsületet! A jó erkölcs és becsület a nemzet felemelkedését jelenti!" A felhívás szövegét a pártok és az ifjusági szervezet vezetősei, valamint a községi nemzeti bizottság képviselői írták alá.^{162.}

A demokratikus közművelődési feladatok megvalósításának felelősségteljes feladatához csatlakozott Békés megye falusi értelmiségének döntő többsége. Erre utal a kondorosi értelmiség 1945. júniusában a helyi nemzeti bizottsághoz küldött levele. A levél megírására Révai Józsefnek a Szabad Nép-ben megjelent "Értelmiség és demokrácia" című cikke adott indítékot. A kondorosi értelmiség leveléből többek között az alábbi sorokat olvashatjuk: "Egyenként és összesen is részt kívánunk venni az egyes demokratikus pártok nemzetépítő munkájában, erre irányuló összes törekvéseikben készséggel állunk rendelkezésükre, tudásunkat, ismereteinket szívesen ajánljuk fel. Rombadólt hazánk felépítéséhez egy-egy tégladarabbal mi is hozzájárulunk." A levelet 22 személy írta alá, orvosok, gyógyszerészek, tanárok és tanítók, tanítónők, lelkészek, közöttük hat olyan személy, aki már a felszabadulás előtt nyugállományba vonult. A Kondorosi Nem-

zeti Bizottság válaszában kifejtette: "A nemzeti bizottság jóleső érzéssel és nagy örömmel fogadta a bejelentést. Az értelmiség nagy többsége csak úgy moshatja le magáról a mult hibáit, ha szívvel-lélekkel bele tud illeszkedni a demokrácia nemes munkájába."¹⁶³.

A kulturális bizottságok kezdeményezték Békés megyében a demokratikus felfogással ellenkező utcanevek megváltoztatását. Békéscsabán 1945. április 5-én foglalt állást ebben a kérdésben a helyi nemzeti bizottság. E tevékenységük demonstrálására álljon itt a Csorvási Nemzeti Bizottság 1945. márciusában elfogadott határozata, mely szerint a volt

Állami utcát - Bajcsy Zsilinszky,
József főherceg - Somogyi Béla,
Szent István utcát - Ady Endre,
Horthy Miklós utcát - Dózsa György,
Szent Imre utcát - József Attila,
a Piacteret pedig -- Szabadság tér
névre változtatta.¹⁶⁴.

Említettük már, hogy a demokrácia szellemében a megyében tevékenykedő nemzeti bizottságok kezdeményező lépéseket tettek a Békés megye területén élő nemzetiségek anyanyelvi kulturájának ápolására. Különösen Tótkomlóson volt tapasztalható ez a törekvés, noha megítélésünk szerint nem volt egészen mentes a tulzásoktól sem. 1945.

márciusában a Magyar Kommunista Párt tótkomlói szervezete beadvánnyal fordult a helyi nemzeti bizottsághoz, amelyben azt kérte, hogy az iskolákban nyerjen polgárjogot a szlovák nyelv tanítása. Indoklásként a következőket írták: "A náciizmus összeomlás előtt áll, az európai háború vége felé közeledik. A béketárgyalásokig kevés idő van hátra, hogy megmutassuk: Az új demokratikus Magyarország méltó a világ összes szabadságszerető népének bizalmára, és semmi köze nincs ahhoz a fasiszta rezsimhez, amely mindig feszültséget tartott fenn a demokratikus hatalmakkal, és az ország belsejében élő, más nyelven beszélő néprétegekkel." Valószínűleg a fentiek ösztönözhatték a Tótkomlói Nemzeti Bizottságot arra a nem egyértelműen helyeselhető elhatározásra, hogy 1945. júniusában azután arra kérjék Békés vármegye főispánját, tegyen lépéseket arra vonatkozóan, hogy Tótkomlós nevét "Szlovákkomlórsra" változtassák át. Indoklásként ezt írták: "Ami a Tótkomlós nevet illeti, nagyon sokan kifogásolják, hogy csúf név, ami igaz is, mert maga a tót név is az. Németül ez "halottat" jelent, ez pedig egy szorgalmas, dolgozó népre, mint amilyen falunk lakossága, sérelmes." Ugyanakkor a nemzeti bizottság azt is javasolta a helyi polgári iskolák igazgatóságának, hogy a következő tanévben magyar és szlovák nyelvű párhuzamos osztályok indítását kezdeményezze. A nemzeti bizottság utasította a község elől-

járóságát, hogy a közhangulatra való tekintettel a jövőben a hirdetéseket és dobolásokat két nyelven végezzék, a magyar szöveg után a megfelelő szlovák szöveget is fel kell olvasni.^{165.}

A nemzeti bizottságok fontos művelődési feladatuknak tartották a közművelődés demokratikus szellemének elterjesztését és érvényesülését. Erre utalnak a tótkomlópi, orosházi és vésztői nemzeti bizottságok intézkedései. Tótkomlóson a művelődés területén rendkívül sokat kezdeményező helyi kommunista párt javaslatára felszólították a nevelőket arra, hogy a nyári szünidőben demokratikus szellemben tartott előadásokkal járuljanak hozzá az új szellemű kultúra népszerűsítéséhez, a társadalompolitikai célok megvalósításához. Ugyanakkor a helyi nemzeti bizottság antidemokratikusnak tartotta és élesen elítélte, hogy a polgári iskolába járó tanulókat templombajlásra kötelezték. A helyi nemzeti bizottság már 1945. júniusában felvetette a fakultatív hitoktatás bevezetésének szükségességét. Hogy ez a probléma valóban aktuális volt, bizonyítja a Vésztői Nemzeti Bizottság 1945. áprilisából származó felhívása is. A vésztőiek is azt kérték az egyházak helyi vezetőitől, hogy "az eddigi régi rendszer helyett az új, demokratikus rendszerbe illeszkedjenek bele, és demokratikus alapon tanítsák, nevelgék az ifjúságot." ^{166.}

Az Orosházi Nemzeti Bizottság megszervezte a nevelők társadalompolitikai akadémiáját, a demokratikus pártok vezető beosztású tisztségviselői tartottak előadást a pedagógusoknak közművelődésügyi és politikai kérdésekről.

Többször szerepelt a nemzeti bizottságok napirendjén az iskolai oktatással kapcsolatos téma. A Békéscsabi Nemzeti Bizottság 1945. májusában munkaértekezletre hívta össze a város iskoláinak igazgatóit, amelyen a tanítás folytatásával, valamint a következő tanév előkészítésével kapcsolatos problémákat tárgyalták meg. A nemzeti bizottság elnöke a munkaértekezleten elmondott bevezetőjében hangsúlyozta: "Mindennek alapja a munka. Tanuljanak azért, hogy dolgozni tudjanak, és dolgozzanak azért, hogy tanítani tudjanak." A nevelők képviselője hozzászólásában kifejtette: "A nemzeti bizottságban olyan testületet lát, amely az iskolák, egyben az ifjúság nevelése munkájával komolyan foglalkozik."¹⁶⁷.

A nemzeti bizottságoknak a fasiszta maradványokkal kapcsolatos politikai tevékenységére utal a Tótkomlói Nemzeti Bizottságnak azon javaslata a még Debrecenből irányító vallás, és közoktatásügyi miniszterhez, hogy a német nyelv kötelező tanítását váltsa fel az iskolákban az orosz nyelv tantervileg kötelezően előírt oktatása. Ezt a javaslatot a helyi demokratikus pártok egyhangulag magukévá tették.¹⁶⁸.

Jól mutatja a közművelődési, közoktatásügyi feladatoknak a társadalompolitikai problémákkal való összefonódását az Orosházi Hírek 1945. májusában megjelent egyik interjúja is a közoktatásügyi államtitkárral. A nyilatkozat címében már megfogalmazódik a demokratikus iskolareform igénye: "Teljesen új iskolaszervezetre van szükség." Az államtitkár Békés megyei kezdeményezésekre utalva többek között a következőket mondta: "Ha jó köznevelésügyet akarunk, legelső kötelességünk a demokrácia érdekeinek szolgálata, amit csak úgy végezhetünk el eredményesen, ha legfontosabbnak tartjuk a népuralom tárgyi alapjainak lerakását. Ezek szerint a földreform megvalósulása legalább olyan jelentőségű köznevelési tényező, mint egy jó közoktatási törvény... A demokrácia mostani, kezdő fokán a helyes törekvések elindítása a politikai tényezők dolga."^{169.}

A nemzeti bizottságoknak az oktatás területén foglaltatott intézkedései és javaslatai, határozatai meglepő gyorsasággal foglalta meg Békés megyében az új társadalmi rendszer követelményeinek megfelelő, gyakorlati célt és általános műveltséget egyaránt biztosítani kívánó ugynevezett munkaiskolák igényeit. Békés megye mezőgazdasági jellegéből fakadóan elsősorban a középfoku mezőgazdasági szakemberképzésre tettek hasznos javaslatokat. Békéscsabán Horváth László igazgató fordult 1945.

juniusában azzal a kéréssel a városi nemzeti bizottsághoz, hogy anyagi téren támogassa az ókigyósi kastélyban létesítendő mezőgazdasági középiskola létesítését. A Tótkomlói Nemzeti Bizottság szintén arra vonatkozó javaslatot fogadott el, hogy a községi polgári iskolát idővel mezőgazdasági középiskolává kell átalakítani. A Csorvási Nemzeti Bizottság 1945. májusában magáévá tette a helyi kommunista párt és pedagógus szakszervezet javaslatára, hogy a község területén lévő kastélyparkban "gyermekotthont és modern munkaiskolát" létesítsenek. A gyakorlati mezőgazdasági oktatás céljaira közvetlenül a község határában 100 kataszteri hold megművelhető területet jelöltek ki. A létesítendő iskola célját a nemzeti bizottság a következőkben határozta meg: "Az iskolában a való élet megismertetésével az életre készítjük elő a gyermekeket."^{170.}

Már 1945. őszén kezdeményező lépések történtek a nemzeti bizottságok jóvoltából a múlt rendszer hibáiból fakadó művelődési hiányosság pótlására, a középiskolai műveltség elsajátítása lehetőségeinek megteremtésére. Megyénkben elsőként az orosházi evangélikus gimnáziumban indítottak 1945. őszén felnőttek számára dolgozók középiskolai tagozatát. Az iskola benépesítését a járás területén tevékenykedő nemzeti bizottságok fontos művelődéspolitikai feladatuknak tekintették és támogatták.^{171.}

A megyében tevékenykedő nemzeti bizottságokhoz - lát-

ván azok segítő szándékát - egyre gyakrabban fordultak kéréseikkel, problémáikkal az iskolák igazgatói, és az erőteljesen, gyorsan rendeződő tanügyigazgatási apparátus. A Békéssámsoni Nemzeti Bizottság 1945. novemberében pártközi értekezlet összehívását határozta el a helyi iskolák problémáinak megbeszélésére. Ezen ifj.Tóth Bálint ismertette az értekezlet határozatait. Eszerint: "A Békéssámsoni Nemzeti Bizottság az iskolák szénnel való ellátását igen fontosnak tartja, mert mostmár második éve nem tudnak a tanulók rendszeresen iskolába járni. A nemzeti bizottság kéri az előljáróságot, tegyen meg mindent, hogy az iskolák szénnel el legyenek látva" - olvashatjuk a korabeli jegyzőkönyvből.^{172.}

Tótkomlóson 1945. augusztusában, röviddel a tanév megkezdése előtt a helyi polgári iskola igazgatója panasszal fordult a nemzeti bizottsághoz. Bejelentette, hogy az arra illetékesek a nyári nagytakarítást nem végezték el. A panaszos többek között elmondta: "Az iskola van olyan fontos demokratikus intézmény, amellyel törődni kell, s ha a nemzeti bizottság és a községi képviselőtestület is annyira magáévá tette ezt az ügyet, nem mulhat ennek el nem intézése valakinek a nemtörődömségén, vagy felelősségén." A helyi nemzeti bizottság megvizsgálta a késedelem okát, még megfelelő időben intézkedett, s Tótkomlóson 1945. szeptemberében zavartalanul megkezdődhetett

a községi polgári iskolában a tanítás.^{173.}

A nemzeti bizottságok kulturális intézkedései sok esetben szociális problémákkal voltak kapcsolatban. A Békés-sámsoni Nemzeti Bizottság 1945. augusztus 14-én arra kérése egy beadványban a kultuszminisztert, hogy ... "a középiskolák székhelyein kétesítsen a teljesen szegény, jó tanulók részére ingyenes internátust, vagy mérsékelt díjazású otthonokat, ahol nem követelik meg a ma beszerezni se lehetséges ruházati felszereléseket."^{174.}

Érdekes módon Békésen a községi földigénylő bizottság kezdeményezte a külterületi iskola felállítását, mondván: "A gyermekek őszi és téli időben a nagy távolságokra való tekintettel ezidőszereint iskolai oktatásban nem részesülhetnek." A helyi nemzeti bizottság foglalkozott a javaskattal, s az abban az időben egyéb gondokkal is küzdő községi földigénylő bizottságra bízta a külterületen létesítendő iskola megszervezésének előkészítését.^{175.}

Az orosházi tantestületek vezetői 1945. szeptemberében tájékoztatták a nemzeti bizottságot a 37.000/1945. VKM. rendelkezés helyi adottságairól, amely már az általános iskolák megszervezésére vonatkozott. Az Orosházi Nemzeti Bizottság elrendelte, hogy az általános iskola V. osztályát mind az állami, mind a felekezeti iskolákban nyissák meg a városban. A közoktatásügy demokratizálódása tekintetében olyan intézkedés volt ez, amely kezdeményező

lépésként a tömegesedést a későbbiek során nagy mértékben elősegítette.^{176.}

1945. végén a nemzeti bizottságok kulturális tevékenységének összefogására és irányítására Békés megyében létrehozták Békés vármegye Népművelési Hivatalát. Az új hivatal sokszorosított körlevélben tájékoztatta a megyében tevékenykedő nemzeti bizottságokat célkitűzéseiről, támogatásukat kérve a feladatok megoldásához. Ennek a hivatalnak fő tevékenységi területe az iskolán kívüli népművelés megszervezése volt. Ennek a közművelődési területnek nem voltak a felszabadulás előtt előzményei Békés megyében, bár a különböző művelődési célzatu körök és egyesületek megszerzett tapasztalataira támaszkodni lehetett, s ezeknek egy része, különösen az olvasókörök, szocialista szellemű tradíciókkal rendelkezett. Mégis az új hivatalnak öntevékenyen kellett kialakítania munkamódszereit. A megyében működő nemzeti bizottságok megértették az új közművelődési terület nagy jelentőségét. Felhívással fordultak az összes politikai pártokhoz, a szakszervezetek helyi vezetőségeihez, az iskolák igazgatóihoz, hogy új típusú kulturális bizottságokat hozzanak létre, amelyeknek tevékenységét tartalmi irányítás szempontjából a megyei Népművelési Hivatalra bízta.^{177.}

A Népművelési Hivatal különösen sokat tett 1945. végén a könyv, az olvasás elterjesztése érdekében Békés

megyében. Ezzel magyarázható, hogy már 1945. nyarától rendszeresen működtek népkönyvtárak a megye különböző városaiban, községeiben, a legkisebb településeken is. Féja Géza így emlékezik erről: "Legnagyobb élményem a háttartalan emberi megértés volt. Mindenki segítette munkánkat, foghyhatatlan tüzzel égett akkor az építő emberek testvérisége, ez volt az igazi "kalória". 1945. nyarán már nékönyvtárat nyitottunk. Azután különösen kemény tél következett, természetesen szénhiánnyal, mert tönkretett gazdasági életünk éppen, hogy éledezett. A könyvtár öreg vaskályhájában egyszer sem gyújtottunk tüzet, és különösképpen mégse fáztunk. Egy időre a villanytelep működése is megbénult, de azért minden este kölcsönöztünk az olvasók öngyújtójának fénye mellett. Új emberi erényt ismertem meg: az olvasó hűségét."¹⁷⁸.

A Békés megyei nemzeti bizottságok által támogatott különböző kulturális bizottságok jelentékenyen hozzájárultak a közművelődés területén is kibontakozó forradalmi elképzelések valóra válásához. A művelődéspolitikai célkitűzések, és azok megoldására tett intézkedések sokasága bebizonyította, hogy az új kultúra jótékonyan vissza is hat az őt támogató társadalmi alapra. A Békés megyei nemzeti bizottságok kulturális eredményei negyed évszázad múltán is imponálóak, módszereik hatékonysága ma is követendő példa.

7. A nemzeti bizottságok szerepének elhalványu-
lása Békés megyében 1945. végén

A Békés megyei nemzeti bizottságok különböző területein fogatosított rendelkezései, határozott intézkedései azt bizonyították, hogy 1945. őszéig erejük és tekintélyük volt határozataknak érvényt szerezni. Ellenőrizték e határozatok végrehajtását, számonkérték a mulasztásokat, retorziókat alkalmaztak a szabotálókkal szemben. Beszámoltatták tevékenységük demokratizmusáról a hivatalos szerveket, megkövetelték a sérelmek orvoslását, gyorsan és határozottan maguk is intézkedtek, ha a szükség úgy kívánta. Tényleges tekintélyük volt. Egy év leforgása alatt öntevékenyen egy sor olyan társadalmi, politikai, gazdasági, szociális és kulturális probléma megoldását kezdeményezték, amelyre a Horthy-korszak 25 éve nem tudott sort keríteni.

Az 1945. ősztől egyre súlyosabban jelentkező gazdasági és társadalmi gondok azonban a koalíció országos válságát idézték elő. Éppen a tennivalók konstruktív megoldásának tömege idézett elő bizonyos aránytalanságokat. Addig, amíg a háboru utáni ájulásából az egyre inkább éledező magyarországi reakciónak egyetlen és kizárólagos törekvése a konszolidáció burkolt, vagy nyílt késlel-

tetése, destruálása, szabotálása volt, a demokrácia erői-
nak hihetetlenül nehéz körülmények között rendkívül szer-
teágazó feladatokat kellett egyidőben eredményesen megol-
dani. Ugyanakkor népi demokráciánk korai fejlődésében egy
törvényszerűen nyilvánuló konfliktussal is szembe kellett
nézni. Az új feladatok a központosítás gondolatát állítot-
ták előtérbe, az ujjaépítés eredményes befejezése az eddi-
gieknél jobb koordinációt igényelt. Ugyanakkor a centrali-
záció kezdettől fogva azzal a veszéllyel járt együtt, hogy
a kormányzati adminisztráció csak nagyobb politikai össze-
függésben garantálhatja a reakció térhódításának megakadá-
lyozását, sőt számolni kellett a reakció erejének bizonyos
átmeneti megerősödésével is. Az a koncepció, amit a nemze-
ti bizottságok helyi hatáskörére vonatkozóan a kommunisták
kidolgoztak, s amelynek az volt az alapja, hogy a nemzeti
bizottságok mintegy összekötő kapocsként funkcionáljanak
a kormány felé, elvileg helyes volt, de éppen a rendkívül
heterogén helyi adottságok miatt alkalmatlan egy kissé az
általános alkalmazásra. Megítélésünk szerint inkább azok-
ra a közigazgatási egységekre a sajátosságaihoz alkal-
mazkodott, ahol a nemzeti bizottságok nem tudtak tényle-
ges államhatalmi funkciót gyakorolni, mint azokéhoz, ahol
ennek gyakorlata valóra vált, megerősödött, s a nemzeti
bizottságuk közigazgatási intelligenciája, hozzáértése is
rengeteget fejlődött. Ennélfogva a centralizáció tulajdon-

képpen az országos egységes irányításának helyes igényéből kiindulva nemcsak támogatta a demokratikus törekvéseket, hanem esetenként és helyenként gyengítette is azokat azzal, hogy a politikai ellenőrzés általános hatáskörének növekedését javasolta ott is, ahol ennek biztosítására a tényleges és valóságos intézkedések során határozott helyi lépésekkel találkozhattunk. Máshol viszont éppen a helyi kezdeményezések bátortalanúsága tette kicsit "általánossá" ezt a fontos kérdést.

Azért bonyolult ez a probléma, mert a reakció visszahúzó erői sem "általában jelentkeztek". Az ezek elleni eredményes harcot tehát nem lehetett elválasztani az adott helyzettől és körülményektől, azok helyi ismeretétől. Valamennyi helyi intézkedési terület a forradalmi átalakulás dinamikus időszakában gyors reagálásigényelt, ehhez a ritmushoz pedig a néptömegek a jól tevékenykedő nemzeti bizottságok esetében már hozzászórtak. A centralizmusból természetesen következő késedelmes ügyintézés, a velejáró bürokrácia, és mindenekelőtt a helyi indítóokok ismeretének hiánya a reakció malmára hajtották a vizet.

A közigazgatás nemzetközi története általában az 1945-ös magyar sajátosságokkal ellentétes gyakorlatot tart számon. A megerősödött demokratikus centralizmus arra alkalmas időben, a néptömegek politikai aktivitásának fokozása érdekében decentralizálja a jogköröket. En-

nek azonban elengedhetetlen feltétele a központi hatalom megléte és szilárd ereje. Magyarországon 1944. végén nem volt olyan központi hatalom /formális megszervezése után 1945. első hónapjaiban sem volt!/, amely jogokat decentralizálhatott volna. A felszabadított területeken a népmozgalmak és a nemzeti bizottságok azzal, hogy a legválságosabb időszakban öntevékenyen cselekedtek, mintegy önmaguk számára decentralizálták a hatalmat. Természetes hát, hogy 1945. őszén, amikor a helyi tapasztalatok alapján ezek a népi szervek nem látták megfelelően biztosítottak a demokrácia védelmét, kétkedéssel fogadták a centralizációs törekvéseket.

Természetes, hogy a koalíció válságának országos tünetei ott voltak a legszembetűnőbbek, ahol a helyi demokrácia szálai sem fűződtek elég szorosra. Békés megye ebben a tekintetben kedvező helyzetben volt. Így az a furcsa ellentmondás keletkezett, hogy megyénkben a helyi politikai hatalom esetenként szilárdabb volt az országosénál, ez azonban kimondottan a helyi gazdasági, szociális, társadalmi, kulturális kérdésekre összpontosította minden erejét.

Hogy a politikai centralizáció időelőtti és korai volt, azt azok a korabeli megnyilatkozások is dokumentálják, melyek nem tudták világosan megmagyarázni célkitűzéseiket. A Budapesti Nemzeti Bizottság körlevelében pél-

dául a következőket olvashatjuk: "Forradalom van! Az elavult társadalmi rend csontvázát, a régi jogrendet kell sok tekintetben újjáalakítani. A demokráciának azonban érdeke, hogy a jogrend átalakuljék, fejlődjék, de ne bomoljon fel. Ezért a nemzeti bizottságok nem közvetlenül, hanem közvetve, a fennálló jogszabályok nyújtotta módon és úton igyekezzenek elősegíteni ezt az átalakulást. Tehát a nemzeti bizottságok, mivel nem hatóságok, nem másíthatják meg a hatóságoknak esetleg helytelen rendelkezéseit, vagy maguk nem adhatnak ki rendeleteket, hanem határozataikat, mint a demokratikus közvélemény kívánságát továbbítják a törvényes fórumokhoz, ahol azok a hibákat törvényes úton orvosolhatják." A továbbiakban arra hivatkozik ez a körlevél, hogy mivel a fővárosban vannak a törvényhozás és a végrehajtás legfőbb szervei, ..."a nemzeti bizottságok kezdeményező és ellenőrző tevékenysége a Budapesti Nemzeti Bizottságon keresztül juthat leghatékonyabban kifejezésre." Ugyanakkor kénytelen azt is elismerni, hogy a helyi nemzeti bizottságok nem központilag megszervezett és felülről irányított alakulatok, hanem közigazgatási egységeként a helyi demokratikus népakarat kifejezői: "spontán keletkezett demokratikus szervek." A körlevél javasolta, hogy az országban tevékenykedő nemzeti bizottságok a vármegyei bizottságokon keresztül közvetve, a törvényhatósági jogú városok és vármegyék pedig közvetlenül vegyék fel a kap-

csolatot a Budapesti Nemzeti Bizottsággal. A demokratikus jogoknak ilyen áttételes gyakorlása, a régi jogrend "bizonyos foku átalakítására" vonatkozó kísérlet nem elégítette ki azokat a nemzeti bizottságokat, melyeknek legdemokratikusabb javaslatai sok esetben éppen a valóságos, vagy vélt polgári jogrendi formulák bürokráciájába fulladtak bele. Békés megye messzemenően megértette a fővárosi munkástelevérek gazdasági nehézségeit, készségesen segített Budapest szociális megsegítésére, de ugyanebben az időben még korainak tartotta azt, hogy régóta óhajtott és öntevékenyen megszerzett, majd megvédett politikai jogait pusztán a nentralizáció meglehetősen ködös érdekei miatt megossza a felbomlóban lévő országos koalícióval.

1945. szeptember 4-én a Budapesti Nemzeti Bizottság javaslatára a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült demokratikus pártok elhatározták az Országos Nemzeti Bizottság megalakítását és összehívását. Ezzel lényegében megteremtődtek a jogi feltételei annak, hogy a megalakulás után azonnal kimondják: "Az Országos Nemzeti Bizottság az ország különböző területein működő helyi nemzeti bizottságok központi szerve. Mint ilyen, egységes állásfoglalást képvisel, és egyben egységes utmutatást ad az ország nemzeti bizottságainak." Érdekes és tanulságos a Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. július 5-i, valamint az Országos Nemzeti Bizottság 1945. augusztus 25-i körleveleinek

egy-egy állítását egymással szembeállítani. A Budapesti Nemzeti Bizottság körlevelében ez állt: "Miután a közlekedési viszonyok ezt mostmár lehetővé teszik, felhívjuk az ország nemzeti bizottságait, hogy a kapcsolatot a Budapesti Nemzeti Bizottsággal... vegyék fel." Másfél hónappal később az Országos Nemzeti Bizottság körlevelében a következőket olvashatjuk: "Az Országos Nemzeti Bizottság egyben felkéri az ország nemzeti bizottságait, hogy mivel az utazási nehézségek miatt ugysem tudnak részt venni az alakuló ülésen, a fent megjelölt időpontig írásbeli nyilatkozattal közöljék hozzájárulásukat az Országos Nemzeti Bizottság megalakulásához."

Nyilvánvaló, hogy az ilyen szervezés formális eredményekre vezethetett csupán. Az Országos Nemzeti Bizottság azzal is megelégedett, hogy az ország különböző területein funkcionáló nemzeti bizottságok..."azokat a tagjaikat akik egyben nemzetgyűlési képviselők is, és szeptember 5-én, a nemzetgyűlés megnyitására ugyis a fővárosba utaznak, hívják fel, hogy a szeptember 4-i Országos Nemzeti Bizottság ülésén jelenjenek meg." Annak ellenére, hogy az Országos Nemzeti Bizottság azonnal megalakulása után saját feladataként azt jelölte meg, hogy "az ország élő lelkiismerete" lesz a kormány felé - aligha tudott ennek a feladatának hiányos tömegbázisa miatt maradéktalanul eleget tenni.

A fenti ellentmondásokkal magyarázható, hogy a Békés

megyei nemzeti bizottságok iratai, jegyzőkönyvei vagy egyáltalán nem reagáltak ezekre a központosító törekvésekre, vagy pedig bíráló megjegyzésekben adtak hangot elégedetlenségüknek. A Kondorosi Nemzeti Bizottság 1945. szeptember 16-i jegyzőkönyvében például a következőket olvashatjuk: "Elnök felolvassa az Országos Nemzeti Bizottság leiratát, amelyben értesíti és hívja a községi nemzeti bizottságot az Országos Nemzeti Bizottság alakuló ülésére. Tekintettel arra, hogy a szeptember 4-én tartandó gyűlés meghívóját csak szeptember 16-án kapta kézhez a nemzeti bizottság, ennek folytán tárgytalannak tekinti az egész leiratot."¹⁷⁹ Feltételezhető, hogy a többi nemzeti bizottságok is hasonló késéssel értesültek az eseményről. Mindenesetre elgondolkoztató, hogy a vonatkozó periódusban a Békés megyében tevékenykedő nemzeti bizottságok egyetlen határozott csatlakozásának sincs nyoma az Országos Nemzeti Bizottsághoz a jegyzőkönyvekben és a nemzeti bizottságok dokumentációjában.

Arra vonatkozó utalásokkal azonban bőségesen találkozhatunk, amelyek ismételten megfogalmazzák a nemzeti bizottságok fontos szerepét demokratikus fejlődésünkben. Gyuska János a békéscsabai kommunisták képviselőjében ezeket mondta 1945. október 18-án a Békéscsabai Nemzeti Bizottság ülésén: "A népi demokráciának a nemzeti bizottság szelepe, tehát az itteni viszonyokat kell elsősorban

figyelembe venni. A rendeletek tiszteletben tartása mellett az emberi érzéseket sem hanyagolhatjuk el."180.

A vármegye főispánjának egyik bizalmas iratából azt is megtudjuk, hogy az Endrődi Nemzeti Bizottság ebben az időben nemcsak a helyi problémákat kísérte figyelemmel, hanem a hivatalos lapban megjelenő rendeleteket is, hogy azok megfelelnek-e a dolgozó nép érdekeinek.181.

Kondoroson ugyanebben az időben a békési járási főjegyző látogatása váltott ki elégedetlenséget, aki a reakció erőre kapását arra igyekezett felhasználni, hogy nyilvánosan difámlálja a pártok helyi szervezetei között vélt rossz viszonyt. A Kondorosi Nemzeti Bizottság azonnal reflektált a provokációra: "A bizottság sajnálattal veszi tudomásul ezen megnyilatkozást, úgy látja, hogy a főjegyző rosszul van informálva. Itt az együttműködés akarata a pártok részéről fennáll, legalább ezideig. Ezzel kapcsolatban a rémhírek minden alapot nélkülöznek. Mint tudjuk, a megye területéről csak a főispán engedélye alapján lehet élelmiszert kivinni. Ezzel szemben éppen azt látjuk, hogy a járási főjegyző határából ugyszólván nyaklő nélkül szállítják el a terményt ugynevezett illegális egyének, azaz feketézők. A járási főjegyző megnyilatkozására a nemzeti bizottságnak csak egy szava lehet: Söpörjön mindenki a saját háza körül - van elég söpörnivaló" - olvashatjuk az inkriminált főjegyzői látogatás kapcsán

a helyi nemzeti bizottság jegyzőkönyvéből.^{182.}

Erdekes módon Békés megyében a centralizációs törekvések idején is inkább a további decentralizálás igényeivel találkozhatunk. Erre vall az 1945. szeptemberében szerveződő Fásmegyer községnek önálló politikai testület létrehozására vonatkozó törekvése. Vita fejlődött ugyanis az-
zal kapcsolatban ki, hogy a várható közigazgatási változással kapcsolatosan van-e joga Fásmegyer községnek még községgé nyilvánítása előtt önálló nemzeti bizottságot alakítani? Békés és Körösladány községek határozottan ellenezték ezt. A fásmegyeriek erre Erdei Ferenc belügyminiszterhez fordultak tanácsért, aki arról értesítette Békés községet, hogy..."Fásmegyer község megalakulását elrendelte. Így a Fásmegyeri Nemzeti Bizottság jogosan működik, és a területére illetékes ügyekben jogosan jár el. Addig, amíg Fásmegyer község megalakulása megtörténik, az ottani nemzeti bizottság megalakulása szükséges, s ezt sem Békés, sem Körösladány előljárósága vitássá nem teheti."^{183.}

A nemzeti bizottságok politikai éberségére, a demokráciát óvó aktivitására 1945. őszén nagy szükség volt. Népi demokratikus fejlődésünket az Országos Nemzeti Bizottság megállapításai szerint három oldalról fenyegette veszély: Mindenekelőtt a most már táborra szerveződött, szabotáló reakció részéről. Veszélyt jelentett továbbá, hogy egyesek a demokrácia erejét és védettségét tulbecsülték, egy-

szerűen lehetetlennek tartották, hogy bármilyen burzsoá-restaurációra sor kerüljön. Végezetül pedig sokan akadtak, akik a demokratikus fejlődés tempóját kevesellték, nem értették meg, hogy közvetlenül a felszabadulást követő népmozgalmak haladó hátszéllel támogatott nekilendülése egy idő után ellenszélben volt kénytelen manőverezni. Békés megyében a fenti felfogások közül az elsővel és a harmadikkal találkozhattunk leggyakrabban.

A Békéscsabai Nemzeti Bizottság 1945. szeptember 3-i ülésén joggal kifogásolták a bizottság tagjai, hogy a dunántúli főispánok már nyíltan a kommunisták ellen lázítottak. De Békés megyében sem volt minden rendjén. A gyulai kispazdák szabotálták a beszolgáltatást, s ezzel késleltették a gazdasági konszolidációt. A békéscsabai rendőrkapitány azt jelentette a nemzeti bizottságnak, hogy ... "a kispazdák egyes ügyek iránt indolenciával viselkednek, a szegény embert nyomják. Kukoricát megpenészedve, lisztet, zsirt és cukrot trágyában elrejtve találtak."¹⁸⁴.

A Békés megyében tevékenykedő nemzeti bizottságok energiáját ebben a válságos időszakban egy, a központi centralizálástól függetlenül is jelentkező helyi probléma is lekötötte. Ekkor került napirendre a megyeszékhelynek Gyuláról Békéscsabára való áthelyezése gondolata. Békéscsaba központi fekvésénél és közlekedésénél fogva alkalmas volt a megye átfogó irányítására, azonban a vármegyei hi-

vatalok elhelyezése az adott körülmények között nem kevés gondot jelentett. A várható közigazgatási központ változásának apropóját megragadva a községek sorra jelentették be közigazgatási hovatartozásukra vonatkozó igényeiket, ezek közül több az akkori megyék közötti megosztással volt csak megvalósítható. Tótkomlós Csanád megyéből kérte Békés megyéhez való csatlakozását. A két város, Békéscsaba és Gyula mintegy rivalizáltak egymással a községi nemzeti bizottságok megnyerésében. Támogatásuk érdekében körleveleket szerkesztettek, s a helyi nemzeti bizottságokat állásfoglalásra szólították fel. Mindez jelentősen csökkentette akkor fontosabb problémák megoldására vonatkozó energiájukat, politikai éberségüket.

Az országos és helyi gondok együttes jelentkezése az 1945. novemberi országgyűlési választások előtt kedvezőtlenül befolyásolták a politikai erőviszonyokat. De a demokrácia erőinek egy éves összeforrottsága, a nemzeti bizottságok tapasztalatai Békés megyében mégis pozitív hatással voltak a megye választási eredményeinek alakulására. Szemléletesen mutatja ezt, ha a különböző politikai pártok országos választási arányait a Békés negyei arányokkal hasonlítjuk össze. Különösen az volt öröndetes, hogy a két munkáspárt és a Nemzeti Parasztpárt is az országos százalékot meghaladó mértékben részesült a dolgozók bizalmában, míg a reakció gyűjtőközpontja, a Kisgazdapárt jelen-

tékeny hátrányba került az országos eredményekhez viszonyítottan:

Párt megnevezése: Szavazatok %-os aránya: Különbség:
országos: megyei + - %

Független Kisgazdapárt	57,0	39,8	-	17,2
Magyar Kommunista Párt	17,0	26,2	+	9,2
Szociáldemokrata Párt	17,0	21,2	+	4,2
Nemzeti Parasztpárt	7,0	11,2	+	4,2

Addig tehát, amíg a Kisgazdapárt az országban a paraszti tömegeket félrevezető politikájának eredményeként a szavazatok abszolút többségét megszerezte, Békés megyében jóval szerényebb eredményekkel kellett megelégednie. Ugyanakkor a későbbi Baloldali Blokkot alkotó pártok szavazati arányai az országos eredményekhez viszonyítottan sokkal kedvezőbben alakultak. Békés megyében a munkáspártok együttes eredményeinek aránya az összes szavazatoknak csaknem ötven százalékát tette ki. /47,4 %./

Nyilvánvaló, hogy ezekben a pozitív eredményekben a Békés megyei nemzeti bizottságok egyéves működése is kifejezésre jut. Nem lenne helyes azonban ezt a pozitívumot az országos fejlődés tendenciájától ismét különválasztani. A demokrácia erőinek Békés megyében is átmeneti

deffenziójáról kell számotadnunk, azzal a megjegyzéssel, hogy a demokrácia hívei ellentámadásának már ekkor jó pozíciói alakultak ki. A választási eredményekben így egyszerre jut kifejezésre a nemzeti bizottságok demokratikus törekvéseinek ereje és gyengéje.^{185.}

Megsemmisíteni, szétzúzni azonban a reakció minden mesterkedése ellenére sem lehetett a Békés megyei nemzeti bizottságokat. Sőt a Kisgazdapárt országos választási győzelme után az egyre kihívóbban viselkedő reakcióval szemben a kommunisták vezetésével újra csatasorba lehetett őket állítani. Mint ahogyan az országban, Békés megyében is 1945. végén ahhoz, hogy a megváltozott és kiélezett helyzetben az eredeti demokratikus és forradalmi célkitűzéseknek érvényt lehessen szerezni az akkor már szervezett burzsoá erőkkel szemben, az 1944. végén és 1945. elején eleven, majd a központosítás során részben visszafejlődő tömegmozgalmak erejéhez kellett nyulni. Békés megyében a nemzeti bizottságok törekvései nem szenvedtek olyan törést, hogy tevékenységük folyamatosságát veszély fenyegette volna.^{186.}

Ez a törekvés tulvezet Békés megyében a nemzeti bizottságok általunk vizsgált korszakhatárán, és egyben biztosítja e népi testületek tartalmi munkájának permanens voltát, kisebb-nagyobb megszakításokkal és intenzitással egészen 1949. végéig.

III.

1. "Pro patria democratica! Anno 1944-1945."

Összegzésünkben arra a kérdésre keresünk választ, hogyan értékelhetjük több, mint negyed évszázad távlatából a Békés megyei nemzeti bizottságok 1944-1945-ben betöltött szerepét, mit ökölkölhet napjaink társadalmi és politikai gyakorlata a nemzeti bizottságok tapasztalataiból?

Amikor az ország egyik elsőik között felszabadult községének, Battonyának nemzeti bizottsági jegyzőkönyveit Gyarmati József, a helyi nemzeti bizottság jegyzőkönyvvezetője hiteles krónikás módjára egy összefűzött, könyvalaku füzetben 1945. január 17-én vezetni kezdte, a címünkben idézett jelmondatot a korszak mottójául választotta. Joggal, mert a nemzeti bizottságok tevékenysége az egész Békés megyében az 1944. végén előállt kedvező helyzetben a népuralmom tartós biztosításáért bontakozott ki, később pedig annak megtartására vonatkozott. Fontos tényezője volt a demokratikus forradalmi átalakulásnak, amely sajátos körülmények között ugyan, kedvező külpolitikai helyzetben a kapitalizmusból való viszonylag békés fejlődés modelljét társadalompoliti-

kai gyakorlattá tette hazánkban. A népi demokrácia egyik sajátosan új lehetőségét és formáját mutatták a Békés megyei események is, és a tömegek mozgositásának újszerű szervezeti formáit dolgozták ki. A jelek azt mutatják, hogy a forradalmi átalakulásban koalíciós jellegük ellenére, vagy talán éppen ezért rendkívül nagy szerepük volt, s annál eredményesebben dolgoztak az első évben, minél lokálisabban értelmezték feladatkörüket. Ugyanakkor nem különült el törekvésük azért az ország egészését meghatározó demokratikus fejlődés és forradalmi átalakulás tendenciáitól sem. Természetesen tulkapásaikkal is találkozhatunk, de ezek is arra vonatkoztak, hogy gyökereiben és alapjában fojtsák el a burzsoá restauráció meg-megújuló törekvéseit. Mindezek a kérdések a népi demokratikus forradalmi átalakulás alapjait érintették hazánkban, ezért igazat kell adnunk a periódus országos kérdéseivel foglalkozó egyik feldolgozás alábbi megállapításainak:

"Feltétlen szükséges a nemzeti bizottságok történetének alapos vizsgálata! Tisztázni kell, milyen helyet foglaltak el a párt politikájában, akarta-e, és meddig akarta a párt alkalmazni őket? Ennek a vizsgálatnak fel kell derítenie a politikai pártok viszonyát a nemzeti bizottságokhoz, elképzeléseiket felhasználásukat illetően. A kérdésnek ilyen "nagypolitikai" szinten való vizsgálata természetesen nem elegendő. Fel kell deríteni,

hogy az etéren megnyilvánuló szándékok milyen mértékben, hogyan valósultak meg, hogyan törték meg a helyi viszonyok a felülről jövő törekvéseket. Ennek tisztázására a helytörténeti munkák egész sorára lenne szükség."187.

Feldolgozásunkat fenti célkitűzések vezérelték. A felvetett kérdésekre Békés megyei vonatkozásokban is igen nehéz egyértelmű válaszokat adni. Mindenekelőtt azért nehéz, mert a törekvések és a szándékok megvalósulásáról csak esetenként rendelkezünk hiteles és pontos adatokkal. A dokumentáció fontos kulcskérdések eldöntésében olyannyira gyér, hogy belőlük helytörténeti következtetéseket, általánosításokat fekelőtlenség lenne kiszűrni. A személyes emlékek meglehetősen megkoptak, a visszaemlékezők tudatában a dinamikus társadalmi fejlődés hatására az évek meglehetősen összekeveredtek, noha az első hetek, hónapok élményanyagának intenzitása megmaradt. Nem tisztázta egyértelműen a nemzeti bizottságoknak népi demokratikus fejlődésünkben betöltött jelentőségét a köztörténet sem.

Ezért azt a módszert választottuk, hogy a korszak folyamatosságát is dokumentáló, jórészt a megyével valamiféleképpen kapcsolatban lévő visszaemlékezésekkel igyekezzünk a nemzeti bizottságok szerepére vonatkozóan összegző értékelést nyújtani.

A nemzeti bizottságok megalakulása idején a kommunis-

ták így érveltek a nemzeti bizottságok mellett:

"Minden gondolkodó ember számára világos, hogy a nemzeti bizottságok nélkül a magyarság menthetetlenül elmerült volna az örvényben. A nemzeti bizottságok kezdték meg a széthulló ország egyesítését, ők vittek rendet a zürzavarba, ők vették kezükbe /helyi méretekben/ a nemzeti főhatalmat, amikor az gazdátlanul maradt, ők csepegtették bele az újjászületés és a felemelkedés hitét a már-már reménytelenségbe és letargiába süllyedő népbe."^{188.}

1961-ben a közigazgász a következőkben látta a nemzeti bizottságok jelentőségét:

"A nemzeti bizottságok voltak a felszabadult nép hatalmának első képviselői. Egy-egy részecskéjét képezték az éppen születő, de még összefüggés és országos szervezetség nélkül tevékenykedő demokratikus államszervezetnek. Tevékenységük kiterjedt - különösen az első időben - az állami élet minden területére. Helyi szervekként működtek, de megoldották az állami szervezetre váró összes feladatokat. Ők voltak a közrend első védelmezői, a termelés megindítói. Ők intézték az államigazgatás összes ügyeit. Ahol szükséges volt, a bírói teendőket is ellátták. Általában megoldották mindazokat a bonyolult feladatokat, amelyeket ezekben a nehéz időkben az újjászülető és sok gondtól terhes élet a szétzilált országban felvetett. A nemzeti bizottságok keretein belül - szinte az első perctől

kezdve - általában heves harcok folytak a következetesen haladó erők és a reakció között. Mégis, mindent egybevetve: a nemzeti bizottságok munkáját feltétlenül pozitíven kell értékelnünk. Egészükben olyan szervezetet alkottak, amely a forradalmi átalakulás ügyét szolgálta, amely az új, demokratikus, fejlődő állam alapvető bázisát képezte. Történelmi érdemük az is, hogy az általuk teremtetett új keretekben a felszabadult népnek a hatalomból eddig kirekesztett, és az állami életben eddig járatlan tízezrei tanultak bele a közösségi ügyek intézésébe. Munkájuk által bizonyosodott be először, hogy a magyar munkásság, a magyar dolgozó parasztság képes élni a neki jutott szabadsággal, öntevékenyen ki tudták alakítani a népi hatalom szerveit, és képviselőik el tudták látni a nehéz viszonyok között is a népi államra váró feladatokat."¹⁸⁹.

Hogyan ítélte meg a nemzeti bizottságok Békés megyében betöltött szerepét az emberi lélek mozgatórugóit kereső író, aki a megye életét már a felszabadulás előtt szociográfiai pontossággal ismerte? Egyik visszaemlékezésében ezt olvashatjuk: "A legszivderítőbb a nagy népi ébredésben talán a népből hirtelen kiemelkedő vezetők okossága, rátermettsége, helytállása volt, ahogy a községek vezetésében, s a különböző népi bizottságokban tevékenykedtek. Pedig nehezebb volt a helyzet, mint bármikor, hiszen nem kész hatalmi formákat vettek át, hanem egy szét-

hullott veetés helyén kellett másikat teremteni. Más formákat, más tartalommal. Amikor a háború mindent tönkretett. S közben az élet naponta adta fel a legnehezebb lecke-
ket. Megszervezni a közigazgatás új formáit ; - kezdetben jórészt a régi elemekkel. Megindítani a termelést, a kulturális intézmények munkáját. Munkásokat, fogatokat, élelmeket biztosítani, megszervezni a közellátást. Szétosztani igazságosan a kevés földet. Vetőmagot, igaerőt teremteni az újjonnan földhözjuttatottaknak... S ki tudná felsorolni, hányféle új feladat szakadt egyszerre nyakukba; olyanok, melyeknek megoldása a gyakorlott vezetők számára se lett volna egyszerű... Egymás után alakították a különböző bizottságokat. Olvasom a községi tanácsok jegyzőkönyveit: alig volt ülés, amelyen ne alakítottak volna egy, vagy néha több bizottságot is. "Igazoló bizottság", "Gazdasági Bizottság", "Termelési Bizottság", "Igazságügyi Bizottság", "Községrendező Bizottság", "Kulturális Bizottság", "Múzeumi Bizottság", "Várossá alakulási Bizottság"... stb; stb. Nem is lehetne mind felsorolni. Bizottságok, amelyekre rendelet volt. Bizottságok, amelyeket nem irt elő rendelet, de szükségük mutatkozott. S bizottságok, amelyekre nemcsak rendelet, de talán még szükség se volt. Dehát olyan jó volt tanácskozni, határozni, gazdának érezni magunkat." 190.

Igy látta a különböző bizottságok szerepét a volt

kisgazdapárti, vezető beosztású politikus:

"Ugy tűnik fel, hogy az egész felszabadulás pártosdi és bizottságosdi volt csupán. De egy egész országrésznek jó féléven át a mindennapi élete ezek körül forgott és alakult jól, vagy rosszul. Sem állami, sem megyei központi igazgatás egyáltalán nem volt, lényegében minden község egy-egy kis köztársaság volt. Ennek az állapotnak természetes velejárója volt, hogy egészen torz hajítások is nőttek ki. A szomszédos Vésztő községben kikiáltották a "Magyar Királyi Tanácsköztársaság"-ot, utlevélkényszerrel vezettek be, Komádiban különös házasságkötési módszert alkalmaztak... Másutt más furcsaságok^a történtek. Mégis, sok év távlatából visszagondolva, ma sem tudnám megmondani, mit lehetett volna akkor jobbat hozni a nemzeti bizottságoknál?"¹⁹¹.

A Magyar Kommunista Párt Délkerületi Titkárságának egyik megyénkből származó munkatársa, aki későbbiekben a vármegye főispáni tisztségét töltötte be a következőket tartotta fontosnak megjegyezni visszaemlékezésében:

"A Tiszántul forradalmi átalakulása országos viszonylatban is igen jelentős volt. Számos forradalmi kezdeményezés született itt, amely a felszabadult Magyarország más részein is hasznosítható volt."¹⁹².

A népmozgalmak viharsarki jellegzetességeire így emlékezik külügyminiszterhelyettesünk, akinek fontos

szerepe volt Battonya község nemzeti bizottságának kommunista irányításában:

"Nálunk a Viharsarokban egyszerűen képzelték el az emberek a győzelmet: felvonulni, kidobálni mindenhol a reakciókat, átvenni a hatalmat és kész! Miért kellene olyan nagy figyelmet fordítani a parlamenti szabályokra, arra, hogy a nép többsége mindenütt mellénk álljon? Harc kell ide, szétcsapni a reakciók között, akkor a nép követ majd bennünket, akkor minden szinte magától oldódik meg. Az emberek rossz hangulatát fokozta az infláció hatása is, bár mindjárt meg kell jegyezni, hogy paraszti vidéken ennek távolról sem volt olyan negatív hatása az életszinvonal alakulására, mint a városban. Érthető volt, ha ilyen módon a párttagság és a velünk szimpatizáló tömegek csalódottságot éreztek, s egy ideig nem volt kedvük a sziszifuszi munkához a tömegek megnyerése érdekében. Ennek a hullámvölgynek a leküzdésére kellett fordítanunk minden energiánkat."193.

A nemzeti bizottságok tömegeket mozgósító, megnyerő, felelősségteljes munkájára így emlékezik a szeghalmi járásból elinduló vezető beosztású tanácsfunkcionárius:

"Az új élet, az emberek közötti új viszonyok, a régi rágalmak esetenként kishitúséggel terhelt gondolatokat, érzelmeket szültek a fejekben, s a szívekben. Azok eloszlátása, a jövőendő vázlatos feltárása egyik legszebb fel-

dataink közé tartozott. Még ma is emlékszem, a szeghalmi határ egyik tanyaudvarán 15-20 fővel tartott csoportos beszélgetésre. Világos virradatig hullott a szó, mint a vizesés. Kérdés kérdés után. A kérdezők szinte lélegzet visszafojtva hallgatták a jövőről szóló, akkor még nehezen elképzelhető új, demokratikus rendről szóló szavakat. Az ilyen éjszakába nyúló csoportos beszélgetések százai a kommunisták nagy próbatételei voltak."¹⁹⁴.

Érdemes lenne egyszer statisztikailag is számbavenni, hány közeleti vezető kapott Békés megyéből éppen a nemzeti bizottságok részéről egy életre szóló indítást a közélet demokratizálódásáért később is folyó országos küzdelmekhez.

A Békés megyében tevékenykedő nemzeti bizottságok sajátos jelentőségét tükrözi az a körülmény is, hogy a reakció elleni harcot vidékünkön nem kellett a Kisgazdapárt fokozott térhódítása idején "ujrakezdeni", hiszen 1945. nyarán és őszén annak számos bizonyítékával találkozhatunk. Vésztőn 1945. május 9-én jegyzőkönyvet vettek fel a nap eseményeiről. Ebből idézünk: "Megkapta a Magyar Kommunista Párt a hivatalos jelentést, hogy a német hadseregek mindenütt lerakták a fegyvert, s ezzel a háboru végétért. Azonnal közhirré tettük, hogy a nép gyülekezzen a községházán, valamint a demokratikus pártok helyiségeiben délután két órára. Annak ellenére,

hogy a nép kint dolgozott, több, mint négyezer fő gyűlt össze. Megkezdődött az felvonulás a Szabadság térre, ahol három órakor a községi főjegyző nyitotta meg a gyűlést, majd a pártok képviselői beszéltek Gelencsér elvtárs, a kommunista párt képviselője magasan szárnyaló beszédet tartott: "A dolgozó magyar nép sorsközösségében élünk és élünk a nemzetiségekkel, de a hatalom birtokosai belesodorták országunkat egy világégésbe, s ez vezetett a pusztuláshoz" - mondotta. Rámutatott a kommunista párt nemzetmentő munkájára ezekben a nehéz időkben, és egyben biztosította a hallgatókat, hogy a munkésoszfálynak van ökle, le fog sujtani a belső bitangokra, akik felidéztek a háborut és részesei voltak annak. /Éljenezés./ Békéssámsomban 1945. szeptember 5-én hívtak össze gyűlést abból az alkalomból, hogy a japánokkal kötött fegyverszünettel véget ért a háború: "A nemzeti bizottság tisztelettel emlékezik meg a háború hősi halottairól, köszönetét fejezi ki az orosz katonai parancsnokságnak" - olvashatjuk a helyi nemzeti bizottság jegyzőkönyvéből.^{195.}

A Békéscsabai Nemzeti Bizottság 1945. júniusában szintén elengedhetetlenül fontosnak tartotta az antifasiszta küzdelmek továbbfolytatását. A Demokratikus Nők Szövetsége június 17-én demonstrációs, tüntető felvonulás megszervezésére kért és kapott engedélyt, amelyen Horthynak, Szélasinak és a többi hazaánulóknak angol

fogságból való kiadása mellett tüntettek a részt vevők. A helyi nemzeti bizottság az akciót magáénak érezte, felkérte a pártokat arra, hogy minél nagyobb tömegben vegyenek részt a tüntető felvonuláson.^{196.}

Kötelességüknek tartották a nemzeti bizottságok azt is, hogy demokratikus fejlődésünk megindulásának alapjaira visszatekintsenek. A Békéscsabai Nemzeti Bizottság 1945. október elején arra vonatkozó határozatot fogadott el, hogy a város felzabadulásának 1. évfordulóját ünnepi külsőségek között tegyék emlékezetessé a helyi politikai pártok.^{197.}

Az 1944-1945-ben szerzett gazdag Békés megyei tapasztalatokat, a nemzeti bizottságoknak a közélet demokratiszálódásáért vívott kitartó küzdelmét később is alapnak tekinthette a haladó magyar közvélemény a reakció visszaszorítására. Akkor, amikor 1945. őszén a Kisgazdapárt országos választási győzelme után a forradalmi átalakulás befejezéséről ábrándozott, a nemzeti bizottságok hagyományai tették lehetővé megyénkben az erőgyűjtést, majd a közélet forradalmi átalakulásának permanens továbbfolytatását. Az erős kommunista befolyás hatása alatt álló Békés megyei nemzeti bizottságoknak abban is szerepük volt, hogy nem sikerült a munkások és a parasztok között rést ütni a reakciónak, a Viharsarok földhözjuttatott parasztjai sokkal inkább a nemzeti bizottságok egységes

erejében, a kommunisták meggyőző felvilágosításában hittek, mintsem a kisgazdapárti demagóg szólamokbanx biztak.

Megyénk nemzeti bizottságai határozott ténykedésükkel ugyanakkor egyértelműen igazolták, hogy a demokrácia védelmében nagy szükség van a diktatúrára is. Sőt, a demokrácia vívmányainak megőrzése a reakció szervezkedése idején csak a diktatura fokozásával valósítható meg. Nem véletlenül kerültek országosan is, megyénkben is a nemzeti bizottságok üléseinek napirendjére éppen ebben az időszakban a demokratikus fegyveres testületeknek, a rendőrségnek, politikai rendőrségnek, a honvédségnek megszervezésére és megtisztítására vonatkozó törekvések. A nemzeti bizottságok nemcsak az állami függetlenség szimbólumát látták az erős karhatalomban, hanem a nagyobb belpolitikai biztonság legfőbb zálogát is. Éppen ezért a nemzeti bizottságok törekvéseinek radikalizmusa, éberségük jóval tulmutatott az 1700/1945.ME.sz. rendelet javaslatainál.

Helytelen lenne azonban a Békés megyei nemzeti bizottságok szerepét és jelebtőségét az összefüggésekből kiszakítva idealizálnunk a vonatkozó periódusban. Természetesen a koalíció általános bomlásának Békés megyében is megvoltak a maga tünetei, részben az országos politikai erőviszonyok, részben pedig a hályiek bizonyos fokú átrendeződése következtében. Különösen ott

jelentkeztek élesen megyénkben a konfliktusok, ahol eredetileg sem volt elég erős, s az egyéves fejlődés eredményeként sem stabilizálódott a helyi koalíció. A dezorganizáló törekvések elsősorban a Független Kisgazdapárt, valamint a tényleges politikai erőt alig képviselő, de eszméiről tekintetében mégis számon tartható Polgári Demokrata Párt részéről jelentkeztek. Békéscsabán, Gyulán, Tótkomlóson és Kondoroson több jel azt mutatta, hogy a Polgári Demokrata Párt helyi szervei a Kisgazdapárt kompromitálhatóbb szócsovéivé váltak. Ezeket a törekvéseket a nemzeti bizottságok többsége a kommunisták vezetésével igyekezett megakadályozni.

A koalíció egységének megbontására vonatkozó törekvések, a helyi reakció kezdeményezései a képviselőtestületek új arányainak kialakításával volt kapcsolatos, részben pedig arra vonatkozott, hogy a nemzeti bizottságok politikai vezető tekintélyét liberalizálja. A Békési Polgári Demokratikus Párt például képviselőtestületi taglétszámának csenkitását 1945. végén azzal akarta megtorolni, hogy kivonult a helyi nemzeti bizottságból. A Békési Nemzeti Bizottság az incidenssel kapcsolatban azonnal megállapította, hogy a békési Polgári Demokrata Párt részéről "nyilvános provokációs reakcióról van szó", s felszólította a párt vezetőségét, hogy egy héten belül vizsgálja felül elhibázott, rossz határozatát. 198.

A Békés megyében tevékenykedő nemzeti bizottságok erejét is jelentőségét a fentiek ellenére jól mutatja az a körülmény, hogy az 1946-ban újból elemi erővel kibontakozó, az egész ország demokratikus fejlődését jó irányban befolyásoló népmozgalmakat a kommunisták vezetésével, de a teljes koalíciós kereteket megtartó, viszont a reakciótól megtisztult nemzeti bizottságok aktív és egységes támogatásával lehetett felébreszteni és továbbfejleszteni.

A Békés megyei nemzeti bizottságok tevékenysége első évének vázlatos időszaki vizsgálata nem ad lehetőséget arra, hogy a demokratikus államiság helyi szerveinek kialakulása szempontjából a ma társadalompolitikai tapasztalataihoz kitérők nélkül eljuthassunk, hiszen a helyi nemzeti bizottságok az általunk vizsgált első éven túl, egészen 1949. január 30-ig tevékenykedtek, s csak azután adták át helyüket a Magyar Függetlenségi Népfront helyi szerveinek. Teljesen jogos azonban, hogy tevékenységük első évről a későbbiek során is a megbecsülés hangján nyilatkoztak. A Magyar Kommunista Párt III. Kongresszusának határozata ezt a gondolatot a következőkben fogalmazta meg: "Az ország felszabadulása nemcsak a régi rendszer összeomlására vezetett, hanem új, hatalmas népi erőket is mozgásba hozott. A munkásosztály és a parasztság kezdeményezésére saját erejével látott hozzá a gazdasági és az állami élet megindításához és újjászervezéséhez.

Abban a szinte légüres térben, amely a régi rendszer csufos bukása után keletkezett, a munkásosztály és a parasztság volt az egyetlen szervezett államépítő és államvezető erő."

Az Országos Nemzeti Bizottság 1949. január 30-án, a nemzeti bizottságok feloszlataása előtt szintén határozatba foglalta e népi testületek nagy jelentőségét: "A nemzeti bizottságok nélkül népi demokráciánkat nem tudtuk volna megszilárdítani, és nem tudtunk volna eljutni a szocializmus küszöbére."¹⁹⁹.

Hasonlóan járt el Békés megye is. 1949. májusában Békés vármegye alispánja a Törvényhatósági Bizottság elé terjesztette azon javaslatát, mely..."a megszűnő nemzeti bizottságoknak a nép érdekében a legnehezebb időben végzett áldozatos munkájukért a testület elismerését és köszönetét fejezi ki." A Törvényhatósági Bizottság az előterjesztett javaslatot egyhangú lelkesedéssel elfogadta, és a Békés megyei nemzeti bizottságok történelmi érdemét jegyzőkönyvileg megörökitette.²⁰⁰.

Több, mint negyed évszázaddal a felszabadulás után a megyében tevékenykedő nemzeti bizottságok tevékenységének vázlatos áttekintése a hagyománytisztelet szellemében történt. Korunk és szűkebb környezetünk politikai-erkölcsi kötelessége, hogy népi demokráciánk megszületésénél munkálkodó népi testületeknek maradandó emléket ál-

litson. Ezt akkor teszi legméltóbban, ha nemcsak idézi,
hanem jó gazda módjára ápolja és továbbfejleszti társa-
dalmi örökségüket.

J e g y z e t e k

1. V.I.Lenin Művei 26.kötet 225. /Bp.1952.Szikra./
2. V.I.Lenin Művei 33.kötet 391. /Bp.1953.Szikra./
3. "A népi Magyarország negyedszázada. Nemzetközi tudomá-
nyos ülészek Magyarország felszabadulásának 25. év-
fordulóján. Budapest. 1970.március 16-17." /Szerk.
Blaskovits János és Zsilák András. Akadémiai Kiadó,
Bp.1972./ Az idézet Nemes Dezső elnöki megnyitójá-
ból való.
- + 4. Dr.Zsilák András: A népi demokratikus forradalom és
a nemzeti demokratikus erők összefogásának kommunista
politikája. /A József Attila Tudományegyetem ünnepi
actája Lenin születésének 100. és hazánk felszabadu-
lásának 25. évfordulója tiszteletére. Szerk.Dr.Rácz
János. Szeged, 1970./
5. V.I.Lenin Művei 21. kötet 208-209./Bp.Szikra, 1951./
6. V.I.Lenin Művei 21. kötet 208-209./ Bp.1951.Szikra./

7. A lenini forradalomelmélet általános megállapításai-
ból fakadó nemzeti sajátosságokat részletesen, bár kis-
sé egyoldaluan tárgyalja Sipos János: A Népi demokrati-
kus forradalom magyarországi sajátosságaihoz - Hozzászó-
lás néhány vitás kérdéshez címmel megjelent tanulmá-
nya. /FIZIOZÓFIAI SZEMLE, 1964. 1. 16-75./
8. Molnár Erik: Vita a népi demokratikus korszak történe-
te feldolgozásának helyzetéről. /SZÁZADOK, 1962. 3-4.sz./
9. A történelmi munkaközösség vitája Balázs Béla: "A közép-
rétegek szerepe társadalmunk fejlődésében /Az utolsó
évszázad magyar történelmének néhány sajátosságáról/"
című munkájáról. /SZÁZADOK. 1958. 758-791./ A problé-
makör komplex bemutatásánál alapvető forrásként hasz-
náltam "A népi Magyarország negyedszázada" /továbbiak-
ban ezen a címen i.m./ kötetben található referátumo-
kat:

Kárpáti Sándor: A népi demokratikus forradalom nemzet-
közi feltételei.

Ságvári Ágnes: Nemzetközi politikai - belpolitika
1945-1953.

Felhasználtam ezenkívül:

Nemes Dezső: A leninizmus és a forradalmi küzdelem né-
hány magyar tanulsága a felszabadulás után. /PÁRTTÖR-
TÉNETI KÖZLEMÉNYEK, 1969.4. 1-24./

Pintér István: Magyarország felszabadítása és a társa-

dalmi változások feltételeinek létrejötte. /PÁRTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, 1970. 1. 30-53./

Rákosi Sándor: Az állam pártirányításának néhány kérdése a felszabadulás után. /PÁRTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK. 1970. 1. 54-83./

Kárpáti Sándor: A lenini forradalomelmélet néhány kérdése és népi demokratikus forradalmunk. /PÁRTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, 1970. 2. 41-66./

Szabó Bálint: Vita a népi demokratikus forradalom kérdéseiről. /PÁRTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, 1965. 3. 163-173./

Tóth István: A koalíciós pártok centrumának jellegéről és szerepéről népi demokratikus forradalmunkban. /PÁRTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, 1970. 1. 84-110./

10. Kárpáti Sándor: A népi demokratikus forradalom nemzetközi feltételei. /A Népi Magyarország negyedszázada. i.m. 41-62./

11. Ságvári Ágnes: Nemzetközi politikai - belpolitika 1945-1953. /A népi Magyarország negyedszázada. i.m. 51-62./

12. Mérei Gyula hozzászólása a történelmi munkaközösség vitájában Balázs Béla munkájával kapcsolatban: "Ha nem szögezzük le, hogy 1944. őszén Magyarországon forradalmi helyzet volt, akkor akaratlanul is azt

az imperialisták által hirdetett nézetet fogadjuk el, hogy a Szovjetunió exportálta Magyarországra a forradalmat."

13. Kárpáti Sándor: A népi demokratikus forradalom nemzetközi feltételei. /i.m./

Ezt az álláspontot fogalmazza meg a Vörös Hadseregnek Magyarország területére érve közzétett felhívása is. Ebből idézünk: "A szovjet-katonai hatóságok nem szándékoznak Magyarország mai társadalmi rendjén változtatni, és a maguk rendjét meghonosítani az általuk elfoglalt területeken."

14. Szekfű Gyula: Forradalom után. /Bp.Csérépfalvi Kiadás.

évszám nélkül. 51-52./ Hivatkozik erre Balázs Béla: A demokratikus tömegmozgalom kibontakozása, és a népi forradalmi szervek megalakulása a felszabadított Magyarországon. /SZÁZADOK. 1957. 297-325./ c. tanulmánya is.

15. Az antifasiszta népfront és koalíció kialakulásának és fejlődésének problematikájával az utolsó évtized sok feldolgozása foglalkozik. A vázlatos áttekintésnél ezek közül különösen az alábbiakra támaszkodtam: Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció Magyarországon 1936-1948. /Bp. 1967. Kossuth Könyvkiadó./

Balázs Béla: i.m./SZÁZADOK, 1957./

- ↓ Donáth Ferenc: Demokratikus népmozgalom a felszaba-

duláskor. /AGRÁRTÖRTÉNETI SZEMLE. 1967. 1-2. sz./

Pintér István: A kommunista párt szövetségi politikája 1936-1962. /Bp. 1966. Kossuth Könyvkiadó./

Zsilák András: A népi demokratikus forradalom és a nemzeti demokratikus erők összefogásának kommunista politikája. /i.m./

Zsilák András: A magyar társadalom fejlődésének fő vonásai. /A Népi Magyarország negyedszázada. i.m. 19-38./

16. Balázs Béla: Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945-1946. /Bp. 1961. Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi intézete - Kossuth Könyvkiadó./ 27-28. Balázs Béla kitűnő munkáját témánk egyik alapforrásának tekintettük.

17. Paál Jób - Radó Antal: A debreceni feltámadás./Debrecen, 1947./ Gyöngyösi János békéscsabai vezető kizsardapárti politikus, később az Ideiglenes Nemzeti Kormány külügyminiszterének levele Vásáry Istvánnak, Debrecen polgármesterének.

18. Z.Nagy Ferenc: Ahogy én láttam.../Felszabadulás és koalíció Dévaványán./ /Bp. 1965. Gondolat Kiadó 178./

19. Donáth Ferenc: Demokratikus népmozgalom a felszabaduláskor. /i.m./

20. Donáth Ferenc: i.m. "kettős hatalomról" beszél, de így értelmezi ezt: "Nem abban az értelemben, ahogyan Oroszországban 1917. február és november között. Az

Ideiglenes Nemzeti Kormány nem a burzsoázia kormánya. A kormány többsége azt fejezi ki, amit a nép akar. De a kettős hatalom a kifejezésnek a magyar nyelv szerinti egyedül helyes értelmében: a hatalmat nemcsak a kormány és szervei gyakorolják, hanem a nép is, közvetlenül, illetve saját szervei útján. Sőt a kormány megalakulása után is egy ideig a hatalmat főként a népi szervek gyakorolják."

21. SZABADSÁG. 1945. június 29-i száma. Erdei Ferenc belügyminiszternek a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán tartott előadásából.
22. Békés megye felszabadulására vonatkozó fontosabb források:
Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. /Bp. 1965. Zrínyi Kiadó./
Dr. Borus József: Békés megye felszabadulása. 1944. szeptember - október 7. /BÉKÉSI ÉLET. 1969. 3.sz. 393-420./ Borus tanulmánya jegyzeteiben felsorolja a megye egyéb fontosabb forrásanyagát is.
23. Balázs Béla: Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945-1946. /i.m.34./
24. Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció Magyarországon. i.m. 96-97.
25. Teljes szövege megjelent a MAGYAR KÖZLÖNY 1945.január 5. számában.

26. DEBRECENI NÉPLAP 1945. december 31-i számában.
27. Donáth Ferenc: Demokratikus népmozgalom a felszabaduláskor. i.m.
28. Csongrád megye 1.sz.Levéltára, Szeged /a továbbiakban CSML/ Makó Nemzeti Bizottságának /a továbbiakban valamennyi közigazgatási egység esetében NB/ 1945. március 10-i jegyzőkönyvéből. /Itt jegyezzük meg, hogy feldolgozásunkban a mai Békés megye területét tekintettük alapnak, figyelemmel kísértük 1944-45-ben a volt Csanád, valamint Hajdu-Bihar megyéhez tartozó Békés megyei községeket is./
29. Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció Magyarországon. i.m. A szerző feldolgozása elvi szempontjait az egyes pártok koalícióra való viszonyának Békés megyei jellegzetességei alapján igyekeztünk megítélni. Felhasználtuk még: Rákosi Sándor - Szabó Bálint: A pártok állásfoglalása a nemzeti bizottságok kérdésében 1945. elején címmel megjelent tanulmányát /PÁRTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, 1967.1.sz. 74-100./, valamint a Nemzeti Parasztpártra vonatkozóan: Tóth István: A Nemzeti Parasztpárt története 1944-1948./Bp.1972. Kossuth Könyvkiadó/ című feldolgozását.
30. Révai József: Kellenek-e a nemzeti bizottságok és mire? /NÉPLAP. 1945. január 10./
31. Hajdu-Bihar megyei Levéltár, Debrecen /a továbbiak-

- ban HBML/ főispáni iratok 255/1945.
32. HBML Cséffa-Nagyszalonta járás főszolgabírói iratai 1428/1945.
 33. OROSHÁZI HIREK 1945. október 16 és október 19-i számaiban.
 34. Balázs Béla: Népmozgalom és nemzeti bizottságok. i.m. 5k.
 35. Békés megyei Levéltár, Gyula /a továbbiakban BML/ Battonya NB 1945. január 17-i jegyzőkönyve.
 36. BML Mezőmegyer NB 1945. augusztus 19-i jegyzőkönyve.
 37. BML Dévaványa NB iratai között irattári szám és dátum nélkül.
 38. CSML Csanád vármegye NB iratai 39/1945.
 39. BML Gyula NB 1945. december 17-i jegyzőkönyve, illetve CSML Csanád vármegye NB iratai 2/1945.
 40. "Felszabadulás 1944.szeptember 26 - 1945. április 4. Dokumentumok."/Szerk. Dér László, Mayer Mária, Szabó Éva. Bp. 1955. Szikra./ Keresztes Mihály és Gerő Ernő felszólalásaiból. Keresztes Mihályról:
A felszabadulás utáni népi demokratikus forradalmi átalakulás egyik kezdeményezője. 1902-ben született. 1920-tól előbb a Földmunkások, majd a Famunkás Szakszervezet tagja. 1921-ben lépett be a Szociáldemokrata Pártba. 1927-1944-ig a párt orosházi szervezetének volt titkára. 1937-ben letartóztatták, 1941-

-ben pedig munkásmozgalmi tevékenysége miatt internáltak. A felszabadulás után a MKP orosházi szervezetének titkára, majd Békés megye főispánja 1945. őszétől. 1944-1954 között tagja a Központi Vezetőségnek. 1944-45-ben egyideig az MKP területi titkára. 1948-1953 között előbb államtitkár, majd miniszterhelyettes. 1963. óta nyugdíjas. Visszaemlékezései a kor szak értékes forrásanyagát képezik.

41. Dr. Marik Dénes: A Gyulai Nemzeti Bizottság tevékenysége 1945-1946. /Kézirat./
42. CSML Csanád vármegye NB iratai 2/1945.
43. BML Battonya NB 1945. január 19-i jegyzőkönyve.
44. BML Békéscsaba NB 1944. december 15-i jegyzőkönyve.
45. BML Gyula NB 1945. január 13-i jegyzőkönyve.
46. CSML Magyarbánhegyes NB hirdetménye 1945. február 25-i dátumozással.
47. BML Tótkomlós NB iratai 23/1945.
48. HBML Csonka-Bihar vármegye főispáni iratai 158/1945.
49. BML Békéscsaba NB 1945. január 11-i jegyzőkönyve.

Szobek Andrásról: 1894-ben született. 1910-től a felszabadulásig a Szociáldemokrata Párt tagja volt. 1944-ben haladó, munkásmozgalmi magatartása miatt internáltak. Közvetlenül Békéscsaba felszabadulása után a MKP békéscsabai szervezetének titkára lett, majd 1945. júniusáig az MKP Békés megyei titkára. 1945.

juniusában Békés megye főispánjává nevezték ki.

1945-1947-ben közellátási államtitkár, majd 1947-

-1949-ig a Közellátási Hivatal főtitkára. 1949-1950-

-ben a Magyar Népköztársaság moszkvai nagykövete.

1950-1953 között külkereskedelmi miniszter, majd

1954-ben pekingi nagykövet. 1954-1956 között begyűj-

tési miniszter. 1957-1967-ig az Elnöki Tanács tagja.

A felszabadulástól 1967-ig országgyűlési képviselő.

1967-től nyugállományba vonult. Visszaemlékezései a korszak értékes forrásai.

50. BML Békéssámszon NB. iratai között szám nélkül, 1945. január 18-i dátummal.

51. BML Orosházi Pártközi Blokk 1944. december 7-i jegyzőkönyve.

52. BML Kondoros NB 1945. február 1-i jegyzőkönyve.

53. BML Kondoros NB 1945. július 8-i jegyzőkönyve.

54. BML Gyula NB 1945. február 9-i jegyzőkönyve.

55. BML Békéscsaba NB 1945. augusztus 30-i jegyzőkönyve.

56. BML Békéscsaba NB 1945. szeptember 13-i jegyzőkönyve.

57. BML Tótkomlós NB iratai 78/1945.

58. BML Mezőmegyer NB 1945. április 10-i jegyzőkönyve.

59. Donáth Ferenc: i.m.

60. Az elmondottakra jellemző példa Roczkov György, battonyai lakos esete. 1944. végén azok közé tartozott, akik a szovjet hadsereg oldalán vettek részt a fel-

szabadító hadműveletekben. Steinmetz Miklós magyar származásu parlamentar közvetlen beosztottjaként tevékenykedett. A szovjet katonák és a magyar antifasiszták együttműködését egyebek között az is megkönnyítette, hogy a délszláv nyelvű érintkezésnek könnyebb lehetőségei voltak.

61. BML Szeghalom Járási Nemzeti Bizottság /a továbbiakban a többi járásokra vonatkozóan is JNB/ 1/1945 és 3/1945. sz. iratai.
62. Az említett nemzeti bizottságok iratanyagán túl ezt a kérdést részletesen elemzi Balázs Béla: Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945-1946 című műve. /i.m. 72-88./
63. BML Tótkomlós NB iratai 54/1945.
64. BML Csorvás NB 1945. június 15-i jegyzőkönyve.
65. BML a Gyulai Kommunista Párt beadványa a helyi nemzeti bizottsághoz 1945. június 10-én, irattári szám nélkül.
66. BML Vésztő NB 1945. május 19-i jegyzőkönyve.
67. BML Gyula NB iratai. irattári szám nélkül, 1945. március 1-i dátumozással.
68. CSML Csanád vármegye NB iratai 36/1945.
69. CSML Kevermes NB iratai 50/1945.
70. BML Vésztő NB 1945. május 19-i jegyzőkönyve és CSML Csanád vármegye NB iratai 114/1945.
71. BML Tótkomlós NB iratai 65/1945. és Doboz NB 1945.

- március 24-i jegyzőkönyve.
72. BML Doboz NB 1945. március 24-i jegyzőkönyve, valamint
Doboz NB április 16-i jegyzőkönyve.
73. CSML Mezőkovácsháza NB 1945. május 19-i jegyzőkönyve.
74. BML Kondoros NB 1945. június 3-i jegyzőkönyve.
75. CSML Csanád vármegye NB iratai 65/1945.
76. Dr. Marik Dénes: i.m. A kérdés megítélésénél felhasznál-
tunk még Dr. Dallos Ferenc visszaemlékezését./Megta-
lálható: "Emlékezés a kezdetre" /Szerk. Varga István.
Békéscsaba, 1970. 33-35./
77. BML Mezőmegyer NB 1945. február 24-i jegyzőkönyve.
78. BML Békéscsaba NB 1945. április 19-i, május 17-i,
június 28-i és szeptember 13-i jegyzőkönyvei.
79. BML Vésztő NB iratai között, irattári számok nélkül,
de 1945. október 26-i, 1945. november 1-i és 1945.
november 20-i dátumokkal.
80. BML Doboz NB 1945. július 19-i jegyzőkönyve.
81. M. Tóth Erzsébet: Adalékok három Csanád megyei nagy-
község nemzeti bizottságának történetéhez. /Acta
Universitatis Segediensis Sectio Historica. 1957./
73-108.
82. OROSHÁZI HIREK 1945. július 3.
83. Dr. Dallos Ferenc: Első évek a közigazgatásban Gyula
1945-1948. Emlékezés a kezdetre. i.m. 37-38.
84. Puja Frigyes: Battonya felszabadulása és a MKP helyi

- szervezetének harca 1948-ig./BATTONYAI FÜZETEK 4.sz.
Battonya, 1964. 28-31./
85. Z.Nagy Ferenc i.m.
86. E kérdéscsoport alapjainak felvázolásánál Rácz János:
Az üzemi bizottságok a magyar népi demokratikus átalakulásban /1944-1948/ címmel megjelent munkáját használtam elsősorban fel, amely a problémakör első, komplex feldolgozását nyújtja. /Bp. 1971. Akadémiai Kiadó./ A szerzőnek e kérdéscsoporttal kapcsolatos, valamint az egész dolgozatot érintő tanácsaiért ezuton is köszönetet mondok.
87. Rácz János: i.m. 17.
88. Rácz János: i.m. 29-30.
89. Komoróczy György: A gazdasági élet első hónapjai a felszabadult Bihar megyében. 1944.november - 1945. március. /A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1965./
Ugyancsak a korabeli válságos gazdasági helyzetet taglalja: Oltvai Ferenc: A battonyai járás mezőgazdaságának helyzete 1945-ben. /BÉKESI ÉLET, 1970. 1.sz. 38-50./
90. BML Orosháza NB 1945. január 17-i jegyzőkönyve.
91. CSML Battonya NB határozatai a 26, 26/a, 27, 28/1945. irattári számokon.
92. BML Gádoros NB 1945. január 9-i, január 26-i, február 23-i, április 28-i jegyzőkönyvei.

93. BML Kondoros NB 1945. február 1-i jegyzőkönyve.
94. BML Csorvás NB iratai 4/1945.
95. BML Tótkomlós NB iratai 77/1945, 253/1945 irattári számokon, valamint 1945. február 8-i dátummal irattári szám nélkül.
96. BML Vésztő NB 1945. február 21-i jegyzőkönyve.
97. BML Békéssámszon NB iratai 141/1945 és a NB 1945. szeptember 5-i jegyzőkönyve.
98. BML Orosháza NB 1945. szeptember 13-i jegyzőkönyve.
99. Donáth Ferenc i.m.
100. BML Mezőmegyer NB 1945. május 13-i jegyzőkönyve.
101. BML Orosháza JNB 1945. március 29-i jegyzőkönyve.
102. BML Békés vármegye főispánjának hivatalos iratai -
- az 1945. augusztus 29-i értekezlet jegyzőkönyve.
103. A témakör összefüggő feldolgozásához Rácz János könyvén kívül források voltak még: "Üzemi bizottságok a munkáshatalomért 1944-1948." /Szerk.: Dr. Jenei Károly, Rácz Béla, Strassenreiter Erzsébet. Bp. 1966. Tán-
csics Kiadó./

Strassenreiter Erzsébet: Az üzemi bizottsági rendszer kialakulása és a munkásellenőrzés megvalósulásának kezdetei. 1944. október - 1945. május. /PÁRTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, 1963. 4. 3-28./

Rácz Béla - Strassenreiter Erzsébet: Az üzemi bizottságok harca a tőkés termelés és elosztás munkás-

ellenőrzésének megvalósításáért és kiszélesítéséért.

/1944-1948./ /PÁRTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, 1965. 1.

132-166./

A források meglehetősen kevés Békés megyei vonatkozást tartalmaznak. Mindössze az Első Orosházi Hengermalom - Pipis Testvérek Orosházi Malomcégének maradt meg az üzemi bizottság egész tevékenységére vonatkozó írásos dokumentációja, a levéltári forrásanyag egyébként meglehetősen szegény ebben a tekintetben.

A probléma arra figyelmeztet, hogy forrásértékű visszaemlékezések összegyűjtésével lehetne pótolni ezt a hiányosságot. Feldolgozásunkban ezért a korabeli nemzeti bizottságok iratanyagában fellelhető utalásokat szinte maradéktalanul felhasználtuk.

104. EML Doboz NB 1945. július 4-i és november 21-i jegyzőkönyvei.

105. EML Békéssámszon NB 1945. június 26-i jegyzőkönyve.

106. EML Vésztő NB 1945. június 9-i jegyzőkönyve.

107. M.Tóth Erzsébet: i.m. valamint Rácz János: i.m. 41.

108. EML Gyula NB 1945. február 2-i és március 16-i jegyzőkönyveiből.

109. "Üzemi bizottságok a munkáshatalomért". i.m.

110. EML Gádoros NB 1945. február 23-i jegyzőkönyve és Gyoma JNB iratai 45/1945.

111. OROSHÁZI HIREK 1945. július 29-i és szeptember 21-i

- számai, valamint a SZABAD NÉP 1945. szeptember 14-i száma.
112. BML Gádoros NB 1945. február 23-i jegyzőkönyve.
113. BML Gyula NB 1945. április 13-i, május 10-i, június 3-i jegyzőkönyvei, valamint Gyula város polgármesterének iratai 3182/1945.
114. Dr. Marik Dénes: i.m./Kézirat./ A Békés megyei Levéltárban.
115. BML Békéscsaba NB 1945. június 26-i, július 9-i és július 23-i jegyzőkönyvei.
116. OROSHÁZI HIREK 1945. június 5-i és 1945. június 10-i számai.
117. OROSHÁZI HIREK 1945. június 26-i száma.
118. BML Orosháza NB 1945. november 29-i jegyzőkönyve.
119. BML Békéscsaba NB 1945. január 18-i jegyzőkönyve.
120. Dr. Blanár Lászlóról: 1890-1952. Nádudvaron született. Apja tanító volt. 1918-ban került a Gyulai Kórházba, s még ebben az évben belépett a Szociáldemokrata Pártba, melynek 1944-ig volt tagja. A 20-as években úgy emlegették Gyulán, mint a "szegények orvását". 1944. decemberében ő teremtetett kapcsolatot Vas Zoltánnal. A helyi nemzeti bizottság elnökeként tevékenykedett. 1962-ben Gyula város Tanácsa megfestette, és a tanácskozó terembe helyezte el arcképét. Utca is őrzi emlékét Gyulán.

121. A Békési Nemzeti Segély /a továbbiakban más közigazgatási egységek esetében is NS/ 1945-ben közzétett plakátjának szövegéből. Eredeti példánya a Békési Múzeumban./Mérete: 105x62,5 cm./ A NS békési akciójára vonatkozik még a Békési NB 1945. szeptember 26-i jegyzőkönyve is.
122. BML Vésztő NB 1945. március 6-i, március 13-i és október 26-i jegyzőkönyvei.
123. BML Tótkomlós NB iratai 21/1945, 44/1945, 247/1945, illetőleg a NS tótkomlósi szervezete 52/1945. sz. iratai alapján.
124. BML Mezőmegyer NB 1945. május 4-i jegyzőkönyve.
125. BML Békéssámszon NB 1945. június 3-i jegyzőkönyve.
126. BML Csorvás NB 1945. július 28-i jegyzőkönyve.
127. BML Orosháza NB 1945. április 26-i jegyzőkönyve.
128. Tóth Aurél cikke az OROSHÁZI HIREK 1945. július 26-i számában.
129. CSML Magyarbánhegyes NB 1945. július 28-i és december 28-i jegyzőkönyvei.
130. BML Doboz NB 1945. június 11-én elfogadott 24/1945. számú határozata.
131. BML Nagyzénás NB iratai 1704/1945.
132. BML Békéscsaba NB 1945. január 21-i jegyzőkönyve.
133. BML Gádoros NB 1945. január 18-i jegyzőkönyve.
134. BML Gyula NB 1945. január 19-i jegyzőkönyve.

135. BML Tótkomlós NB 1945. január 18-i és február 14-i jegyzőkönyvei.
136. SZABAD NÉP 1945. május 6-i száma. Beszámol az eseményről az OROSHÁZI HIREK is.
137. BML a NS Békéscsabai Szervezetének felhívása Békés NB iratai között 547/1945 irattári számon és Békéscsaba NB 1945. július 19-i jegyzőkönyve.
138. OROSHÁZI HIREK 1945. augusztus 24-25-i számaiban.
139. BML Kondoros NB 1945. október 14-i jegyzőkönyve.
140. BML Gádoros NB 1945. március 28-i és május 26-i jegyzőkönyvei és Orosháza JNB 1945. március 8-i jegyzőkönyve.
141. BML Gyula NB 1945. május 2-i jegyzőkönyve.
142. BML Békéscsaba NB 1945. augusztus 2-i jegyzőkönyve.
143. BML Orosháza JNB 1945. május 17-i jegyzőkönyve.
144. A plakát eredeti példánya a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban található.
145. BML Gyoma JNB 1945. március 20-i jegyzőkönyve.
146. BML Vésztő NB 1945. március 10-i jegyzőkönyve.
147. BML Tótkomlós NB iratai 222/1945.
148. Borbély Sándor-Márton Gábor-Paróczay Gergely: Endrőd felszabadulás utáni 25 évének története. /Szarvas járás-város szabad negyedszázada. 1945-1970. Szerk. Dr. Tóth Lajos. Szarvas. 1970. 310./
149. BML Csorvás NB 1945. január 27-i jegyzőkönyve.

150. BML Gádoros NB 1945. február 28-i jegyzőkönyve.
151. BML Orosháza JNB 1945. február 22-i jegyzőkönyve.
152. NÉPSZAVA 1945. február 23-i száma.
153. SZABADSÁG 1945. március 2-i számában közölt kimutató adatainak csoportosítása alapján.
154. "Budapest népet segíti az ország." NÉPSZAVA 1945. február 20.
155. NÉPSZAVA 1945. március 3-i száma.
156. BML Orosháza NB 1945. január 7-i jegyzőkönyve.
157. BML Békéscsaba NB 1945. február 1-i jegyzőkönyve.
158. BML Tótkomlós NB iratai 25/1945.
159. BML Orosháza NB 1945. február 1-i jegyzőkönyve.
160. BML Tótkomlós NB 1945. január 27-i jegyzőkönyve.
161. BML Békéscsaba NB 1945. február 28-i jegyzőkönyve.
162. BML Vésztő NB iratai között irattári szám nélkül 1945. májusából.
163. BML Kondoros NB 1945. június 8-i és június 23-i jegyzőkönyvei.
164. BML Békéscsaba NB 1945. április 5-i és a Csorvási NB 1945. május 15-i jegyzőkönyvei.
165. BML Tótkomlós NB iratai 44/1945 és 265/1945, valamint Vésztő NB 1945. április 21-i jegyzőkönyve.
166. BML Tótkomlós NB iratai 58/1945, 63/1945, 198/1945, 231/1945.
167. BML Békéscsaba NB 1945. május 29-i jegyzőkönyve.

168. BML Tótkomlós NB 1945. február 8-i jegyzőkönyve.
169. OROSHÁZI HIREK 1945. május 24-i száma.
170. BML Békéscsaba NB 1945. június 7-i jegyzőkönyve és Tótkomlós NB iratai 231/1945, valamint Csorvás NB 1945. április 21-i jegyzőkönyve.
171. BML Tótkomlós NB iratai 305/1945.
172. BML Békéssámson NB 1945. november 8-i jegyzőkönyve.
173. BML Tótkomlós NB iratai 628/1945.
174. BML Békéssámson NB 1945. augusztus 14-i jegyzőkönyve.
175. BML Békés NB 1945. november 14-i jegyzőkönyve.
176. BML Orosháza NB 1945. szeptember 20-i jegyzőkönyve.
177. BML Tótkomlós NB 349/1945 számú rendelete is erre vonatkozik.
178. Féja Géza: Emlékezés a kezdetről. /Emlékezés a kezdetre címmel megjelent visszaemlékezés gyűjtemény. i.m. 58./
179. BML Kondoros NB 1945. szeptember 16-i jegyzőkönyve.
180. BML Békéscsaba NB 1945. október 18-i jegyzőkönyve.
181. BML Főispáni iratok 1945. Feldolgozásában erre a forrásra hivatkozik Donáth Ferenc idézett művében is.
182. BML Kondoros NB 1945. május 20-i jegyzőkönyve.
183. Békés NB iratai között BML-ban a Belügyminisztérium 6431/1945 sz. 1945. szeptember 6-i dátummal ellátott irata.

184. BML Békéscsaba 1945. szeptember 3-i jegyzőkönyve.
185. Az 1945-ös országgyűlési választások eredményeinek alakulásában Békés megye a baloldali erők egyensúlyát tekintve fontos szerepet játszott. Ennek emlékeit idézi Keresztes Mihály: A negyvenötös választás c. írásában. /Emlékezés a kezdetre. i.m. 93-99./
186. A kérdéssel foglalkozik még Dér László: A felszabadult Békés megye népi demokratikus fejlődése /1944-1948/ címmel megjelent tanulmánya is. /A MSZMP Békés megyei Bizottsága Propaganda és Művelődésügyi Osztálya, Békéscsaba, 1969. 27./
186. Ságvári Ágnes: i.m. 136-137
187. BML Battonya NB 1945. január 17-i jegyzőkönyve.
Pogányné Dr. Iványi Anna: Adalékok a Csanád megyei nemzeti bizottságok történetéhez. /BÉKÉSI ÉLET 1970. 3. 416-427./ A forrásanyagok összegyűjtésére vonatkozó helyes megállapításait idéztük a feldolgozásban.
188. Révai József: Kellenek-e a nemzeti bizottságok és mire? /NÉPLAP, 1945. január 12-i száma./
189. Beér János: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon 1945 - 1960. /Bp. 1962. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 84-85/

190. Darvas József: Orosháza története a felszabadulástól napjainkig. 1944-1964. /Orosháza története I. Szerk. Nagy Gyula. Orosháza. 1965. 706-708/
191. Z.Nagy Ferenc: Ahogy én láttam... i.m. 177-179.
192. Keresztes Mihály: Az első lépések. /Bp.1971.Kossuth Könyvkiadó 5-6/
193. Puja Frigyes: Részlet visszaemlékezéseimből. /Emlékezés a kezdetre. i.m. 146/
194. Hankó János: Beteljesülő remények./Emlékezés a kezdetre. i.m. 65./
195. BML Vésztő NB iratai között irattári szám nélkül, 1945. május 9-i dátummal és Békéssámson NB 1945. szeptember 5-i jegyzőkönyve.
196. BML Békéscsaba NB 1945. június 14-i jegyzőkönyve.
197. BML Békéscsaba NB 1945. október 1-i jegyzőkönyve.
198. BML Békés NB 1945. augusztus 9-i jegyzőkönyve.
199. SZABAD NÉP 1949. január 30-i számából.
200. Békés megye társadalmi fejlődése 1945 - 1970. Kézirat. /Szerk.Csereji Pál. MSZMP Békés megyei Bizottságának Propaganda és Művelődésügyi Osztálya. Békéscsaba, 1970. 8 /

M u t a t ó k

1. Helységmutató./A feldolgozásban említett városok, községek oldalszám szerint./

ARAD: 115

BATTONYA: 28,32,46,52,58,66,70,84,94,165.

BÉKÉS: 33,115,148,160,172,177.

BÉKÉSCSABA: 17,31,46,58,60,62,63,79,80,103,108,109,113,
115,121,122,123,124,126,127,128,133,138,139,
141,144,145,158,161,162,174,175.

BÉKÉSSÁMSON: 29,46,97,101,118,129,147,148,174.

BÉKESSZENTANDRÁS: 30,46,70.

BERETTYÓÚJFALU: 134.

BIHARUGRA: 43,46.

BUCSA /BUCSATELEP/: 32,67.

BUDAPEST /FŐVÁROS/: 53,63,75,85,113,119,123,126,128,130,
132,133,135,154,155,156,157.

CSABACSÜD: 46.

CSORVÁS: 32,47,72,96,118,130,133,141,146.

DEBRECEN: 24,57,144.

DÉNAVÁNYA: 34,47,53,71,86.

DIÓSGYÓR: 122.

DOBOZ: 28,29,47,75,81,101,120.

DOMBIRATOS: 47.

ENDRÓD: 30,129,130,133,159.

FÁSMEGYER: 160.

FÜZESGYARMAT: 67.

GÁDOROS: 30,47,70,95,103,104,121,125,130.

GESZT: 47.

GYOMA: 29,47,50,64,65,71,98,105,129,133.

GYULA: 17,28,31,46,53,56,57,58,62,70,71,72,73,74,79,102,
106,107,108,114,115,121,125,133,134,161,162.

GYULAVÁRI: 29.

HAJDUNÁNÁS: 134.

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY: 55,134.

KARCAG: 67,134.

KASZAPER: 47,53.

KEVERMES: 47,74.

KÉTEGYHÁZA: 34.

KISUJSZÁLLÁS: 134.

KONDOROS: 32,47,61,62,71,76,96,124,140,158,159.

KÖRÖSLADÁNY: 33,67,70,71,160.

KÖRÖSNAGYHARSÁNY: 47.

KÖTEGYÁN: 47.

KUNÁGOTA: 47,75.

LÖKÖSHÁZA: 115.

MAGYARBÁNHEGYES: 47,58,120.

MAKÓ: 28,55,134.

MEDGYESBODZÁS: 48,50.

MÉHKERÉK: 43,48,54.

MEZŐBERÉNY: 33,48,133.

MEZŐGYÁN: 48.

MEZŐHEGYES: 33,48,70,81,82,85,102,133.

MEZŐKOVÁCSHÁZA: 48,76,102

MEZŐMEGYER: 48,53,64,79,99,117.

NAGYBÁNHÉBESZ 48.

NAGYKAMARÁS: 77.

NAGYSZÉNÁS: 32,48,98,120,133.

NYIREGYHÁZA: 134.

OKÁNY: 48.

OROSHÁZA: 17,31,33,43,46,55,56,61,70,71,93,98,99,100,
104,105,110,118,118,119,120,124,126,131,133,
137,139,144,145,146,148.

PUSZTAOTTLAKA: 48.

REFORMÁTUSKOVÁCSHÁZA: 48.

SALGÓTARJÁN: 121,122.

SARKAD: 48.

SARKADKERESZTÜR: 48,54.

SZARVAS: 30,132,133.

SZEGED: 55,56,57.

SZEGHALOM: 18,34,67,173.

TÓTKOMLÓS: 29,49,53,59,63,70,72,75,96,117,122,129,138,
139,141,142,143,144,146,147,162.

TÖRÖKSZENTMIKLÓS: 134.

UJKIGYÓS: 70,98.

UJSZALONTA: 49.

VÉSZTŐ: 29,49,54,67,69,73,75,81,97,102,116,129,139,
143,171,173.

ZSADÁNY: 49.

Megjegyzés: A jegyzetekben újólag szerepelt közigaz-
gatási egységek oldalszámait nem tüntet-
tük fel.

2. Névmutató. /A feldolgozásban és a jegyze-
tekben együtt./

ADY ENDRE: 27.

ABAHÁZI ISTVÁN: 79.

BALÁZS BÉLA: 181,183,184,187,190,

id.BÁLINT JÁNOS: 47.

BÉKÉSI LAJOS: 47.

BÉLYÁ CZ MILÁN: 66.

BIRKÁS IMRE: 110,137.

DR.BLANÁR LÁSZLÓ:17,46,115,195.

BLASKOVITS JÁNOS: 180.

BEÉR JÁNOS: 200.

BORBÉLY SÁNDOR: 197.

DR.BORUS JÓZSEF: 185.

BUGYI IMRE: 101.

CSEREI PÁL: 201.

DR;DALLOS FERENC: 79,83,191.

DARVAS JÓZSEF: 17,114,201

DÉR LÁSZLÓ: 187,200.

DONÁTH FERENC:183,184,186,189,193,199.

DUKÁSZ IMRE: 109.

ERDEI FERENC: 25,37,54,114,185.

FÉKA GÉZA: 114,150,199.

GÁBOR MIHÁLY: 103.

GERGELY JÁNOS: 28.

GERÓ ERNŐ: 57,187.

id.GÖTTLER IMRE: 47,129.

GYARMATI JÓZSEF: 165.

GYÖNGYÖSI JÁNOS: 18,184.

GYUSKA JÁNOS: 158.

HAJDU GYULA: 49.

HANKÓ JÁNOS: 201.

id.HEGEDÜS IMRE: 47.

HOLLÓS MIHÁLY: 106

HORVÁTH LÁSZLÓ: 145.

DR;IVÁNYI ANNA: 177.

DR.JENEI KÁROLY: 193.

JUHÁSZ IMRE: 48.

KASZA MIHÁLY: 49.

KÁRPÁTI SÁNDOR: 181,182,183.

KERESZTES MIHÁLY: 17,41,46,56,100,187,200,201.

KISZELY ANDRÁS: 113

KISS FERENC: 100.

P.NAGY KÁROLY: 48.

KOSZTA LÁSZLÓ: 48.

KOVÁCS IMRE: 43,44.

KOZMA PÉTER: 103

KOMORÓCZY GYÖRGY: 192.

KÖKÉNY MIHÁLY: 61.

KUCSOR LAJOS: 48.

LAURINYECH ABDRÁS: 48.

LENIN V.I.: 1,3,4,180.

LUKÁCS IVÁN: 39.

Dr.LUKÁCS PÁL: 128.

MAYER MÁRIA: 187.

Dr.MARIK DÉNES: 188,191,195.

MÁRTON GÁBOR: 197.

MÉREI GYULA: 182.

MOLNÁR ERIK 5, 181.

Dálnoki MIKLÓS BÉLA: 37.

MOKRES JÁNOS: 47.

NAGY GYULA: 201.

Z.NAGY FERENC: 18,19,47,184,192,201.

CS.NAGY LAJOS: 46.

NEMES DEZSŐ: 1,180,181.

NÉMETH JÁNOS: 47.

OLTVAI FERENC: 192.

PAÁL JÓB: 184.

PARÓCZAY GERGELY: 197.

PÁSZTOR IMRE: 48.

PETRI ANDRÁS: 84.

PINTÉR ISTVÁN: 181,184.

PUJA FRIGYES: 46,191,201.

RADÓ ANTAL: 184.

RÁBAI IMRE: 49.

RÁCZ BÉLA: 193.

DR.RÁCZ JÁNOS: 192,193.

RÁKOSI SÁNDOR: 182,186.

RÉVAI JÓSEF: 57,140,186,200.

RÉVÉSZ IMRE: 163.

ROCZKOV GYÖRGY: 189.

RÓZSA LÁSZLÓ: 80.

SÁGVÁRI ÁGNES: 181,182,183,185,186,200.

DR.SÁRKÁNY GYÖRGY: 79.

SÍPOS JÁNOS: 181.

CONKOLY MIHÁLY: 97.

STEINER KÁROLY: 79.

STEINMETZ MIKLÓS: 190.

STRASSENREITER ERZSÉBET: 193.

SUSANSZKY GYÖRGY: 103.
SZABÓ MIHÁLY: 131.
SZABÓ BÁLINT: 182,186
SZABÓ ÁRPÁD: 48.
SZABÓ PÁL: 18,43.
SZABÓ ÉVA: 187.
SZEKFÜ GYULA: 183.
SZELEI JÓZSEF: 129.
SZEMENYEI PÁL: 119.
SZOBOK ANDRÁS: 17,41,46,121,123,135,188.
TASSY LAJOS: 47.
TILDY ZOLTÁN: 18.
TÓTH AURÉL: 196.
M.TÓTH ERZSÉBET: 191,194.
TÓTH GERGELY: 39.
ifj.TÓTH BÁLINT: 147.
TÓTH ISTVÁN: 182,186.
TÓTH SÁNDOR: 185.
VALENTIN ÁGOSTON: 134.
VAS ZOLTÁN: 26,56,132.
VASVÁRI PÁL: 103
VARGA ISTVÁN: 191.
VÁSÁRY ISTVÁN: 184.
VIZSNYICZAY JÁNOS: 139.
ZALAI JÓZSEF: 76.
Dr.ZSILÁK ANDRÁS: 180,184.

T a r t a l o m :

I. 1. A lenini forradalomelmélet és a magyarországi sajátosságok	1-15
2. A Tiszántul, a Viharsarok és Békés megye jellegzetességei	15-27.
II. 1. "Elkothadt, tehetetlen társadalmakat csak a nép menthet meg."	27-35
2. A nemzeti bizottságok megalakulása megyénkben	35-55
3. Cíkitűzéseik, politikai funkcióik, antifasiszta törekvéseik	55-87
4. A nemzeti bizottságok szerepe az újjáépítésben, kapcsolatuk az üzemi bizottságokkal	87-112
5. A nemzeti bizottságok szociális intézkedései Békés megyében, kapcsolatok a Nemzeti Segély akcióival	112-136
6. A Békés megyei nemzeti bizottságok néhány kulturális intézkedése	136-150
7. A nemzeti bizottságok szerepének elhalványulása Békés megyében 1945.végén	150-165

III. "Pro patria democratica! Anno 1944-1945" 165-180.

Jegyzetek: 180-201

Helységmutató: 202-205

Névmutató: 205-210